

L'adolescent i el seu entorn en el segle XXI.

Instantània d'una dècada

© Copyright: Hospital Sant Joan de Déu
Hospital Sant Joan de Déu
Direcció d'Innovació, Recerca i Gestió del Coneixement
Passeig Sant Joan de Déu, 2
08950 Esplugues de Llobregat
www.hsjdbcn.org

Les opinions expresades en aquest document són les de l'autor i no reflecteixen, necessàriament, les de l'Hospital Sant Joan de Déu.

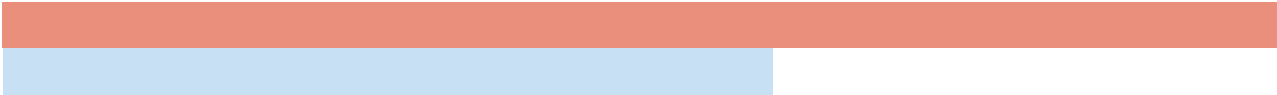
Per citar aquest document: García-Tornel, Santiago; Miret, Pau; Cabré, Anna; Flaquer, Lluís; Berg-Kelly, Kristina; Roca, Genís; Elzo, Javier; Lailla, Josep Maria. (coord.) 2011. L'adolescent i el seu entorn en el segle XXI. Instantània d'una dècada.

Esplugues de Llobregat: Hospital Sant Joan de Déu.

134 pàgs, 21 cm x 27,9 cm

CDU: 314.4-053.2; 614.1
D. L.: B -9728-2011

Impressió: Gráficas Campás, S.A.

FAROS Sant Joan de Déu és l'observatori de la salut de la infantesa i l'adolescència té la missió de recollir i analitzar informació de rellevància en l'àmbit de la salut infantil i de l'adolescència, així com al professional de la salut, partint de la premissa que és necessari **conèixer per poder actuar** de forma responsable.

L'adolescent i el seu entorn en el segle XXI.

Instantània d'una dècada.

Coordinador:

Dr. Santiago García-Tornel. Professor associat de la Universitat de Barcelona i Cap clínic del Servei de Pediatria de l'Hospital Sant Joan de Déu (Barcelona)

Autors:

Pau Miret. Investigador del Centre d'Estudis Demogràfics de la Universitat Autònoma de Barcelona (Barcelona)

Anna Cabré. Catedràtica de geografia humana i Directora del Centre d'Estudis Demogràfics de la Universitat Autònoma de Barcelona (Barcelona)

Lluís Flaquer. Catedràtic de sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (Barcelona)

Dra. Kristina Berg-Kelly. Doctora en pediatria i professora associada de la Universitat de Göteborg (Suècia)

Genís Roca. Soci-director de RocaSalvatella (Barcelona)

Javier Elzo. Catedràtic especialitzat en sociologia i graduat de la Universitat de Deusto i investigador social (Bilbao)

Dr. Josep Maria Lailla. Catedràtic d'Obstetrícia i Ginecologia de la Universitat de Barcelona, Cap de Servei d'Obstetrícia i Ginecologia de l'Hospital Sant Joan de Déu (Barcelona)

Amb la col·laboració de:

Edició: Faros Sant Joan de Déu

FAROS Sant Joan de Déu és l'observatori de salut de la infància i de l'adolescència de l'Hospital Sant Joan de Déu de Barcelona.

FAROS té la missió d'obtenir i analitzar informació rellevant en l'àmbit de la salut infantil i l'adolescència, per tal de generar i difondre coneixement de qualitat en aquest camp. Es tracta d'un coneixement per al professional de la salut, per a l'educador i per a la societat en general, ja que és necessari conèixer per poder actuar d'una manera responsable.

Tots els documents produïts per FAROS Sant Joan de Déu estan disponibles i d'accés lliure a www.faroshsjd.net.

Direcció:	Jaume Pérez Payarols
Comitè assessor:	Jaume Campistol
	Manuel del Castillo
	Rubén Díaz
	Santiago García-Tornel
	Xavier Krauel
	Josep Maria Lailla
	Vicente Molina
	Maria Dolors Navarro
	Milagros Pérez Oliva
	Esther Planas
	Antoni Plasencia
	Eduard Portella
	Jorge Wagensberg

Índex

Índex de gràfics i taules	7
Sumari	9
1. Introducció	13
2. La demografia de l'adolescent i les seves possibles conseqüències	19
2.1. El volum demogràfic de l'adolescència a Espanya: natalitat i migració	20
2.2. Escolarització i nivell educatiu	23
2.3. Activitat laboral	28
2.4. La combinació entre l'àmbit educatiu i el laboral	31
2.5. Bibliografia	34
3. Canvis en l'estructura familiar	35
3.1. Tendències de canvi	37
3.2. Els adolescents en l'entorn familiar	43
3.3. Efectes de la diversitat familiar	48
3.4. Conclusions	52
4. Ser jove, divertir-se i créixer, però amb una malaltia crònica	61
4.1. El significat de l'adolescència	64
4.2. Serveis sanitaris adaptats als joves	71
4.3. Suggestiments per a la derivació de l'adolescent dels serveis mèdics de pediatria als serveis d'adults	77
4.4. Bibliografia	79
5. Canvis tecnològics i Media en l'adolescència	81
5.1. Sobre el moment que vivim	81
5.2. Sobre pertinença i comunitat	83
5.3. Temps líquids	85
5.4. Sobre els adolescents	87
5.5. Sobre l'educació	90
6. Estils de vida i valors a propugnar en l'adolescència d'avui	93
6.1. Alguns elements estructurals del nou segle que estan conformant als adolescents d'avui	94

6.2. Perfils bàsics en els adolescents d'avui _____	99
6.3. Quins valors propugnar pel futur? _____	102
6.4. A tall de conclusió: és meravellós ser jove? _____	108
6.5. Bibliografia _____	114
 7. La sexualitat en l'adolescent a Espanya comparada amb altres Estats europeus _____	 119
7.1. Introducció _____	119
7.2. Etapes de l'adolescència _____	121
7.3. Riscos d'una sexualitat mal orientada _____	123
7.4. Embaràs no desitjat _____	125
7.5. Malalties de transmissió sexual _____	130
7.6. Conclusions _____	132
7.7. Bibliografia _____	133

Índex de gràfics

Gràfic 1. Freqüència absoluta i relativa del nombre d'adolescents residents a Espanya (2000-2010). _____	Pàgina 21
Gràfic 2. Aspectes més valorats per grau d'importància segons joves espanyols (2010). _____	Pàgina 35
Gràfic 3. Evolució de les taxes d'activitat de les dones de 25 a 54 anys a Espanya i a la UE-27 (1998-2009). _____	Pàgina 38
Gràfic 4. Evolució de la nupcialitat civil a Catalunya i Espanya (1998-2009). _____	Pàgina 39
Gràfic 5. Canvis en la proporció de fills nascuts fora del matrimoni en relació amb l'evolució de la taxa bruta de divorcialitat a Espanya i UE-27 (2000-2008). _____	Pàgina 41
Gràfic 6. Evolució de la forma de convivència dels joves (2005 – 2010). _	Pàgina 43
Gràfic 7. Diferències entre les formes de pensar de pares i fills sobre diversos aspectes (%) (2010). _____	Pàgina 45
Gràfic 8. Justificació dels joves sobre conductes relacionades amb la família (2010). _____	Pàgina 46
Gràfic 9. Formes de convivència preferides pel futur (2010). _____	Pàgina 47
Gràfic 10. Despesa social en família i fills a Europa (2007). _____	Pàgina 51

Índex de taules

Taula 1. Percentatge mitjà en quatre situacions en relació a l'activitat laboral i els estudis segons any d'observació, edat, sexe i lloc de naixement. Espanya, població entre 16 i 18 anys d'edat (1999-2010). ____	Pàgina 32
Taula 2. Ràtio entre les taxes de pobresa dels infants i dels joves de la UE-27, Islàndia i Noruega (2008). _____	Pàgina 49
Taula 3. Guia del desenvolupament d'orientació de l'OMS, adaptat de Kristina Berg Kelly (2010). _____	Pàgina 65

Taula 4. Estils de criança segons L. Steinberg, adaptat de Kristina Berg Kelly (2010). _____	Pàgina 75
Taula 5. Principals diferències entre estudiants i professors respecte la transició digital. _____	Pàgina 91
Taula 6. Tipus de joves atenent als seus valors (2010). _____	Pàgina 109
Taula 7. Edat d'inici de relacions sexuals completes a Espanya. _____	Pàgina 122

Sumari

1. Introducció (Dr. Santiago García-Tornel)

La societat en general i l'espanyola en particular estan patint uns canvis qualitatius importantíssims així com en altres països tant desenvolupats com en vies de fer-ho. L'evolució és tan ràpida que aquesta monografia pretén realitzar una "fotografia" dels 10 primers anys del segle XXI per tal de reflexionar sobre el futur que espera als joves actuals.

La globalització, els moviments migratoris, els mitjans de comunicació, les tecnologies del coneixement, l'educació, la natalitat, l'augment de malalts crònics i persones de la quarta edat, la crisi econòmica i els dramàtics canvis en l'estructura familiar suposen una nova concepció del nostre entorn i, per a alguns, una difícil adaptació o acceptació.

La pregunta essencial és com aquests canvis afectaran la població adolescent, quins nous reptes viuran i amb quins recursos i eines els superaran.

2. La demografia de l'adolescent i les seves possibles conseqüències (Sr. Pau Miret i Sra. Anna Cabré)

En els últims anys, el patró demogràfic de la població espanyola ha experimentat un lleuger augment del nombre de naixements promogut bàsicament per l'augment de la immigració que ha viscut el país en els darrers anys. També cal fer referència a l'increment constant de l'esperança de vida de la població, la qual cosa repercuteix en un augment de les persones majors de 65 anys.

Aquesta tendència s'ha vist interrompuda per la crisi global en què ens trobem actualment. Aquesta situació està provocant un canvi de patró en el fenomen demogràfic de la població, sobretot a partir dels últims 3 anys: mobilitat de les persones, índex de fecunditat, morbimortalitat, etc.

Aquest article fa primer una anàlisi descriptiva de la passada dècada per després aprofundir en quines són les possibles previsions que pot patir la població espanyola fent especial èmfasi en la població adolescent i les seves conseqüències en un futur pròxim.

3. Canvis en l'estructura familiar (Sr. Lluís Flaquer)

El capítol fa una revisió dels profunds canvis que han afectat a les estructures familiars d'Espanya en el marc de la Unió Europea durant l'últim decenni, donant èmfasi a les conseqüències que ha tingut el creixement de la diversitat familiar en els últims temps en l'àmbit de l'adolescència.

4. Ser jove, divertir-se i créixer, però amb una malaltia crònica (Dra. Kristina Berg-Kelly)

En l'actualitat s'estima que al voltant del 10% dels joves pateixen malalties cròniques. Aquesta dada s'incrementarà en el futur a causa de les majors taxes de supervivència que s'estan donant en l'etapa infantil d'aquestes malalties, que fins fa relativament poc eren letals.

El repte per a Europa és fer que aquesta població valori la necessitat de formar part de la societat i amb la millor qualitat de vida possible, sentint-se plenament integrats en tots els àmbits de la societat. Es requereix doncs una bona gestió en l'atenció de l'adolescent crònic així com quan passa a l'edat adulta.

Investigacions recents mostren que el cervell segueix madurant fins a l'edat dels 23 a 25 anys. Això significa que els joves no dominen el temps de planificació i no tenen el control executiu o emocional dels impulsos fins a aquesta edat. La derivació entre el pediatre i el metge d'adults és un repte que requereix la cooperació de tots dos per a que la derivació del pacient sigui el menys traumàtica possible.

5. Canvis tecnològics i Media en l'adolescència (Sr. Genís Roca)

Els adolescents són més hàbils en l'ús de les noves tecnologies que les generacions precedents, i exploren els nous espais digitals sense que els seus pares els puguin tutelar.

Internet i les xarxes socials, així com la telefonia mòbil i els nous dispositius permeten una connexió permanent (365d / 24h) a un món digital que els envolta i que està redefinint conceptes com autoritat, confiança, pertinença, identitat o privacitat.

6. Estils de vida i valors actuals en la joventut (Sr. Javier Elzo)

Després d'una presentació dels factors que concorren en els estils de vida dels adolescents i joves d'avui, es proposen quins són els valors que s'han de promoure en les noves generacions: la competència personal, la intel·ligència "sentient", no el diners com a valor sinó el valor dels diners, la tolerància i la solidaritat en un món pluralista, l'espiritualitat, la importància dels valors instrumentals, la gestió de la sexualitat i la utopia per un món millor.

7. La sexualitat en l'adolescent a Espanya comparada amb altres estats europeus (Dr. Josep Mª Lailla)

En el moment actual hi ha canvis notoris en la conducta sexual dels adolescents de tots els països europeus i per tant també en la joventut espanyola. En aquest capítol es detallen quins són els riscos d'una sexualitat mal orientada, s'identifiquen quines són les principals causes i conseqüències dels embarassos no desitjats i quins són les principals dades sobre les malalties de transmissió sexual.

Cal doncs conèixer i analitzar aquests canvis, abans de procedir a un judici i emetre consells que en moltes ocasions poden estar en una línia equivocada.

1. Introducció

Dr. Santiago García-Tornel. Professor associat de la Universitat de Barcelona i Cap clínic del Servei de Pediatria de l'Hospital Sant Joan de Déu (Barcelona).

Sens dubte aquest és un volum apassionant i apassionat i, com a tal, potser incomplet per l'amplitud que se li ha volgut donar, però les aportacions dels autors ens perfilen aspectes essencials d'una dècada genuïna. És una invitació a la reflexió per part del lector sobre situacions i esdeveniments singulars.

En la definició de la Reial Acadèmia de la llengua, instantània vol dir "que només dura un instant" o "impressió fotogràfica que es fa instantàniament". Això és el que pretenem fer amb les reflexions aportades per experts de l'entorn familiar i dels joves. Només un apunt, el període històric comprès entre la Revolució Francesa i l'actualitat, un total de 222 anys, entre 1789 i el present, és l'anomenada Edat Contemporània. Per donar-nos una idea exacta d'aquesta instantània escrita en aquestes pàgines, si comparem els anys que han passat entre aquestes dues èpoques amb un minut, els autors examinen els 2,7 segons que correspondrien al segle XXI. Un temps d'exposició molt curt. Paral·lelament a la redacció d'aquest escrit ha aparegut un llibre de fotografies, "Dècada", que és un complement perfecte a aquest número de FAROS amb una selecció de 500 fotografies de tot el món amb els moments clau d'aquests 2,7 segons.

En el llibre "Un món feliç", escrit el 1932 per Aldous Huxley, descriu una democràcia que és, alhora, una dictadura perfecta, una presó sense murs en la qual els presoners no somarien amb evadir-se. Un sistema d'esclavitud on, gràcies al sistema de consum i l'entreteniment, els esclaus estimarien la seva servitud. Per l'assoliment d'aquest objectiu, Huxley imagina una societat que utilitza tots els mitjans de la ciència i la tècnica - incloses les drogues - per al condicionament i el control dels individus .

En aquest món, tots els nens són concebuts en provetes i estan genèticament condicionats per pertànyer a una de les 5 categories de població. De la més intel·ligent a la més estúpida. Tots són feliços, perquè el seu estil de vida s'ajusta perfectament a les seves necessitats i interessos. Els descontents amb el sistema (els menys) són apartats de la societat ideal i confinats en colònies especials on s'envolten d'altres persones amb similars "desviacions", aconseguint també la felicitat. Un altre pensador, George Orwell, va publicar

"1984", un altre exercici de projecció futurística però basat en la força i la coerció. Si reflexionem una mica, tots dos coincideixen plenament en el món actual. En el camp de les tecnologies encara és possible fer un exercici mental de futur tal com va fer Stanley Kubrick a la seva pel·lícula: "2001: Una odissea de l'espai", estrenada el 1968. Recordem que el primer IBM PC es va llançar el 12 d'agost de 1981, google.com va ser registrat el 15 de setembre de 1997, twitter.com apareix en línia el 21 de gener de 2000, el 4 febrer 2004 esclata Facebook i el 3 de febrer de 2007 es va presentar el primer iPhone.

En el moment d'escriure aquestes línies, desembre de 2010, s'ha afegit un element gairebé sense precedents en la història, l'estiu del 2007 va esclatar la crisi econòmica mundial més forta experimentada des de la Gran Depressió de 1929, amb unes estructures socials i familiars absolutament diferents. Saber com conduir una crisi és molt difícil i fer previsions de futur tant econòmiques com socials encara menys en un món tan globalitzat.

Encara que un "lego" (aquella persona amb una carència d'instrucció d'una matèria determinada) tingui certs coneixements, quan examina una obra d'art, una radiografia o una fotografia se li escapen detalls que per molt que els intenti "desxifrar" li passen desapercebuts a menys que un guia li faci "veure" aquests detalls. Això és el que s'ha pretès amb aquesta instantània. Els experts ens il·lustren sobre la situació actual de la família, de l'adolescència i de la joventut. Com a pediatre em trobo amb situacions familiars noves davant els adolescents i el seu entorn. La pregunta. "I tu, amb qui vius?" fins fa poc excepcional, és ara habitual.

Alguns auguris pronostiquen un futur nebulós, des d'un punt de vista mèdic, per a la infància actual en els "països del primer món": la generació actual viurà menys anys que els seus predecessors per l'obesitat i manca d'exercici físic, els problemes cardiovasculars seran l'epidèmia silenciosa o, per contra, viurà més de 100 anys si se segueixen els consells del Dr. Fuster. Viure més anys comporta un augment de la cirurgia, dels malalts crònics-mentals, cardiovasculars, osteoarticulars, metabòlics, etc., de les addiccions a videojocs, de la mortalitat juvenil per assassinats, de la violència escolar, dels problemes d'integració amb la immigració, de la conciliació laboral i molts altres. No obstant això, l'autor d'aquestes línies és optimista per un senzill motiu, la humanitat ha sabut, en el decurs de la història, trobar els camins per a la rectificació i el progrés.

En aquest volum s'analitzen els canvis profunds en la natalitat, en l'estructura familiar i en la seva composició i la repercussió futura en l'adolescent amb alguna malaltia crònica. Les tecnologies i les xarxes socials jugaran un paper importantíssim en el desenvolupament, aprenentatge i convivència entre els joves, com en tot en aquesta vida serà bo o dolent en

funció del seu enfocament i el seu ús. Indubtablement en la medicina i en els malalts crònics, en la seva pròpia cura i en les seves relacions amb els altres.

La societat ha canviat, els estils de vida i els valors també. No s'ha aconseguit una bona definició sobre el que és el valor dels éssers humans. Una aproximació seria aquella escala ètica i moral que l'individu té a l'hora d'actuar estretament relacionada amb l'educació que cadascú ha rebut des de petit. Per al filòsof Josep M. Terricabras són "els principis, idees, relacions i experiències que creiem que donen valor, força i encant a la vida".

Els treballs de Pau Miret (*La demografia de l'adolescent i les seves possibles conseqüències*) i Lluís Flaquer (*Canvis en l'estructura familiar*) constaten com joves que abans buscaven independitzar-se de les seves famílies, ara "tornen" a casa a refugiar-se a l'espera que amaini la crisi econòmica. Estem en un moment "d'anada i tornada". Tots dos aprofundeixen en els canvis que han conduït a l'estructura familiar i social actual: la pluralitat entre parelles, el divorci, la natalitat, la immigració, la incorporació de la dona al treball, el retard de la maternitat, l'adopció la dependència de la gent gran o discapacitada. A més el professor Flaquer ens avisa d'un problema desaperebut per la societat, l'elevada incidència de la pobresa infantil que queda "amortitzada" per la "tornada a casa". Segons un estudi del Consell de la Joventut a Madrid, un 20% dels menors de 35 anys que s'havien emancipat en els dos últims anys tornarà a casa en poc temps perquè s'han perdut 650.000 llocs de treball joves i al nostre país la xifra d'aturats entre 16 i 29 anys puja a més d'un milió i mig de persones.

Les malalties cròniques han augmentat d'una forma exponencial amb el curs dels anys. La selecció natural ha desaparegut i molts joves viuen amb malalties complexes que fins ara els limitava extraordinàriament amb el seu entorn. La Dra. Berg-Kelly ens mostra el desenvolupament psicològic de l'adolescent i l'impacte de la malaltia crònica en la seva vida: autocura, relació/comunicació amb la família i els companys, la vida sexual, les dificultats en accedir als serveis mèdics i la seva integració en la societat adulta.

En aquest aspecte, l'article de Genís Roca és estimulante perquè l'adolescent crònic superi les barreres físiques per mitjà de la web 2.0 per comunicar-se amb els seus iguals i accedir als serveis mèdics. D'altra banda, aquest article, incisiu, resulta inquietant perquè suggereix la possibilitat que desaparegui la "plaça del poble" on els nens, joves i adults es reunien per córrer, xerrar i riure com feia en els seus anys mossos el que escriu aquestes línies.

Segons Royo, tots hem estat adolescents mutants amb fets comuns perennes: els trastorns hormonals i la impulsivitat. El que passa és que aquesta impulsivitat, en l'actualitat, es canalitza cap a la preservació a ultrança d'un niu basat en la cultura d'un oci tecnològic paralitzant exigit per l'adolescent, en comptes de la rebel·lia tradicional, contra el món estàtic i "opressor" dels adults. La crisi econòmica actual ja ha fet aparèixer un nou tipus de joves: la "generació perduda", ja que la desocupació juvenil en el món serà el més alt de la història. El professor Elzo, ens fa un resum dels seus profundíssims coneixements sobre els estils de vida i els valors a propugnar en els joves. No hi ha criteris objectius per defensar la primacia d'un valor sobre un altre, és per això que qui censuri els valors aliens corre el risc de semblar intolerant o fanàtic, alguna cosa inadmissible a l'hora de construir un sistema democràtic. La integració de la diversitat marcarà el futur de moltes generacions.

La salut sexual és un aspecte clau de la salut personal i benestar social que influeix en les persones al llarg de la seva vida. El Professor Lailla resumeix de forma clara com els canvis fisiològics del cos femení, els rols diferents dels adolescents, la pèrdua d'una "educació" sexual -moltes vegades seguint criteris religiosos-, la confusió de valors ètics i morals juntament amb una permissivitat i explotació del sexe en els mitjans de comunicació estan influint en la situació actual. Personalment afegiria que, a més, no tenim una educació sexual des de la infantesa fins l'adult. Necessitem programes de promoció de la salut amb l'objectiu d'aconseguir resultats positius i, no tant, en evitar els negatius.

L'expressió de la sexualitat humana i la seva integració en la vida d'una persona implica una interacció dinàmica entre els desitjos i capacitats personals, les necessitats i drets dels altres, i les necessitats i expectatives de la societat. Una educació eficaç sobre la salut sexual es basa en l'autoestima, el respecte i dignitat de la persona sense discriminació per edat, raça, etnicitat, identitat de gènere, orientació sexual, aspectes econòmics, físics/capacitat cognitiva o la formació religiosa amb una informació pertinent, adequada, precisa i completa. L'educació sexual dels països amb menys taxes d'embarassos, avortaments, infeccions de transmissió sexual (ITS) i explotació per terceres persones es basen en la triada d'informació, motivació i adquisició d'habilitats en aquest aspecte.

Finalitzo amb una cita del científic Wernher von Braun: *"Quan creguis que tot està perdut, no oblidis que encara et queda el futur, el teu cervell, la teva voluntat i dues mans per a canviar el teu destí."* I, això precisament, és el que hem de transmetre als joves. José Antonio Marina, filòsof pel que tinc una gran admiració ens parla en els seus escrits de la "superació" del que és capaç l'ésser humà, és a dir, de millorar-se. És evident que els pares actuals han oblidat la màxima de Confuci: *"Educar bé a un fill consisteix en deixar-li*

que passi una mica de gana i una mica de fred". Donar-los una bona formació és tot el que podrem fer ja que no estarem en aquesta terra per ajudar-los. Al dit d'Abadia, potser no ens ho podran agrair però si els donem una bona formació aconseguirem persones responsables, sanes, de mirada neta, honrats, no murmuradors, sincers, lleials.

Si tornem a prendre com a referència els 2,7 segons que corresponen a aquests 10 últims anys de l'època contemporània, observem que en "poc temps" han ocorregut nombrosos canvis, i el que és més important, molts d'ells han tingut lloc de sobte i de forma inesperada, desmuntant qualsevol previsió de futur. D'això traiem la conclusió que analitzant tan sols 2,7 segons no és possible saber el que passarà en una instantània de 24 hores encara que estic convençut que estem al final de l'edat contemporània, però, no sé com anomenar a la nova que està en els seus inicis...

Bibliografia

Computer Hope. <http://www.computerhope.com/>

Fuster V. Corbella J. La Ciencia de la salud. Ed. Planeta, Barcelona 2006

Instituto de la Juventud. <http://www.injuve.es/>

Jóvenes Españoles 2010. Fundación S.M. <http://www.fundacion-sm.com/>

Maaluf A. El desajuste del mundo. Cuando nuestras civilizaciones se agotan. Alianza Editorial. Madrid.2009

McCabe E, Decada, Phaidon Press Limited, 2010

Observatorio de la Infancia Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad
<http://www.observatoriodelainfancia.msps.es/>

Observatorio de la Infancia de Andalucía
<http://www.juntadeandalucia.es/observatoriodelainfancia/oia/esp/>

Observatorio Infancia y Adolescencia del Principado de Asturias <http://blog.educastur.es/>

Observatori Català de la Joventut. Secretaria de Joventut. Sistema d'Indicadors sobre la Joventut a Catalunya.

Perrin JM, Bloom SR, Gortmaker SL. The increase of childhood chronic conditions in the United States. JAMA 2007; 297: 2755-59

Royo J. Los rebeldes del bienestar: claves para la comunicación con los nuevos adolescentes (2ª ed.) Alba editorial: Barcelona. 2008

Surís, J.C.; Parera, N. 2002. Enquesta de salut als adolescents de Catalunya 2001.

2. La demografia de l'adolescent i les seves possibles conseqüències

Pau Miret. Investigador del Centre d'Estudis Demogràfics de la Universitat Autònoma de Barcelona (Barcelona).

Anna Cabré. Catedràtica de geografia humana i Directora del Centre d'Estudis Demogràfics de la Universitat Autònoma de Barcelona (Barcelona).

No és gens fàcil aconseguir dades sobre els canvis d'aquesta primera dècada del segle actual, ja que el procés de producció d'estadístiques és laboriós i, en conseqüència, força lent. Sortosament, hi ha una font d'informació que es considera d'importància cabdal, i per això es publica de manera ràpida i eficient: ens referim a l'Enquesta de Població Activa (EPA). La seva periodicitat trimestral la fa adient per analitzar l'evolució d'un fenomen, i en el moment d'escriure aquestes línies disposem ja de dades sobre el quart trimestre de 2010, fet que li dona una actualitat indiscutible.

Cal remarcar que aquests dos lustres que tot just deixem enrere han estat històricament extraordinaris, tant pels seus prometedors inicis com pel seu abrupte final. En les línies que vénen a continuació ens proposem analitzar alguns d'aquests canvis en relació a la població adolescent, que considerarem de manera àmplia dins del grup d'edat 14-18 anys (malgrat que per als temes d'escolarització i d'activitat laboral caldrà començar als 16 anys, edat en què la legalitat vigent permet deixar els estudis i entrar en el mercat de treball).

2.1. El volum demogràfic de l'adolescència a Espanya: natalitat i migració

Certament, la població adolescent ha anat disminuint tant en nombres absoluts com en proporció respecte al total, i mentre que a principis de segle eren dos milions i mig, l'any 2005 s'havia reduït a dos milions i quart, i hem iniciat l'any 2010 amb dos milions dos-cents mil joves d'entre 14 i 18 anys d'edat, ambdues incloses (veure gràfic 1).

A més, la seva freqüència relativa en relació a la població total no ha deixat mai de minvar, passant de quasi un 6,5% a principis de segle a no arribar al 5% al final de la dècada. La raó demogràfica d'aquest continuat descens rau en que durant el període analitzat han creuat l'etapa vital de l'adolescència les generacions nascudes entre 1980 i 1996, precisament les menys nombroses de la història espanyola recent (Miret, 2008), en què el sud i l'est d'Europa han estat al capdavant en el rànquing mundial de baixa fecunditat (Kohler et al., 2002).

La població adolescent ha disminuït en els últims anys, passant d'un 6,5% a un 5% al final d'aquesta dècada.

Es preveu però que el seu nombre augmentarà en els propers deu anys.

En contrast, 2011 veurà entrar a l'adolescència a les generacions nascudes durant l'increment de la fecunditat que s'ha donat des de 1997, una recuperació que tot sembla indicar que s'ha escapat al 2009, és a dir: pel creixement natural es pot preveure que tant el nombre absolut com el relatiu d'adolescents s'incrementarà progressivament en els propers deu anys.

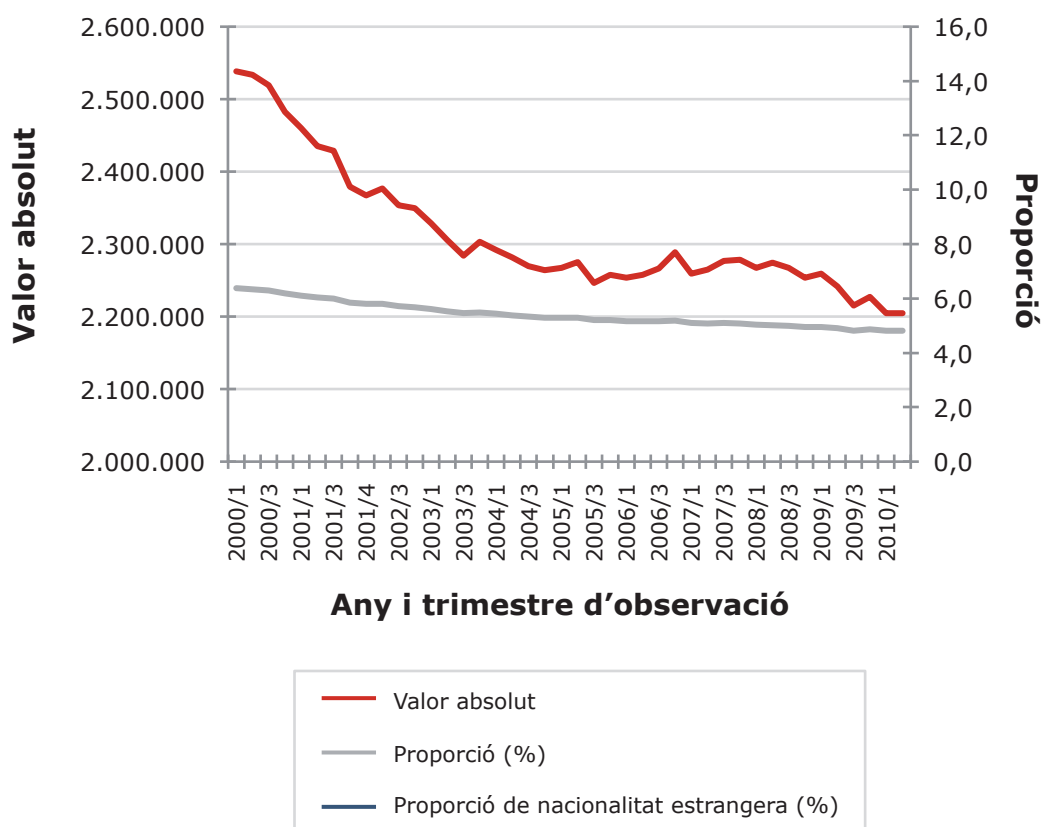
Hauríem d'evitar assumir però, que la reducció del volum demogràfic suposa quelcom negatiu socialment, ja que ser menys durant un període condueix a poder esmerçar més recursos a un col·lectiu determinat, en aquest cas el de l'adolescència. És el que s'anomena el "bonus demogràfic", que a Espanya ja tenim pràcticament exhaurit, ja que –com acabem de comentar– en els propers deu anys les generacions que abasten l'adolescència seran cada cop més nombroses. Hem aprofitat aquests temps amb cada cop menys població adolescent, coincidint amb una dècada de major benestar econòmic?

Tanmateix, en l'evolució demogràfica d'un determinat grup d'edat no només cal considerar la natalitat, sinó també s'ha de considerar el fenomen de la

Mentre que durant l'any 2000 només un 2% de la població d'entre 16 i 18 anys era nascuda fora d'Espanya, a principis del 2009 era del 17%.

migració, i en aquest darrer aspecte també el comportament durant la darrera dècada ha estat històric: mentre que durant l'any 2000 només un 2% de la població d'entre 16 i 18 anys era nascuda fora d'Espanya (per als menors de 16 anys no disposem d'informació sobre el lloc de naixement), el valor que es va anar incrementant progressivament, va arribar a principis de 2009 a una proporció del 17% (veure gràfic 1).

Gràfic 1. Frequència absoluta i relativa del nombre d'adolescents residents a Espanya (2000-2010).

Font: Pau Miret, Centre d'Estudis Demogràfics (2010).

A partir de finals de 2009 la proporció d'adolescents immigrants ha començat a disminuir, arribant a un 15,5% en el segon trimestre de 2010.

També aquí erraríem amb tota seguretat si projectéssim la tendència de la immigració adolescent per als propers deu anys, doncs a partir de finals de 2009 la proporció d'adolescents immigrants ha començat a disminuir, arribant a un 15,5% en el segon trimestre de 2010. A més, és molt probable que l'indicador continuï pel mateix camí, no només per l'abrupta aturada en les entrades de població de nacionalitat estrangera, sinó també pel probable retorn d'algunes famílies (amb els seus fills adolescents) als seus països d'origen, si les condicions econòmiques continuen tan adverses com han estat en els darrers temps.

Si focalitzem l'atenció en el punt de màxima proporció d'immigració (2009) podem esbrinar dues importants característiques de la població immigrada adolescent, a saber: quan feia que residien a Espanya i quina era la seva regió de naixement.

En aquest sentit, es confirma que els contingents de població immigrada adolescent s'han incrementat progressivament des de l'any 2000 (quan van entrar a Espanya al voltant de deu mil adolescents) fins a un màxim el 2009 (en què van entrar tres vegades més, trenta mil), seguint una tendència idèntica, com era d'esperar, a l'evolució de la immigració entre la població adulta.

La població adolescent immigrant més nombrosa és la llatinoamericana seguida de la provinent de la UE dels 27.

Per altra part, en relació a la regió de naixement, la comunitat més nombrosa és la llatinoamericana, on havia nascut el 55% de la població adolescent immigrada, seguida de la Unió Europea dels 27 (un 18%), el Magreb (7,5%), Àsia i Oceania (5,5%) i, finalment, la resta d'Àfrica (3,1%). Cal destacar, per acabar, que els adolescents procedents de Nord Amèrica eren molt poc nombrosos en relació als anteriors col·lectius.

2.2. Escolarització i nivell educatiu

L'adolescència és una etapa vital on formar-se té una importància clau. El currículum escolar en què estan immersos els adolescents actualment a Espanya deriva de la Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE), vigent des de l'any 1990. Aquesta norma inclou una educació infantil entre els tres i els sis anys d'edat (uns cursos voluntaris, però que l'Estat es compromet a proveir de manera pública, si ho demanen les famílies), seguit per sis cursos d'educació primària (que normalment duren fins als 11 anys d'edat) i quatre d'Educació Secundària Obligatoria (ESO), que normalment acaben a l'edat de 15 anys. A partir dels 16 anys d'edat complerts, segons l'Estatut dels treballadors de 1980, un individu pot accedir al mercat laboral i, si així ho desitja, abandonar els estudis.

En aquest marc educatiu, ens proposem avaluar l'escolarització dels adolescents més enllà del límit d'edat de l'escolarització obligatòria, els quals, en conseqüència, es troben realitzant algun tipus d'estudis post-obligatoris. A Espanya, podem assumir que el procés educatiu durant la joventut és continuat i ininterromput, és a dir, que si un o una jove deixa els estudis és per no tornar a reprendre'ls, si més no a curt termini. En conseqüència, abandonar els estudis complerts els 16 anys implica negar-se a una formació més enllà de la bàsica, és a dir, renunciar a cap tipus d'educació professional.

Així, un indicador cabdal d'escolarització és el percentatge d'adolescents de 16 o més anys que ja no estan estudiant, i que assumirem que han deixat d'estudiar (tot i que puguin retornar més endavant). Durant tot el període analitzat, sense distingir ni l'any d'observació, ni l'edat, el sexe o el lloc de naixement, cal dir que un de cada cinc adolescents entre 16 i 18 anys havien abandonat l'escola: tanmateix a aquest valor cal fer-li una sèrie d'anotacions.

En primer lloc, com major és l'edat que estem considerant, major és la probabilitat que hagin deixat els estudis: és natural, als 16 anys encara hi ha individus que no han acabat l'educació obligatòria, però als 17 i als 18 anys qui està estudiant –com tot seguit veurem– és perquè cursa estudis de batxillerat o de formació professional. En concret, als 16 anys onze de cada

Als 16 anys, 11 de cada 100 joves havien decidit abandonar la seva carrera educativa, mentre que per als 17 anys n'era 1 de cada 5 i pels 18 anys 1 de cada 3.

cent joves havien decidit abandonar (ni que fos temporalment) la seva carrera educativa, un valor que puja a un de cada cinc als 17 anys i a un de cada tres als 18 anys d'edat. El valor complementari, que suposa la immensa majoria de l'adolescència, continuava el seus estudis: 89% dels de 16 anys, 80% dels de 17 i dos terços dels de 18 anys. Cal afegir que, com havia succeït en altres períodes de crisi econòmica, també en els darrers anys s'ha tornat a l'escola com a refugi en situacions difícils: es pot avaluar que s'ha donat a totes les edats aquí considerades un augment en el percentatge de qui es manté escolaritzat de tres punts percentuals entre 2008 i 2009 i de quatre punts percentuals entre 2009 i 2010: i és de preveure que aquesta tendència encara prengui més força en els propers anys si la crisi econòmica continua colpejant amb la mateixa força, en especial als més joves.

Veiem així un altre tret que dificulta o fins i tot impossibilita la tasca de predir el nivell d'escolarització de l'adolescència en la propera dècada: mentre que fins a 2008 el nivell de població estudiant entre els 16 i els 18 anys s'havia mantingut força estable, a partir d'aquest any es detecta clarament una extensió de l'etapa formativa post-obligatòria que podem intuir que continuarà, tot i que no tenim elements empírics per sostenir aquesta hipòtesi, ja que es tracta d'un futur els patrons del qual no es poden trobar en el passat sinó només en el present més immediat (concretament, en el que estem descobrint en aquestes línies).

Fins ara les adolescents estudiaven més que els nois, però les últimes tendències mostren una equiparació entre els dos sexes.

Tanmateix, cal remarcar que aquesta evolució temporal no s'ha donat d'igual manera entre homes i dones: en efecte, durant tot el període observat les dones adolescents han estudiat de manera molt més extensa que els homes de la mateixa edat, però la tendència a estudiar més des de 2008 en endavant s'ha donat en major mesura entre aquests últims, de manera que els percentatges s'han quasi igualat al 2010. Fins i tot hem de dir que entre la població adolescent masculina s'ha donat un punt d'inflexió en l'escolarització, doncs fins a 2007 els homes deixaven d'estudiar cada cop més aviat, i així als 16-18 anys, mentre el 2005 havien deixat l'escola en un 25%, al 2007 ho havien fet un 27%.

Més enllà d'aquesta data, la proporció d'homes adolescents fora del sistema educatiu ha caigut progressivament fins a un 14% el 2010. En contrast, les dones havien abandonat l'escola en un 18% durant el període 2005-07, una

proporció que caigué a un 12% el 2010: un descens de sis punts percentuals front als tretze punts entre els homes.

La crisi econòmica ha retornat l'adolescència a les aules de les que en la darrera època s'havia fugit, especialment entre els homes: està en les nostres mans aprofitar aquesta situació per donar una forta embranzida a l'educació entre l'adolescència a Espanya, però hauríem d'aplicar polítiques de manera immediata.

Sens dubte, la crisi econòmica ha retornat l'adolescència a les aules de les que en la darrera època s'havia fugit, especialment entre els homes: està en les nostres mans aprofitar aquesta situació per donar una forta embranzida a l'educació entre l'adolescència a Espanya, però hauríem d'aplicar polítiques de manera immediata.

També en la població que ha deixat d'estudiar més enllà dels 15 anys té molt a veure el lloc de naixement, establint-se tres àrees d'origen clarament delimitades: els que abans han deixat l'escola són els nascuts a la Unió Europea o a Àfrica, ja que quatre de cada deu l'abandonen durant l'adolescència, seguit pels nascuts a Europa fora de la UE, Llatinoamèrica i el Carib (un 30% no segueixen cap tipus d'escolarització obligatòria). Finalment, ja no estaven estudiant un de cada cinc dels nascuts a Espanya, Àsia o Oceania.

En general a Espanya, 1 de cada 5 adolescents (d'entre 16 i 18 anys) no ha assolit més enllà d'una educació primària.

Totes aquestes consideracions queden resumides en el nivell d'instrucció de l'adolescència. El primer punt que caldria discernir és si la població adolescent accedeix a un grau de l'ESO o si més no a una inserció laboral equivalent, o pel contrari es queda amb una educació primària o inferior, fet que implica una condició escolar clarament deficient a l'Espanya d'avui en dia. En general, descobrim que un de cada cinc adolescents (d'entre 16 i 18 anys) no ha assolit més enllà d'una educació primària, fet que suposa un índex molt preocupant de fracàs escolar (si ho definim com el no assolir l'acreditació corresponent a l'escolarització obligatòria), no només de l'individu en aquesta situació, sinó també per a la totalitat del sistema educatiu a Espanya.

La joventut entre 16 i 18 anys amb el títol acreditatiu de l'ESO complerta abasta un molt insuficient 70%.

A més, a aquest 20% cal sumar-li un 10% que s'involucra en algun curs d'iniciació professional, però que no arriben a assolir pròpiament allò que la LOGSE anomena l'educació obligatòria, és a dir, l'ESO. En definitiva, la joventut entre 16 i 18 anys amb el títol acreditatiu de l'ESO complerta abasta un molt insuficient 70%, és a dir, no arriba a tres de cada quatre, un percentatge que en un sistema educatiu eficaç bastaria a la totalitat de l'adolescència, sense aquesta vergonya d'un 30% que es queda al marge.

Si se'ns pregunta si aquesta realitat millorarà en la propera dècada no podem si no mostrar-nos força pessimistes, ja que es tracta de quelcom profundament ancorat en el procés educatiu general, que incumbeix a tots els agents socials involucrats: governs, escoles i famílies (emmarcades aquestes en una estructura social determinada), i no sembla que hi hagi cap moviment apreciable per fer-hi front a un context que cal assenyalar sens dubte com un gran problema.

La crítica situació econòmica ha aportat un bri d'esperança, retornant a una part substancial de la població adolescent a les aules.

Tanmateix, paradoxalment, la crítica situació econòmica ha aportat un bri d'esperança, retornant a una part substancial de la població adolescent a les aules i rebutjant la màxima de que no feia falta estudiar per trobar una feina ben remunerada, molt estesa fins a l'esclat de la bombolla financera i el terrabastall econòmic que ha provocat.

Un altre element a tenir en compte és que les proporcions d'adolescents amb un nivell d'instrucció per sota de l'ESO disminueix amb l'edat, fet que pot ser degut a un efecte "repesca", doncs un volum considerable d'adolescents acaba l'ESO amb un calendari més tardà d'allò que és habitual, és a dir, més enllà dels 16 anys. Així, als 16 anys, edat en què seria pertinent haver finalitzat l'ESO, només ho han fet una mica més de la meitat dels adolescents, valor que puja a set de cada deu als 17 anys i a vuit de cada deu als 18 anys. Caldria estudiar amb major detall si qui acaba la ESO "fora de termini" continua més endavant amb una carrera educativa o si s'integra directament al mercat de treball.

Haver assolit uns estudis obligatoris és significativament més probable entre les noies que entre els nois, i hi ha petites diferències segons lloc d'origen.

Hi ha dues altres variables que tenen molt a veure amb l'assoliment o no d'un nivell d'instrucció mínim durant l'adolescència, a saber: el gènere i el lloc de naixement. En relació a la primera, val a dir que, independentment de l'edat considerada, les dones accedeixen a l'ESO en nou punts percentuals més que els homes. Aquesta diferència s'explica perquè els homes ho deixen a l'educació primària en cinc punts percentuals més i realitzen una formació professional elemental (alternativa a la realització de l'ESO) en quatre punts percentuals més que les dones.

En relació al lloc de naixement, i tot que pugui haver importants diferències en els currículums educatius dels països d'origen, hem de dir que l'assoliment d'una escolarització fins als 16 anys és molt menys extensa entre la població que no ha nascut a Espanya. En aquest sentit, trobem tres

regions clarament diferenciades: en primer lloc, amb l'educació de més curta durada hi ha Àfrica (tant la del nord com la subsahariana), en què només un de cada tres adolescents ha estudiat fins als 15 anys inclosos; en segon lloc Àsia, Oceania, Llatinoamèrica i el Carib, regions en què poc més de la meitat dels adolescents havien estudiat fins als 15 anys i; finalment, entre els nascuts a Europa, aquest percentatge abasta a sis de cada deu joves d'entre 16 i 18 anys. La proporció entre qui havia nascut a Espanya era, recordem, de set de cada deu.

En conclusió, haver assolit uns estudis obligatoris segons el sistema escolar espanyol és significativament més probable entre les noies que entre els nois, i es dona una substancial diferència segons el lloc d'origen.

2.3. Activitat laboral

La taxa d'activitat de la població d'entre 16 i 18 anys entre el primer trimestre de 1999 i el tercer de 2009 ha estat del 20%.

Des de l'Estatut dels Treballadors de 1980 l'edat mínima per poder treballar a Espanya són els 16 anys: un llindar al qual està sotmès tant la població nativa com la immigrada. S'anomena població activa a la que està o bé treballant o bé a l'atur, és a dir, o té feina o n'està buscant. De manera complementària, s'entén com a població inactiva a la que està fora del mercat de treball, que en el cas de l'adolescència sovint es correspon amb els estudiants. La taxa d'activitat de la població d'entre 16 i 18 anys a Espanya entre el primer trimestre de 1999 i el tercer de 2009 va ser del 20% (així doncs podem estimar que la població encara estudiant és vora el 80%), amb uns pics d'activitat coincidint amb les vacances escolars (el tercer trimestre de cada any, de juliol a setembre).

Aquesta constant s'ha trencat a finals de 2009, quan suposem que part de la població adolescent ha estat expulsada del mercat de treball a causa de la crisi econòmica, i acabem de veure que ha tornat a ocupar substancialment les aules escolars: així, la població activa d'entre 16 i 18 anys ha caigut fins a un 13%, set punts percentuals menys del que era habitual fins al moment. Un altre cop ens trobem impossibilitats per predir què succeirà a la propera dècada en relació a l'activitat laboral a partir d'allò que ha succeït en els passats deu anys, tot i que és molt probable que continuï aquesta activitat tan reduïda mentre el mercat no sigui capaç d'oferir feines als adolescents que deixen d'estudiar.

A finals del 2007, la taxa d'ocupació entre els adolescents era del 70%.

Al 2010 era del 33%.

Sobre la població activa es calcula la taxa d'ocupació, que és la població dins del mercat de treball que té feina (la complementària és la taxa d'atur). A finals del segle XX la taxa d'ocupació de la població adolescent va anar incrementant-se fins arribar al 70% a principis de 2001, mantenint-se a aquest nivell fins a finals de 2007, és a dir, de 2001 a 2007 la taxa d'atur entre els adolescents fou del 30%: podem dir que quasi un de cada tres adolescents que havia deixat d'estudiar estava buscant feina sense trobar-la.

Des d'aleshores la realitat laboral ha anat empitjorant progressivament, fins al punt que en el segon trimestre de 2010 (últimes dades de les que disposem) la taxa d'ocupació entre els adolescents s'ha desplomat

dramàticament, fins arribar a un 33%: en conclusió, avui en dia, dos de cada tres adolescents dins del mercat de treball estant buscant feina.

En la tendència de la taxa d'atur durant els darrers dos anys i mig no s'observa de moment cap punt d'inflexió, és a dir, malauradament, res sembla indicar que aquest percentatge de desocupació, inaudit en la darrera dècada, no continuarà elevant-se en el futur proper.

A continuació ens proposem destriar la influència de l'edat, el sexe i el lloc de naixement sobre les taxes d'activitat (qui està dins del mercat de treball) i sobre les taxes d'ocupació (qui té feina i –conseqüentment- no es troba buscant-la).

En efecte, la probabilitat mitjana d'un adolescent d'estar en el mercat de treball és del 20%, i entre qui hi està, només un 62% té feina, la resta (el 37%) es troba a l'atur. Aquests percentatges estan intrínsecament relacionats amb l'edat, ja que a major edat, major probabilitat d'estar actiu, i entre qui està en activitat, major probabilitat d'estar ocupat. En concret, mentre que la taxa d'activitat als 16 anys és del 10%, als 17 anys és del 20% i als 18 anys del 30%; per altra part, l'ocupació és respectivament del 56, 61 i 65%.

Mentre que els nois adolescents tenen una taxa d'activitat del 22%, entre les noies és del 13%.

En relació al gènere, cal destacar que l'activitat laboral femenina entre les adolescents és nou punts percentuals inferior a la masculina dins el mateix grup d'edat: mentre que els nois adolescents tenen una taxa d'activitat del 22%, entre les noies és del 13%. La raó de la diferència l'acabem de descriure: les noies estudien més extensament que els nois, motiu pel qual accedeixen més tard al mercat de treball. No obstant, també la taxa d'ocupació és significativament menor entre les noies que entre els nois, i per això no pot haver altra explicació que la discriminació per motius del gènere en el mercat de treball ja des de l'adolescència: en concret, la diferència entre sexes de la taxa d'activitat és de setze punts percentuals.

En definitiva, les noies adolescents dins del mercat de treball, l'atur les afecta amb una major intensitat, i mentre que els homes registren una taxa d'ocupació del 66%, en elles és del 50%: la meitat de les dones adolescents en el mercat de treball estan aturades, front a un terç dels nois.

En relació al lloc de naixement, la taxa d'activitat adolescent es troba dividida en quatre regions. La taxa d'activitat adolescent més elevada (del 30%) correspon als nascuts al Magreb, Àsia i Oceania i Llatinoamèrica i el Carib. Li segueixen, amb una taxa d'activitat cinc punts percentual menor, els nascuts a la Unió Europea (sense Espanya) i Nord Amèrica. En tercer lloc, amb una taxa d'activitat adolescent del 17%, tenim als nascuts a Espanya i a l'Àfrica subsahariana i, finalment, la menor activitat (amb només un 6%) és dels adolescents extracomunitaris.

Per altra part, en relació a les taxes d'ocupació existeixen cinc àrees de naixement diferenciades. En primer lloc, la màxima ocupació adolescent correspon a qui ha nascut a Nord Amèrica (70% o, de manera complementària, 30% d'atur). Li segueixen els nascuts a Espanya i el Magreb (sobta que no hi hagi diferències destacables en aquests dos col·lectius d'adolescents en l'ocupació de la població activa: tot dos registren una taxa del 60% sobre la població activa), els nascuts a la Unió Europea i a l'Àfrica subsahariana (amb un 54%), Àsia-Oceania i Llatinoamèrica-Carib (amb un 40%) i, finalment, la Europa extracomunitària (amb un xic més del 20%).

2.4. La combinació entre l'àmbit educatiu i el laboral

Com a punt final d'aquesta investigació voldríem combinar estudis i ocupació (veure taula 1), observant quants adolescents estan presents a ambdós àmbits, a només un d'ells o a cap dels dos (aquest últim s'ha fet popular als mitjans de comunicació com a col·lectiu ni-ni, que ni estudien ni treballen). També aquí per imperatiu legal assumim que tota la població menor de 16 anys està escolaritzada i no realitza cap mena de feina, però quan es compleix aquesta edat, ja s'està capacitat per deixar d'estudiar i posar-se a treballar.

Per a tot el període de 1999 – 2010, el 77% d'adolescents es trobaven únicament estudiant.

Per contra, un 11% ni estudiava ni treballava.

Entre el conjunt d'edats considerades i per a tot el període 1999-2010, la immensa majoria dels adolescents es trobaven únicament estudiant (77%), però un important 11% ni estaven estudiant ni estaven treballant. Complementàriament, un 9% només treballava i un reduït 3% estaven alhora treballant i estudiant.

A causa de la crisi, en els darrers anys estem presenciant la pràctica desaparició dels adolescents que només treballen (a l'actualitat són un 3%) i la substitució d'aquest grup pels qui només estudien (que avui en dia és d'un 82%). La proporció d'aquells que ni treballen ni estudien i d'aquells que fan ambdues coses alhora s'ha mantingut força estable en el temps: en un 13 i en un 2% respectivament.

Com ja hem vist al llarg d'aquest estudi, amb l'edat disminueix la probabilitat d'estar només estudiant (que passa d'un 88% als 16 anys a un 66% als 18 anys), i ara veiem que augmenta de forma paral·lela per a totes les altres situacions, destacant la de qui ni estudia ni treballa, que passa d'un 9% als 16 anys a un contundent 17% als 18 anys d'edat: cap altra situació fora de la d'estudiant a temps complert té tanta importància, doncs estar només treballant passa del 2 al 10%, i combinar ambdues activitats passa de l'1,3 al 4,5% entre els 16 i els 18 anys.

Taula 1. Percentatge mitjà en quatre situacions en relació a l'activitat laboral i els estudis segons any d'observació, edat, sexe i lloc de naixement. Residents a Espanya, població entre 16 i 18 anys d'edat (1999-2010).

	NI ESTUDIA NI TREBALLA (%)	NOMÉS ESTUDIA (%)	NOMÉS TREBALLA (%)	TREBALLA I ESTUDIA (%)
GENERAL	11,1	76,6	9,4	3,0
MOMENT D'OBSERVACIÓ				
1999-2007	10,2	76,1	10,6	3,0
2008	14,0	73,5	8,7	3,8
2009	14,9	78,0	4,4	2,7
2010	12,7	82,3	2,8	2,2
EDAT				
16	8,6	88,2	2,3	1,3
17	12,6	78,7	5,3	2,8
18	17,1	66,5	9,9	4,5
SEXE				
Homes	12,8	75,2	6,9	2,8
Dones	11,9	83,4	2,9	2,2
LLOC DE NAIXEMENT				
Espanya	10,6	82,6	4,3	2,4
UE-27	23,8	62,1	9,8	4,3
Resta Europa	19,8	72,2	5,4	2,5
Magreb	35,9	55,5	7,4	1,2
Resta Àfrica	30,9	61,0	4,3	3,8
Llatinoamèrica/Carib	19,6	72,9	4,8	2,7
Nord-Amèrica	6,5	93,5	0	0
Àsia/Oceania	14,4	76,4	4,1	5,2

Font: Pau Miret, Centre d'Estudis Demogràfics, UAB (2010).

Cal afegir que, en contra d'allò que podria esperar-se, el percentatge de població adolescent que ni estudia ni treballa és molt similar entre sexes, amb una diferència de només un punt percentual més entre els homes. En efecte, la distància real entre gèneres es centra en les situacions en aquells que només estan estudiant (sis punts superior en les dones) i en aquells que només estan treballant (quatre punts superior entre els homes).

En relació al lloc de naixement per a les quatre situacions analitzades es formen quatre grups, destacant cada regió en un conjunt diferent. Així, per exemple, observem que un terç dels adolescents nascuts a Àfrica no estan,

durant el període analitzat, ni estudiant ni treballant, situació en la que es troben un cinquè dels nascuts a Europa o a Llatinoamèrica i el Carib, un 15% dels nascuts a Àsia i Oceania i un 10% dels nascuts a Espanya. Així doncs, les diferències en aquest sentit dibuixen un panorama extraordinàriament divers en funció del lloc de naixement. Fora dels nascuts a Àsia i Oceania, els immigrants nascuts a la resta del món tenen una probabilitat molt més alta de no estar ni inserits al sistema educatiu post-obligatori ni ocupar un lloc de treball en el sistema productiu.

En segon lloc, continuar estudiant més enllà dels 16 anys presenta un escenari força complementari a l'anterior: així, la pràctica totalitat dels nord-americans residents a Espanya estan només estudiant (en concret, un 95%), així com un 80% dels nadius, un percentatge no molt llunyà dels nascuts a Àsia o Oceania, a Llatinoamèrica o al Carib, o a l'Europa no comunitària (entre un 60 i un 65% dels quals estan només estudiant). Finalment, els nascuts a Àfrica i a la Unió Europea són els que menys es troben en aquesta situació, doncs només entre un 55 i un 60% estan dedicats exclusivament a l'estudi.

Les altres dues situacions (qui només treballa i qui combina feina i estudis) són molt minoritàries entre l'adolescència resident a Espanya, en especial la darrera. Així, per exemple els nascuts a la Unió Europea es dediquen exclusivament a treballar en un 10%, els nascuts al Magreb en un 7% i la resta al voltant d'un 5%.

Acabem aquí una ràpida visió de l'adolescència a Espanya d'aquest quadern FAROS en allò relatiu al seu nombre, nivell d'instrucció i relació amb l'activitat. Amb tota seguretat es podria aprofundir molt més en alguns aspectes, però creiem que s'han tractat els més essencials dins dels temes tractats.

2.5. Bibliografia

Kohler, H-P, Billari, F.C. i Ortega, J.A. (2002), "The Emerge of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s", *Population and Development Review*, 28(4): 641-680.

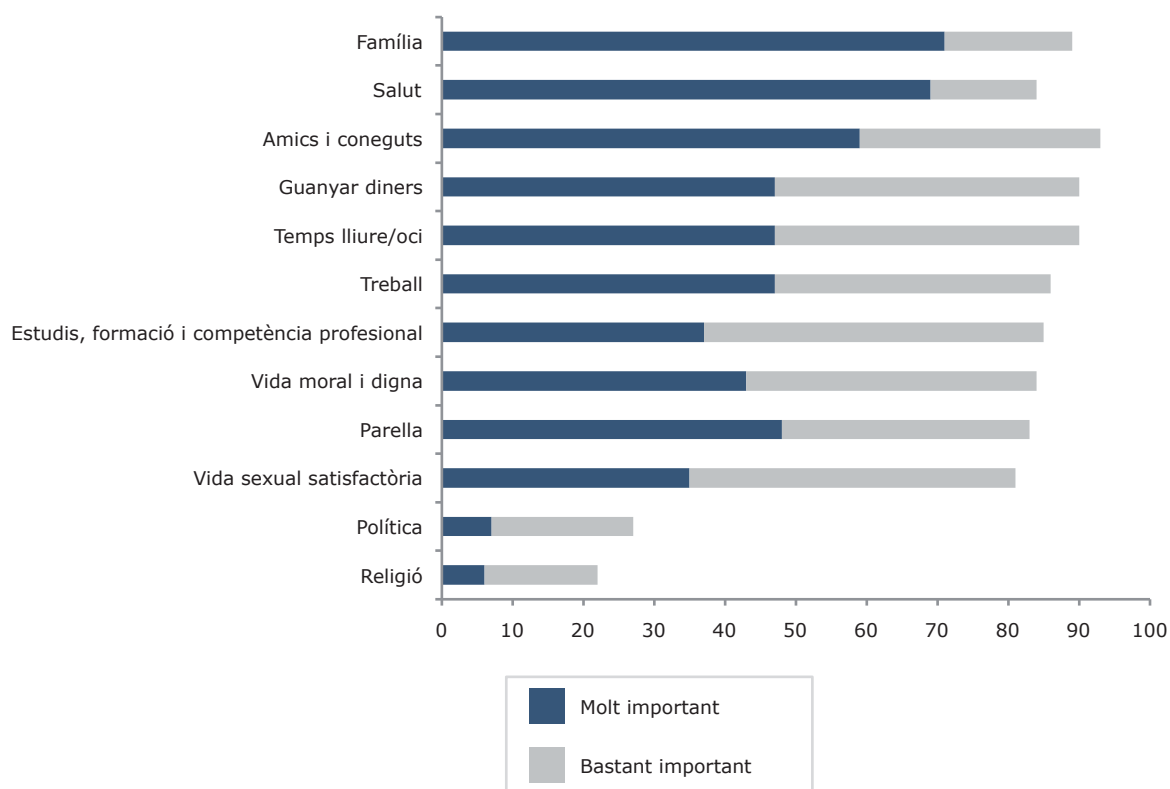
Miret, P. (2008), "¿Han cambiado los comportamientos respecto al tamaño de la familia en España? Análisis de la fecundidad por orden de nacimiento de 1975 a 2005", *Sistema, Revista de Ciencias Sociales*, n. 202 (01/2008).

3. Canvis en l'estructura familiar

Lluís Flaquer. Catedràtic de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (Barcelona).

Les famílies segueixen ocupant un lloc primordial en el procés de reproducció de la col·lectivitat, no tan sols física a través del naixement dels fills, sinó també cultural mitjançant la transmissió dels valors, normes i ideals d'una societat d'una generació a una altra. És dins del cercle familiar on els individus obtenen gran part del seu benestar i satisfacció personals, i en el cas dels adolescents resulta crític de cara al seu futur com a adults. És interessant remarcar com dades recents, com les mostrades a continuació (veure gràfic 2), evidencien com la família segueix sent un dels pilars més valorats pels adolescents d'avui dia:

Gràfic 2. Aspectes més valorats per grau d'importància segons joves espanyols (2010).

Font: Jóvenes españoles 2010. Fundació SM (2010).

Però és també en la família on a vegades s'adverteixen carències materials, es detecten absències emocionals, es troben a faltar valors i s'incuben pautes de relació problemàtiques així com malestars que poden traduir-se en actituds i comportaments problemàtics.

La família ha estat una de les transformacions més radicals que ha experimentat la nostra societat en l'última dècada, fins al punt que podem parlar de veritable revolució.

Si tenim en compte la instantània d'aquesta última dècada, un dels aspectes en què la societat del nostre país ha experimentat transformacions més radicals després del tombant de segle és l'estructura de la família. Encara que sovint es considera com a una institució relativament estable, de fet, la família ha estat permanentment en crisi des dels inicis de la industrialització, tot i que la lentitud de la seva evolució a vegades pot oferir una imatge distorsionada de la realitat.

Tanmateix, en determinades societats i durant certs períodes, la intensitat de les mutacions ha estat tan considerable que podem parlar de veritables revolucions. La transició de la família tradicional a un nou model emergent que podríem anomenar postpatriarcal ha suposat un canvi radical en les condicions del marc en les que es desenvolupa la vida de les famílies. Al nostre país ens trobem actualment en una d'aquestes conjuntures.

L'objectiu d'aquesta contribució és fer una revisió dels profunds canvis que han experimentat les estructures familiars d'Espanya en el decurs del darrer decenni. Aquest capítol consta de tres parts.

- En la primera s'examinaran les tendències de canvi pel que fa a les principals dimensions del sistema familiar: matrimoni, divorci i natalitat.
- En la segona part es destacaran aquells aspectes de les famílies que de forma més rellevant afecten als adolescents.
- En la tercera part es plantejaran les problemàtiques que genera la pluralitat de formes familiars, tot fent un especial èmfasi en les conseqüències que pot comportar, especialment en termes del benestar de la infància i adolescència.

3.1. Tendències de canvi

A finals d'aquesta última dècada, gairebé una de cada cinc llars estava formada per una sola persona (19,5%).

Segons l'Enquesta Sociodemogràfica 2007 de l'Institut d'Estadística de Catalunya, gairebé una de cada cinc llars estava formada per una persona que vivia sola (19,5%). Encara que es tracta d'un percentatge força baix en relació amb el gruix de països europeus de referència¹, aquest indicador denota el nostre encarrilament definitiu envers la via de la individualització.

La família està esdevenint una relació electiva i una associació de persones individualitzades.

Aquesta tendència pot ser descrita com un procés pel qual els individus esdevenen unitats reproductives viables en la vida social, venint a acomplir l'antiga funció que feien les famílies des de temps immemorials. Mentre que en la societat preindustrial la família era sobretot una comunitat de necessitat mantinguda unida per una obligació de solidaritat, en el món contemporani ha passat a ocupar el primer pla la lògica d'unes vides projectades individualment. Així, la família està esdevenint una relació electiva i una associació de persones individualitzades (Beck, 1992; Beck and Beck-Gernsheim, 2002).

Tot i que aquesta nova pauta basada en la individualització, que dona per suposada la integració de totes les persones adultes al mercat de treball deixa molts problemes sense resoldre, com ara l'atenció a les persones dependents (Lewis, 2002a i 2002b), i que força sovint contrasta amb les pràctiques, representacions i valors de les persones de carn i ossos que formen famílies (Pfau-Effinger, 2004), constitueix un tipus ideal que ens pot ajudar a comprendre les transformacions de les estructures familiars del món contemporani. Al costat de la individualització com a nota distintiva dels canvis en curs, hi podríem afegir com a principals tendències dominants el creixement de la secularització, de la diversitat familiar i del caràcter multiètnic de la nostra societat.

El primer decenni del segle XXI serà sens dubte recordat com una de les dècades de canvi social més intens. En particular, durant el decenni que ara s'està escolant, la realitat de la família espanyola haurà experimentat una de les transicions més sobtades. En el món d'avui un dels motors més potents del canvi familiar és l'augment de la participació femenina al mercat de

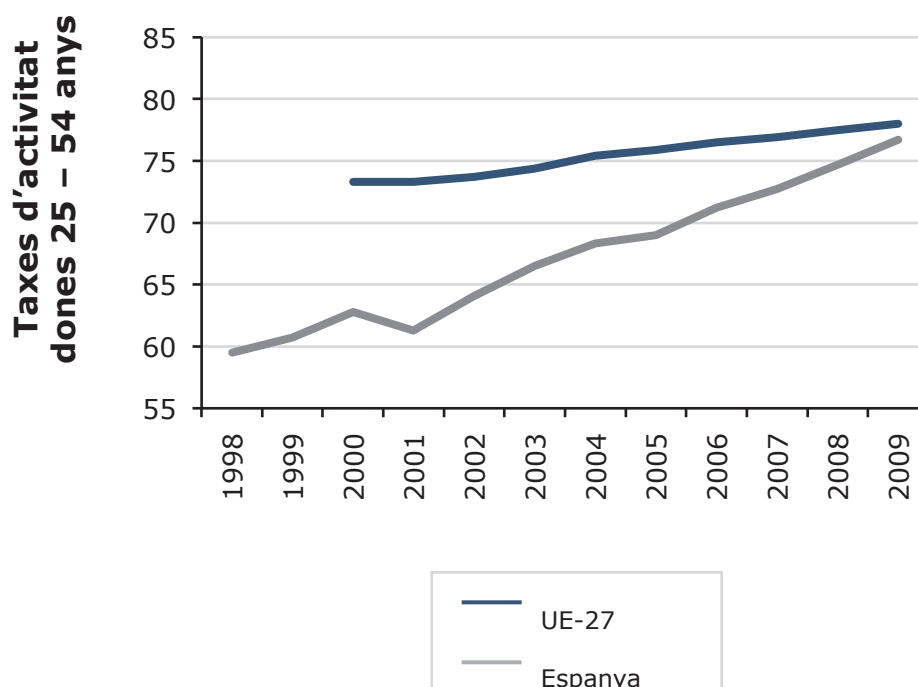
¹ El 2001 Estònia, Àustria, Holanda, Alemanya, Suïssa, Dinamarca, Finlàndia i Noruega presentaven percentatges superiors a un terç del total de les llars.

treball, procés que estimula alhora que orienta la mudança familiar. De fet, aquesta evolució constitueix un dels eixos fonamentals de mutació de les famílies.

En la última dècada, Espanya ha estat el país de la UE amb el creixement més gran en les taxes d'activitat econòmica femenina.

Com es pot observar (veure gràfic 3) l'evolució de les taxes d'activitat econòmica de les dones de 25 a 54 anys, la gran majoria de les quals són mares amb fills petits, en els darrers anys a Espanya han escalat posicions amb una sorprenent celeritat de tal forma que estan a punt d'igualar-se amb la mitjana de la Unió Europea. Espanya, entre 1998 i 2009, ha estat el país de la Unió Europea amb el creixement més gran de les taxes d'activitat econòmica femenina (17 punts de percentatge envers uns 7 en el conjunt de la Unió).

Gràfic 3. Evolució de les taxes d'activitat de les dones de 25 a 54 anys a Espanya i a la UE-27 (1998-2009).

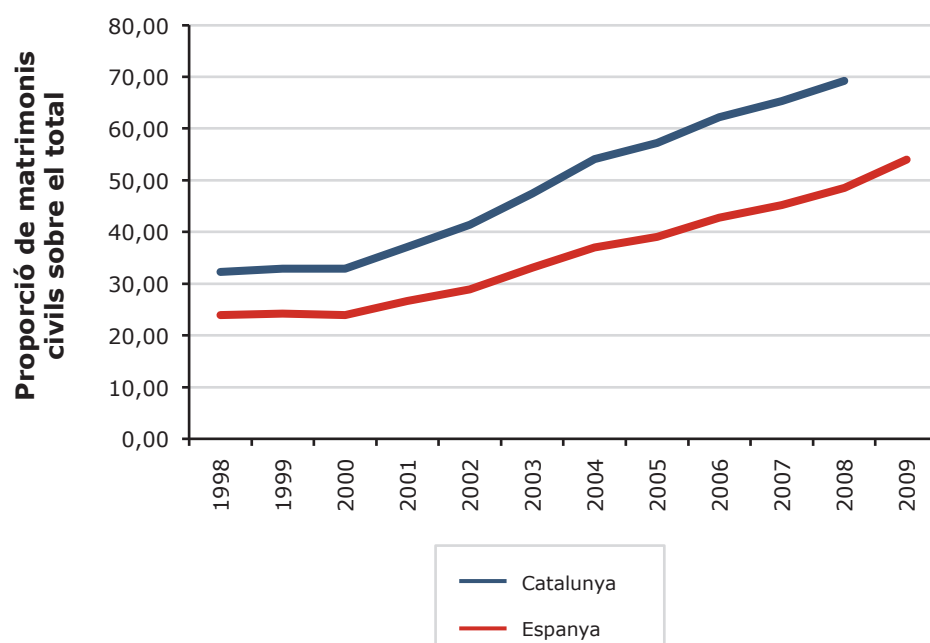
Font: Lluís Flaquer, elaboració amb dades d'Eurostat i de l'INE (2010).

Un dels aspectes més significatius en què s'ha produït una ruptura decisiva amb la tradició ha estat el procés de formació de les famílies. Poc després de la transició democràtica tant la cohabitació prematrimonial com el matrimoni civil eren pràctiques gairebé desconegudes entre nosaltres.

En els darrers temps hom pot constatar una considerable progressió de les parelles de fet entre els joves, que durant molt de temps havien constituït un fenomen marginal. Segons dades publicades recentment, a Espanya la proporció de dones de 18 a 34 anys que mantenen una unió consensual ja suposa el 45,4% del total enfront d'un 32% dels homes de la mateixa franja d'edat². Aquests percentatges s'estan aproximant gairebé a la mitjana europea (UE-27), que assoleix uns valors de 47,6% per a les dones i d'un 35,8% per als homes (Choroszewics and Wolff, 2010)³.

Una de les mostres més eloqüents de la secularització dels comportaments és l'avenç accelerat del matrimoni civil. Si bé el 1976 només es casaren fora de l'església el 0,34% del total de les parelles, actualment els matrimonis civils estan assolint ja el 70% del total de núpcies. Com es pot observar (veure gràfic 4), l'embranchida més forta s'ha produït durant aquesta darrera dècada, tant a Catalunya com a Espanya, tot i que el diferencial existent entre ambdues resta encara considerable.

Gràfic 4. Evolució de la nupcialitat civil a Catalunya i Espanya (1998–2009).

Font: Lluís Flaquer, elaboració amb dades de l'Idescat i de l'INE (2010).

² Una petita part d'aquestes parelles viu amb els pares d'ell o d'ella.

³ Dades corresponents a l'any 2008.

Si bé el 1986 els homes es casaven als 26,6 i les dones als 24,5 anys, el 2008 aquestes edats mitjanes havien augmentat als 32,5 i als 31,2 respectivament.

Aquesta evolució tan ràpida ha vingut propiciada per l'acció de tres diferents factors. En primer lloc, el creixent retard de l'edat al primer matrimoni alimenta aquesta tendència. Si bé el 1986 els homes es casaven als 26,6 i les dones als 24,5 anys, el 2008 aquestes edats mitjanes havien augmentat als 32,5 i als 31,2 respectivament.

L'endarreriment del calendari nupcial constitueix una indicació que una gran part d'aquestes parelles s'havia emancipat de la seva llar d'origen abans del matrimoni i que probablement ja havien viscut junts formant una unió consensual, i aquestes dues circumstàncies afavoreixen els matrimonis civils, ja que els catòlics tendeixen a concentrar-se en les edats més joves. En segon lloc, s'observa l'existència d'una considerable proporció de matrimonis d'estrangers o mixtos, que ja representen el 27% del total⁴, i aquesta tendència també es pot relacionar amb la ruptura de les pautes tradicionals.

Per últim, els matrimonis en segones o ulteriors núpcies per almenys un dels cònjuges ja representen un quart del total. Tenint en compte que en una gran part d'aquests enllaços un dels cònjuges és divorciat o divorciada i que la doctrina catòlica no preveu aquest tipus d'unions, el matrimoni civil resta l'única opció oberta (Institut d'Estadística de Catalunya, 2010).

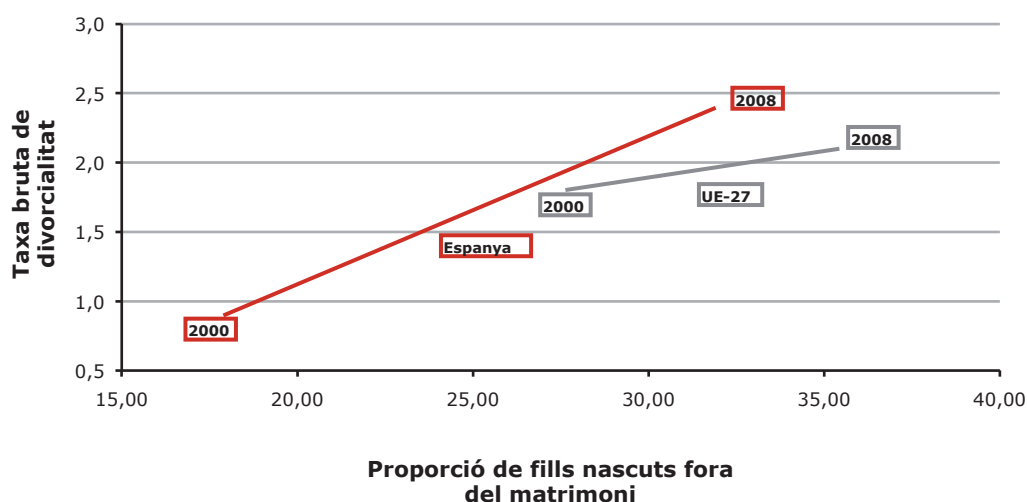
En una perspectiva comparada europea els creixements enregistrats pel divorci a Espanya resulten espectaculars. En consonància amb la considerable progressió de la participació femenina al mercat de treball, també han estat molt intenses les variacions en els indicadors de canvi familiar.

El gràfic 5 mostra els avenços que s'han produït a Espanya en relació amb l'entorn europeu pel que fa a dues dimensions: el nombre de divorcis per mil habitants i la proporció de fills nascuts fora del matrimoni. Espanya està assolint actualment una taxa bruta de divorcialitat de 2,4 per mil, en contrast amb una mitjana de la UE-27 de tan sols 2,1. En canvi, vuit anys endarrere Espanya, amb una taxa de 0,4, es trobava per sota de la mitjana comunitària d'1,8. Pel que fa a la fecunditat extra matrimonial el creixement

⁴ Els matrimonis en què ambdós cònjuges són estrangers representen el 6,4% del total. En el cas dels matrimonis mixtos predominen les unions formades per un home espanyol i dona estrangera (13,2%) enfront de les formades per una dona espanyola i un home estranger (7,5%).

també ha estat molt important. Encara que Espanya no ha assolit encara la mitjana europea, ha crescut en uns 14 punts de percentatge durant el període, és a dir, gairebé un terç dels nens nascuts van ser concebuts fora del matrimoni.

Gràfic 5. Canvis en la proporció de fills nascuts fora del matrimoni en relació amb l'evolució de la taxa bruta de divorcialitat a Espanya i UE-27 (2000-2008).

Font: Lluís Flaquer, elaboració amb dades d'Eurostat i Idescat (2010).

Per acabar aquest apartat sobre tendències i canvis en l'evolució de les estructures familiars, val la pena dedicar uns breus apunts sobre la natalitat. L'any 2009 disminueix el nombre de naixements després de 13 anys d'augment. L'any 2008 s'havia registrat un màxim de naixements que no s'assolia des de finals dels anys setanta, amb un nombre mitjà de fills per dona de l'1,46 i una edat mitjana a la maternitat de 30,9 anys.

L'any 2009 el 20,6% dels nadons eren fills de mares estrangeres. Aquestes proporcions són força semblants a les de l'any anterior. Aquestes dades són prou il·lustratives de cara a la confirmació del creixement de la diversitat ètnica al nostre país, que a llarg termini comportarà la difusió de pràctiques i tradicions culturals d'arreu del món.

La mitjana de les espanyoles en tenir el primer fill és als 32 anys, mentre que per a les mares estrangeres residents a Espanya és de 29.

El considerable nombre de naixements de mares estrangeres s'explica pel diferent comportament reproductiu de les dones segons el seu origen. Mentre que les dones de nacionalitat estrangera registren un indicador conjuntural de fecunditat de l'1,8 per dona, el de les autòctones és tan sols del 1,3. D'altra banda, les dones de nacionalitat estrangera tenen els fills en edats més joves. Si bé la maternitat abans dels 30 anys es dona en el 55% dels naixements de mare estrangera, només es produeix en el 25,7% de les mares de nacionalitat espanyola. Això suposa que aquestes posterguen la seva maternitat en tres anys respecte de la de les estrangeres (mitjana de les mares estrangeres; 29 anys; mitjana de les espanyoles. 32 anys) (Institut d'Estadística de Catalunya, 2009; 2010).

El fet que un de cada tres nadons tingui un dels pares o ambdós estrangers i que el nostre sigui un país líder en adopcions⁵ constitueix una manifesta indicació de la diferenciació de les pràctiques reproductives de les dones autòctones i immigrants. Una de les formes a través de les quals es pot estudiar la fecunditat diferencial segons els nivells socials de les mares i avaluar indirectament el cost de la maternitat és examinant la divergència entre els fills desitjats i els efectivament tinguts. Les dades corresponents a la darrera edició del 2006 de l'Enquesta de Condicions de Vida i Hàbits de la Població ens brinden informació sobre la fecunditat diferencial al nostre país i sobre la relació entre els fills nascuts i els desitjats.

Amb l'excepció de les entrevistades amb estudis universitaris, en el darrer quinquenni 2000-2006 va millorar la relació entre fecunditat real i desitjada a la resta de categories educatives, sobretot en el cas de les dones amb estudis secundaris. Es pot evidenciar igualment l'existència d'una relació inversa entre nivell professional de l'entrevistada i la satisfacció de la fecunditat. Tanmateix, mentre que va empitjorar aquesta relació entre 2000 i 2006 per a la categoria professional baixa i mitjana, va millorar en el cas de l'alta.

Tanmateix, caldria matisar aquests resultats tenint en compte que poden amagar un efecte generacional: les dones grans que van donar a llum gairebé tots els fills que volien tenien nivells educatius força baixos, tot el

⁵ Tot i que, per diverses raons, el nombre d'adopcions internacionals hagi minvat força a Catalunya en els darrers anys, es mantenen encara uns alts nivells d'adopció. Partint del punt àlgid assolit el 2004 de 1.562 casos, el nombre d'adopcions del 2008 va ser de 826. Amb 332 casos, Rússia és el país d'on provenen més nens adoptats. Gairebé tres quartes parts del total de les adopcions procedeixen de Rússia, Xina i Etiòpia.

contrari del que succeeix amb les dones més joves, gran part de les quals encara no han tingut l'oportunitat de tenir fills (Flaquer, 2010).

3.2. Els adolescents en l'entorn familiar

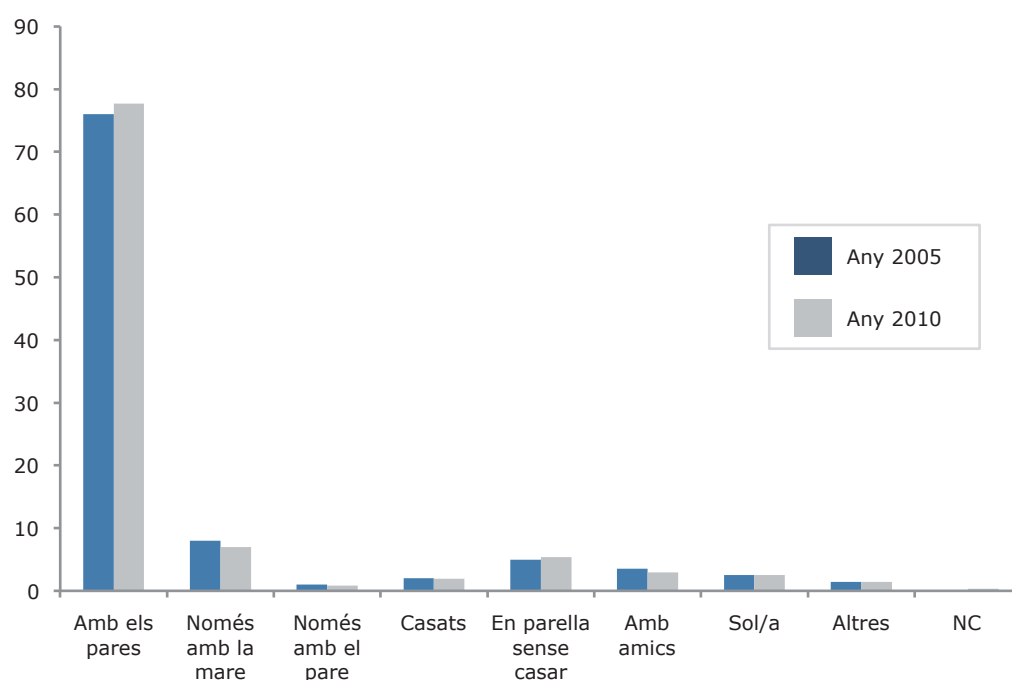
Els adolescents d'avui viuen en una situació econòmica, social i cultural molt diferent a la dels seus progenitors i tindrà un fort impacte en el seu futur.

Amb el primer punt d'aquest capítol ens hem pogut fer una idea de que les noves estructures familiars afecten a tots els grups d'edat de la població, no només als adolescents. Observem que la família tradicional desapareix per donar lloc a noves estructures familiars en què no només canvia la seva estructura sinó també la seva dinàmica, les relacions que s'estableixen entre els seus membres. En aquest apartat ens centrarem en com aquests canvis estan tenint una forta repercussió en la vida dels adolescents.

Val la pena destacar que els adolescents d'avui viuen en una situació econòmica, social i cultural molt diferent a la dels seus progenitors i de ben segur tindrà un fort impacte en el futur d'aquests adolescents.

Per començar, és important conèixer amb qui viuen actualment els adolescents, i si s'han produït canvis importants en els últims anys (veure gràfic 6).

Gràfic 6. Evolució de la forma de convivència dels joves (2005 – 2010).

Font: Jóvenes españoles 2010. Fundació SM (2010).

Més del 70% dels adolescents conviu amb els pares mentre que els que viuen amb un dels progenitors ja sumen un 12%.

La família biparental clàssica continua sent la forma de convivència més habitual (més del 70%), però resulta cada vegada menys freqüent la presència d'altres adults en la llar (avis, àvies i altres familiars). D'altra banda, en els últims anys hi ha hagut un considerable creixement de les llars monoparentals, formats per pares i mares sols amb fills. Mentre que el 2001 Espanya tan sols comptava amb un 3% de llars monoparentals, el 2006 aquesta dada ja era del 6%. Actualment aquest valor s'aproxima al 12%. En gran part el notable increment de la monoparentalitat registrada en els últims anys és deguda a la progressió espectacular de les taxes de divorci deguda a la Llei del Divorci del 2005. El 6% dels adolescents viu en una família reconstituïda, és a dir, conviu amb la parella de la seva mare o pare.

Segons l'estudi "Jóvenes españoles 2010" de la Fundació SM, el 85,5% dels joves entre els 15 i 24 anys viu amb els seus pares i només un 12,7% està fora de la casa dels seus progenitors. El més habitual és viure amb ambdós progenitors (77,7%). Tots els resultats coincideixen pràcticament amb els obtinguts al 2005.

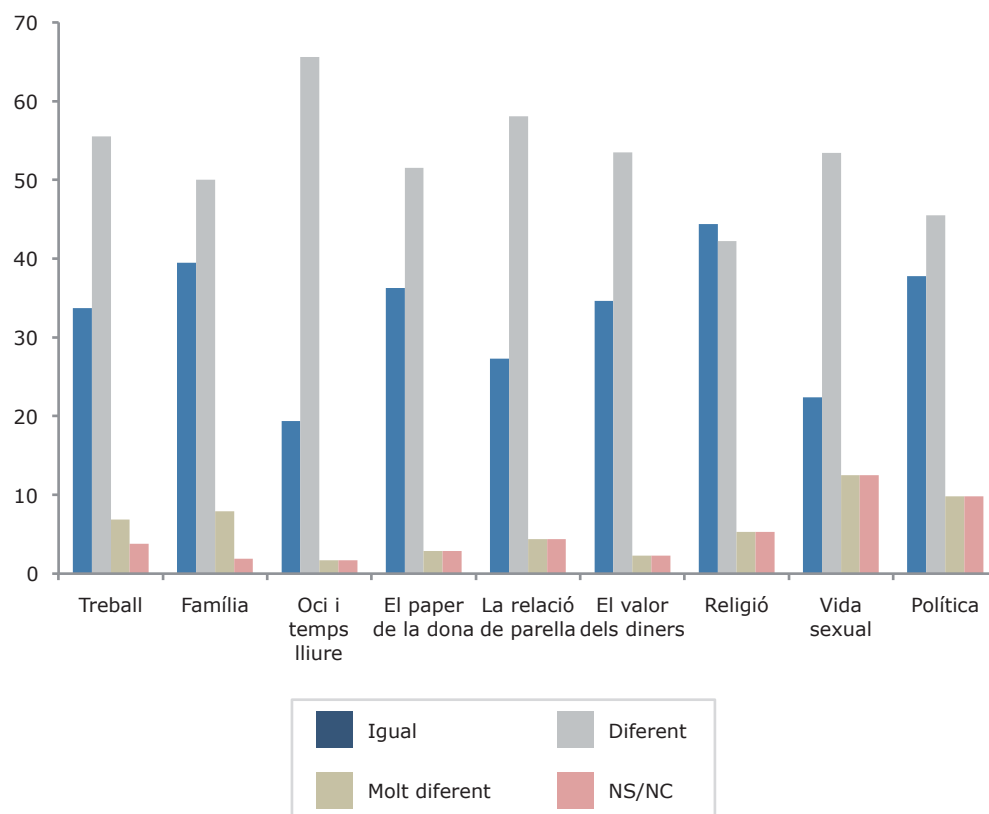
Les noves tendències en les relacions familiars es caracteritzen per un major grau de democratització i igualtat entre els seus membres.

Respecte l'anàlisi de les tendències en la cultura familiar es constata la transformació de la cultura i dels valors familiars en nous valors, entre els quals destaquen l'existència d'una major llibertat i tolerància, la igualtat entre sexes, la privacitat i el respecte cap a les diferents opcions personals o la comunicació. En conjunt podríem afirmar que cada vegada les famílies actuals mantenen unes relacions més democràtiques entre els seus membres.

En l'entorn de l'adolescent, aquestes noves relacions més democràtiques es tradueixen en unes relacions intergeneracionals menys jerarquitzaes, unes normes de convivència menys rígides i una major autonomia. També destaca la poca conflictivitat en referència a sortir amb els amics, -els pares actuals són més permissius -, a temes econòmics o als resultats acadèmics. Actualment, els principals desacords tenen a veure amb els modals dels joves, el seu comportament i sobretot, respecte el repartiment de les tasques domèstiques.

També és important conèixer el grau de coincidència entre les opinions dels pares i els fills per entendre les dinàmiques i relacions actuals entre ambdues parts (veure gràfic 7).

Gràfic 7. Diferències entre les formes de pensar de pares i fills sobre diversos aspectes (%) (2010).

Font: Modificat de l'estudi "Jóvenes españoles 2010". Fundació SM (2010).

En general tant pares com fills adolescents comparteixen els mateixos punts de vista en una gran varietat de temàtiques: família, religió, treball, etc.

Com mostra la gràfica, en general existeix un alt nivell de similitud entre les opinions tant de pares com de fills, especialment en relació a la valorització que se li dóna a la família i a la religió. Per contra, els elements que fan més referència a la vida privada dels joves, com l'oci i el temps lliure, la forma de relacionar-se amb les seves parelles o la seva vida sexual presenten més discrepàncies entre pares i fills.

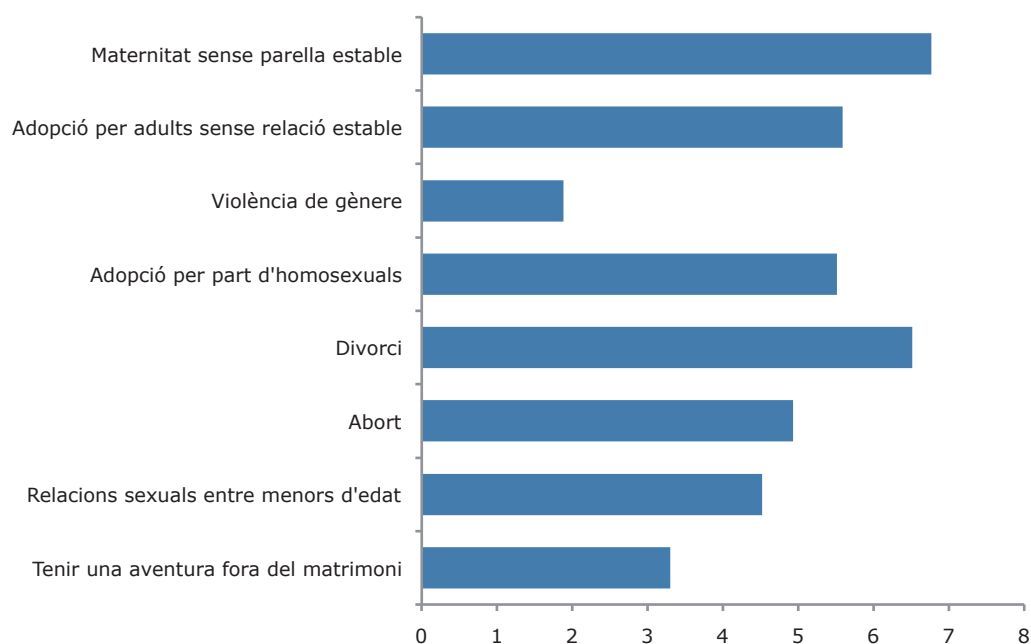
D'altra banda, és ben sabut que un dels factors que més influeix en el rendiment escolar dels alumnes és el seu ambient familiar. La valoració dels estudis per part dels pares, el seu nivell d'exigència i les aspiracions i metes que els hi inculquen representen importants determinants en els seus resultats educatius.

L'increment i la qualitat dels estímuls cognitius en la primera infància afavoreixen el desenvolupament del potencial i la motivació dels escolars. Els baixos nivells d'instrucció dels progenitors, especialment de les mares, es troben associats amb un escàs rendiment escolar. A més, el control i

seguiment de les activitats dels menors és essencial en els seus èxits educatius. Així, s'observa una associació entre la freqüència d'ajuda en els deures i el menor nombre de suspensos.

Si per alguna cosa es caracteritza la família espanyola dels últims anys és per la seva flexibilitat i tolerància respecte a les diferents formes d'organitzar i estructurar la vida familiar. Els adolescents actuals mostren un alt grau de respecte amb temes que fins fa poc eren poc acceptats per la societat en general. Tot i aquesta obertura de ment, paradoxalment, els joves justifiquen més l'abort, les relacions sexuals entre menors d'edat o l'adopció per part d'homosexuals que una infidelitat de la seva parella (veure gràfic 8).

Gràfic 8. Justificació dels joves sobre conductes relacionades amb la família (2010)*.

Font: Jóvenes españoles 2010. Fundació SM (2010).

* Es presenten puntuacions mitges que oscil·len entre 1 (mai està justificat) i 10 (sempre està justificat).

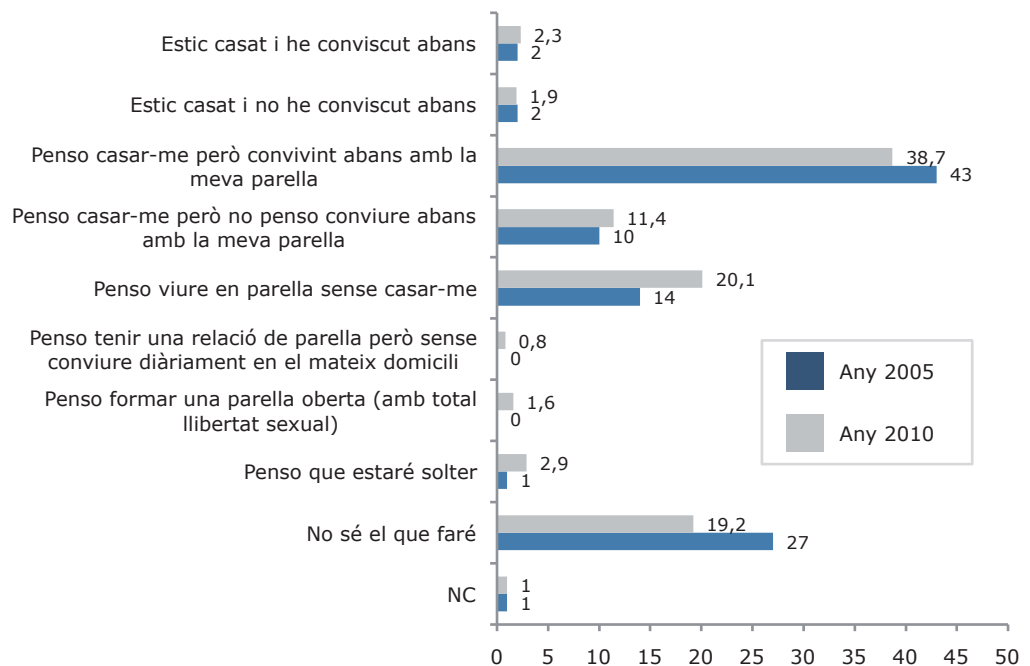
Tot i ser més tolerants en aspectes com la maternitat sense parella estable, l'abort o el divorci, els adolescents no accepten tenir una aventura fora del matrimoni.

Aquests resultats demostren la importància que donen els adolescents a la seva parella per sobre d'altres qüestions. Com molt bé descriu el Dr. Lailla en l'últim capítol d'aquest informe, una característica pròpia de l'adolescència actual és la "monogàmia seriada", és a dir, el canvi de parella

després d'un temps més o menys prolongat i generalment intens pel que fa a activitat sexual però que mentre mantenen la relació sentimental són fidels entre ells.

Per últim, i tenint en compte tots aquests ideals de consideració i tolerància amb totes les formes familiars, una cosa és el què els joves consideren com a família i l'altra la forma en la que enfoquen el seu futur (veure gràfic 9).

Gràfic 9. Formes de convivència preferides pel futur (2010).

Font: Jóvenes españoles 2010. Fundació SM (2010).

Respecte la preferència que tenen els adolescents de cara al futur, a l'hora d'escollir un tipus de convivència, segueix destacant la formalització de les relacions. Tot i que un de cada cinc no té encara decidit el tipus d'unió per la qual optarà, un 55,4% triarà el matrimoni (civil o religiós).

3.3. Efectes de la diversitat familiar

Les dades presentades fins ara revelen un creixement considerable de la pluralitat de formes familiars a Espanya. Aquests canvis han afectat no tan sols els processos de formació i dissolució de les llars, sinó també les modalitats de relació que s'estableixen entre els seus membres així com el sentit que n'extreuen. Tanmateix, el que resulta més significatiu de cara a les conseqüències de les transformacions de les estructures familiars no són únicament els canvis estructurals i de relació en sí, ans la visibilitat que estan adquirint davant l'opinió pública així com la presa de consciència dels efectes que suposen.

Aquesta nova perspectiva apel·la a la necessitat de plantejar la progressió envers la individualització i el desenvolupament de la diversitat familiar des del punt de vista dels seus possibles efectes sobre l'acompliment adequat de les responsabilitats de criança i socialització dels fills. Al mateix temps, aquest enfocament suposa integrar dins la nostra problemàtica la conveniència de la intervenció de les administracions públiques per tal de corregir possibles dèficits en el funcionament de les famílies. En aquest sentit, aquesta revisió sobre l'estat de les famílies al nostre país podria resultar coixa si no tingués present la contribució de les polítiques familiars a la seva funcionalitat.

Un dels baròmetres que es pot fer servir per mesurar el bon estat de salut de les famílies és el benestar de la infància i la joventut.

Un dels baròmetres que es pot fer servir per mesurar el bon estat de salut de les famílies és el benestar de la infància i la joventut. A manca d'indicadors de caire relacional, l'anàlisi dels nivells de pobresa infantil constitueix una bona imatge en negatiu de les condicions de vida dels nostres infants. Al mateix temps, aquest exercici ens pot resultar útil per aprofundir el nostre coneixement d'un dels esculls més recalcitrants que ens impedeix avançar cap a la millora de la cohesió social.

Com es pot apreciar (veure taula 2), després de Romania, Bulgària, Itàlia i Letònia, Espanya és un dels països de la Unió Europea amb una taxa més elevada de pobresa infantil i juvenil.

Taula 2. Ràtio entre les taxes de pobresa dels infants i dels joves de la UE-27, Islàndia i Noruega (2008).

	MENYS DE 18 ANYS	ENTRE 18 I 24 ANYS	RÀTIO ENTRE INFANTS I JOVES
Noruega	9,6	41,0	0,23
Dinamarca	9,1	34,0	0,27
Finlàndia	12,0	26,2	0,46
Suècia	12,9	27,8	0,46
Holanda	12,9	20,0	0,65
Alemanya	15,2	20,2	0,75
França	17,3	19,9	0,87
Islàndia	11,2	12,5	0,90
Grècia	23,0	23,0	1,00
UE-27	20,3	19,7	1,03
Bèlgica	17,2	16,5	1,04
Hungria	19,7	18,1	1,09
Polònia	22,4	20,1	1,11
Estònia	17,1	15,3	1,12
Rep. Txeca	13,2	11,6	1,14
Itàlia	24,7	21,3	1,16
Eslovènia	11,6	9,7	1,20
Espanya	24,4	20,3	1,20
Xipre	13,6	11,3	1,20
Portugal	22,8	18,6	1,23
Bulgària	25,5	20,5	1,24
Luxemburg	19,8	15,5	1,28
Lituània	22,8	17,8	1,28
Irlanda	18,0	13,7	1,31
Regne Unit	24,0	18,1	1,33
Àustria	14,9	11,2	1,33
Eslovàquia	16,7	11,9	1,40
Romania	32,9	22,9	1,44
Letònia	24,6	17,1	1,44
Malta	19,9	7,5	2,65

Llindar de pobresa establert al 60% de la mediana de la renda neta equivalent.

Font: Lluís Flaquer, elaboració amb dades d'Eurostat (2010).

Gairebé un de cada quatre menors de 18 anys es troba sota el llindar de la pobresa, a uns quatre punts per damunt de la mitjana europea.

Gairebé un de cada quatre menors de 18 anys es troba sota el llindar de la pobresa, a uns quatre punts per damunt de la mitjana europea. La nostra situació resta molt allunyada de la de països com ara Noruega o Dinamarca en què les taxes de pobresa infantil no ultrapassen un sol dígit. Llevat de les nacions nòrdiques, amb uns nivells de pobresa infantil molt baixos, en el gruix de països europeus la pobresa dels infants és sempre superior a la dels adults. Això succeeix perquè a la majoria de societats els creixents costos de la infància no són degudament compensats.

És als països nòrdics on trobem les taxes de pobresa més altes entre els joves i on apareixen ràtios més descompensades entre les dels joves i les dels infants.

A la segona columna de la taula hi figuren les taxes de pobresa dels joves de 18 a 24 anys i a la tercera hi podem trobar la ràtio entre els valors de les dues columnes precedents. La segona distribució mostra una imatge gairebé inversa a l'anterior. És als països nòrdics on trobem les taxes de pobresa més altes entre els joves i on apareixen ràtios més descompensades entre les dels joves i les dels infants. Mentre que s'observen escasses diferències entre els nivells de pobresa d'infants i de joves mitjans al conjunt d'Europa, a Espanya les taxes dels joves són uns quatre punts més baixes que les dels infants.

El fet que al nostre país un 84,8% de les noies i un 87,8% dels nois de la franja d'edat 18-24 visquin amb els seus pares, constitueix un important matalàs protector contra la pobresa.

Aquests efectes són resultat de les característiques del nostre sistema familiar. El fet que al nostre país un 84,8% de les noies i un 87,8% dels nois de la franja d'edat de 18-24 visquin amb els seus pares, constitueix un important matalàs protector contra la pobresa, al contrari del que succeeix a Noruega o a Dinamarca on menys del 30% de les noies i un 40% dels nois resideixen encara a la seva llar d'origen. Així, doncs, l'emancipació tardana dels nostres fills suposa un resguard considerable contra la precarietat i els permet una inserció gradual en el mercat de treball i una progressiva assumpció de responsabilitats familiars.

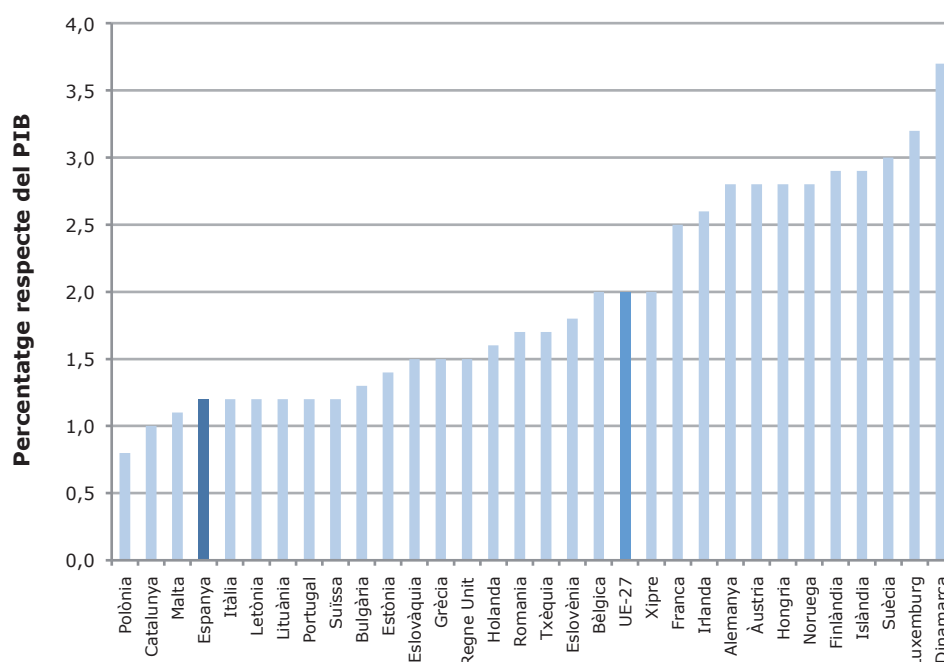
De fet, l'anàlisi de les dades sobre les condicions de vida dels nostres nois i noies ens diuen que al nostre país hi ha molt poca diferència entre els nivells de renda del conjunt de la població de 18-34 anys i els dels joves de les mateixes edats que viuen amb els seus pares (Choroszewics and Wolff, 2010). Aquests resultats atípics a Europa es poden interpretar en el sentit que els nostres joves tendeixen a emancipar-se quan es troben en condicions de mantenir unes cotes de benestar material equiparables a les que tindrien si visquessin amb els seus pares. Aquesta actitud conservadora, que genera la tendència a l'emancipació tardana, té l'efecte d'anivellar les condicions de vida dels joves que es troben en diverses situacions de convivència.

El desavantatge d'aquestes pràctiques és que retarden enormement la formació de noves famílies i que produeixen uns nivells de fecunditat relativament baixos, sobretot per a les dones autòctones que gaudeixen de bones credencials educatives. Parafrasejant a la inversa la dita de Mandeville de "La faula de les abelles", aquí les virtuts privades dels nostres

conciutadans a la recerca del seu benestar constitueixen vicis públics que redunden en detriment de la sostenibilitat col·lectiva.

El comentari d'aquesta ineficiència del nostre sistema familiar ens fa retornar l'anàlisi d'altres disfuncions ja detectades anteriorment com ara l'elevada incidència de la pobresa infantil. Aquesta es deu en part a l'escassa amigabilitat del nostre règim productiu i de benestar per a les parelles joves (precarietat laboral, baixos salaris, dificultats d'accés a l'habitatge, etc.), però també a l'exigua sensibilitat política envers la protecció econòmica de la infància i de les famílies. De fet, ambdós aspectes estan relacionats entre sí, ja que tendeixen a retroalimentar-se.

Gràfic 10. Despesa social en família i fills a Europa (2007).

Font: Lluís Flaquer, elaboració amb dades d'Eurostat i de l'Idescat (2010).

Si considerem com a un indicador vàlid d'aquesta sensibilitat una mesura dels recursos públics destinats a família i fills, podem observar que en el cas del nostre país existeix una àmplia coincidència entre els alts nivells de pobresa infantil i la baixa dedicació de fons públics a les unitats familiars. Com es pot apreciar al gràfic, Espanya és un dels països de la UE amb una menor despesa social en família i fills respecte del PIB i aquest és un dels factors que permet entendre la prevalença de la pobresa infantil a casa nostra.

3.4. Conclusions

El creixement del matrimoni civil, del matrimoni entre persones del mateix sexe així com de la separació i del divorci, han generat una panoràmica radicalment diferent de la que teníem fa 10 anys.

Les tendències que hem estat comentant en la primera part d'aquesta contribució han alterat la fesomia de la realitat familiar en el nostre país, que en els darrers anys ha vist com la proliferació de noves pràctiques així com la relegació a segon terme d'institucions avalades per tradicions immemorials han transformat les modalitats de formació i de dissolució de les nostres famílies. El creixement de les parelles de fet, del matrimoni civil, del matrimoni entre persones del mateix sexe així com de la separació i del divorci, al costat de la diversificació de les pràctiques reproductives, han generat una panoràmica radicalment diferent de la que teníem un decenni enrere.

L'increment de la participació femenina al mercat de treball en edats en què la majoria de dones sovintegen la maternitat crea un escenari de difícil compatibilització entre la vida laboral i familiar. Totes les dades presentades apunten envers l'augment de la diversitat de les formes familiars i també possiblement de les estratègies de conciliació entre ocupació i família. D'altra banda, les dades sobre la nostra evolució de la fecunditat auguren un creixement de l'heterogeneïtat ètnica. Sens dubte, l'Espanya del futur serà primordialment multiètnica i pluricultural.

En principi, aquest increment de la diversitat no tan sols no és dolent, sinó que pot resultar molt enriquidor. La qüestió és saber fins a quin punt la diversitat i la diferència no es poden convertir en desigualtat. El repte de les futures generacions és que el creixement de la diversitat familiar i de la pluralitat ètnica no representi un menyscapte de la cohesió social. A la vista de l'experiència dels països del nostre entorn en què algunes de les tendències apuntades s'han desenvolupat abans que a casa nostra, caldria que ens prenguéssim molt seriosament el tema de la desigualtat d'oportunitats en funció de la diversificació de les estructures familiars.

El nostre país no es troba en gaire bona posició per tal de fer front als reptes plantejats a causa de la seva escassa dedicació de recursos a les famílies. Caldria computar els costos dels recursos destinats a les famílies bàsicament com a inversions públiques més que no pas com a despeses socials. Invertir més en família vol dir mirar més cap al futur que cap al passat i confiar esperançadament en l'esdevenidor dels nostres infants.

En la present conjuntura, la millor política familiar és la creació de feina. Per assolir-ho, seran necessàries reformes profundes del sistema productiu actual.

En la present conjuntura, la millor política familiar és la creació de feina. Per assolir-ho, seran necessàries reformes profundes del sistema productiu actual. Quan l'economia ho permeti, el suport que se li doni a les famílies hauria de ser major. S'hauria d'entablir un debat polític sobre les responsabilitats dels pares i el paper de la família en el nostre sistema de benestar, i a partir d'aquí establir un pacte d'Estat sobre garanties mínimes de prestacions i serveis a les famílies.

Actualment no existeix molta informació respecte els efectes de la crisi sobre les famílies, però tots els indicis apunten a que seran força greus i ho seguiran sent en els propers anys. Així mateix, aquesta crisi es superposa a altres fenòmens com el creixement de la monoparentalitat a causa del divorci, el qual té unes conseqüències adverses per a les famílies i els seus fills, tant en infants com en adolescents.

Tot i que els adolescents d'avui dia viuen un context ple de canvis, segueixen valorant la família per sobre de qualsevol altra cosa.

Deixant de banda aquest pessimisme, i tenint en compte que les noves generacions d'adolescents viuen un context ple de canvis, segueixen valorant la família per sobre de qualsevol altra cosa, encara que es dilueixin alguns aspectes més tradicionals.

La família actual en la que viuen els adolescents es caracteritza per un major grau d'individualització, privacitat i donen més importància als aspectes emocionals de les relacions. El nombre dels membres de la família és també reduït (per primera vegada a Espanya la parella sense fills és el tipus de convivència més habitual).

Com ja s'ha observat en les dades presentades en aquest capítol, els adolescents i joves actuals són molt dependents de la família, aquesta dependència s'explica per diversos factors com són l'economia, l'educació que han rebut, les dificultats en l'accés a la vivenda, les condicions laborals, etc. No obstant això, una de les principals causes és la concordança en la manera de pensar entre pares i fills en diversos aspectes. En general, tot i poder constatar que existeix una bona relació entre pares i adolescents, un dels temes més conflictius és respecte les tasques domèstiques.

Cal destacar els sentiments cada vegada més tolerants dels adolescents respecte a nous comportaments que tenen a veure amb la vida familiar, com

el divorci, les relaciones entre homosexuals o les relacions sexuals entre menors. En canvi, no toleren les infidelitats de parella.

Podem doncs constatar que tot i haver viscut múltiples canvis en aquests últims 10 anys, els adolescents continuen valorant a les famílies com un dels punts bàsics de les seves vides, tot i que potser han incorporat un nou enfocament en la manera de relacionar-se amb els membres de la família, com són el fet de gaudir d'un clima més tolerant, més igualitari i sobretot més democràtic.

3.4. Bibliografia

Andreß, H.-J. and D. Hummelsheim (eds) (2009). *When Marriage Ends: Economic and Social Consequences of Partnership Dissolution*. Cheltenham: Edward Elgar.

Bardone, L. and A.-C. Guio (2005). *In-Work Poverty*. Eurostat. *Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage [1986].

Beck, U. and E. Beck-Gernsheim (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.

Björnberg, U. (2006). 'Paying for the Costs of Children in Eight North European Countries: Ambivalent Trends'. In J. Lewis (ed.) *Children, Changing Families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar. pp. 90-109.

Blau, F., M. C. Brinton and D. B. Grusky (eds) (2009). *The Declining Significance of Gender?* New York : Russell Sage Foundation.

Choroszewics, M. and P. Wolff (2010). 51 million young adults lived with their parent(s) in 2008. Eurostat: *Statistics in Focus — Population and social conditions No 50/2010*.

Dennis, I and A.-C. Guio (2003a). *Poverty and Social Exclusion in the EU after Laeken. Part 1*. Eurostat. *Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Dennis, I and A.-C. Guio (2003b). *Poverty and Social Exclusion in the EU after Laeken. Part 2*. Eurostat. *Statistics in Focus (Population and Social Conditions)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Dennis, I and A.-C. Guio (2004a). Monetary Poverty in New Member States and Candidate Countries. Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Dennis, I and A.-C. Guio (2004b). Poverty and Social Exclusion in the EU. Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press.

Esping-Andersen, G. (1999). Social Foundations of Postindustrial Economies. Oxford: Oxford University Press.

Esping-Andersen, G. (2002). 'A Child-Centred Social Investment Strategy'. In G. Esping-Andersen et al. Why We Need a New Welfare State. Oxford: Oxford University Press. pp. 26-67.

European Commission (2010a). Combating Poverty and Social Exclusion: A Statistical Portrait of the European Union 2010. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission (2010b). In-work Poverty in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Flaquer, L (en premsa). 'Pobresa infantil i famílies a Europa'. Revista d'educació social.

Flaquer, L. (2001). 'La individualització de la vida privada en el món actual'. Anàlisi. Quaderns de Comunicació i Cultura. Núm 26: 89-102.

Flaquer, L. (2002). 'El futur de les polítiques familiars en el marc de l'Estat de benestar'. Revista Econòmica de Catalunya. Núm. 43: 103-108.

Flaquer, L. (2007a). 'Family change and child poverty in comparative perspective'. Wellchi Working Paper Series 1/2007. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre.

Flaquer, L. (2007b). 'How can we orientate the reform of childhood policies? Challenges, dilemmas and proposals'. Wellchi Working Paper Series No. 8/2007. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre.

Flaquer, L. (2008). 'Diversitat familiar, benestar de la infància i cohesió social a Catalunya'. Nota d'economia. Revista d'economia catalana i de sector públic. Núm. 91: 71-86. Barcelona: Departament d'Economia i finances, Generalitat de Catalunya.

Flaquer, L. (2009a). 'Coming in from the Cold: Single Parenthood as an Issue of Social Policy in Spain'. In Ursula von der Leyen and Vladimir Spidla (eds.). Voneinander lernen – miteinander handeln: Aufgaben und Perspektiven der Europäischen Allianz für Familien. Baden-Baden: Nomos. pp. 203-214.

Flaquer, L. (2009b). 'Les polítiques familiars a Europa: Tendències i reptes'. Barcelona Societat: Revista de coneixement i anàlisi social. Núm 15. Barcelona societat. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. pp. 25-34.

Flaquer, L. (2009c). 'Les polítiques familiars a Catalunya'. VIA 09 Valors, Idees, Actituds. Abril : 76-101.

Flaquer, L. (2010). 'Famílies i relacions familiars'. Revista Papers. Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. Núm. 52: pp. 50-62.

Flaquer, L. and A. Garriga (2009). 'Marital disruption in Spain: Class selectivity and deterioration of economic conditions'. In H.-J. Andreß and D.

Hummelsheim (eds). When Marriage Ends: Economic and Social Consequences of Partnership Dissolution. Cheltenham: Edward Elgar. pp. 178-210.

Flaquer, L. y R. Villà (2008). 'La economía no es sólo cosa de adultos. Distribución de la renta y pobreza infantil '. A Brullet, C. y C. Gómez-Granell

(eds.) Malestares: Infancia, adolescencia y familias. Barcelona: Graó. pp. 257-280.

Flaquer, L., E. Almeda y L. Navarro (2006). Monoparentalitat i infància. Barcelona: Fundació "la Caixa".

Forssén, K. (1998). 'Child Poverty and Family Policy in OECD Countries'. LIS Working Paper Series. No. 178.

Gómez Granell, C., P. Marí-Klose, M. Marí-Klose, L. Flaquer, C. Sánchez i L. Morató (2008). Informe de la Inclusió Social a Espanya 2008. Barcelona: Observatori de la Inclusió Social, Obra Social de Caixa Catalunya.

González-Anleo, J., P. González, L. Ayuso, JM. González-, G. González, JA. López i M. Valls (2010). Jóvenes españoles 2010. Madrid: Fundación SM.

Grusky, D. and R. Kanbur (eds.) (2006). Poverty and Inequality. Stanford: Stanford University Press.

Institut d'Estadística de Catalunya (2009). 'Evolució recent de la natalitat a Catalunya'. Dossiers Idescat. Núm 1 Febrer'09. Barcelona: Idescat.

Institut d'Estadística de Catalunya (2010a). 'La nupcialitat a Catalunya l'any 2008'. Nota de premsa 12 de gener del 2010. Barcelona: Idescat.

Institut d'Estadística de Catalunya (2010b). 'La natalitat a Catalunya l'any 2009'. Nota de premsa 14 d'octubre del 2010. Barcelona: Idescat.

Instituto Nacional de Estadística (2010). Estadística de nulidades, separaciones y divorcios. Año 2009. Notas de premsa 6 de septiembre de 2010. Madrid: INE.

Lewis, J. (2002a). 'Individualisation, Assumptions about the Existence of an Adult Worker Model and the Shift towards Contractualism'. In A. Carling, S. Duncan and R. Edwards (eds.) Analysing Families: Morality and Rationality in Policy and Practice. London: Routledge. pp. 51-63.

Lewis, J. (2002b). 'Gender and Welfare State Change'. *European Societies* 4 (4): 331-357.

Lewis, J. (2006). 'Introduction: Children in the Context of Changing Families and Welfare States'. In J. Lewis (ed.) *Children, Changing Families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar. pp. 1-24.

Peña-Casas, R. and M. Latta (2004). *Working poor in the European Union*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Pfau-Effinger, B. (2004). *Development of Culture, Welfare States and Women's Employment in Europe*. Aldershot: Ashgate.

Rainwater, L. and T. M. Smeeding (2003a). 'Doing Poorly: U.S. Child Poverty in Cross-National Context'. *Children, Youth and Environments* 13 (2).

Rainwater, L. and T. M. Smeeding (2003b). *Poor Kids in a Rich Country: America's Children in Comparative Perspective*. New York: Russell Sage Foundation.

Rainwater, L. and T. M. Smeeding (2004). 'Single-Parent Poverty, Inequality and the Welfare State'. In D.P. Moynihan, T. M. Smeeding and L. Rainwater (eds). *The Future of the Family*. New York: Russell Sage Foundation. pp. 96-115.

Subirats, J. (ed) (2004). *Pobresa i exclusió social: Una anàlisi de la realitat espanyola i europea*. Barcelona: Fundació 'la Caixa'.

Svallfors, S. (ed) (2005). *Analizing Inequality*. Stanford, Ca: Stanford University Press.

Tárki and Applica (2010). *Child poverty and child well-being in the European Union*. Report for the European Commission. Budapest and Brussels.

The Social Protection Committee (2008). *Child Poverty and Well-Being in the EU: Current Status and Way Forward*. Luxembourg: Office for the Official Publications of the European Communities.

UNICEF (2005). 'Child Poverty in Rich Countries, 2005'. Innocenti Report Card No.6. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Wolff, P. (2009). 79 million EU citizens were at-risk-of-poverty in 2007. Eurostat: Statistics in Focus — Population and social conditions No 46/2009.

Wolff, P. (2010). 17 % of EU citizens were at-risk of poverty in 2008. Eurostat: Statistics in Focus — Population and social conditions No 9/2010.

4. Ser jove, divertir-se i créixer, però amb una malaltia crònica

Dra. Kristina Berg-Kelly. Doctora en pediatria i professora associada de la Universitat de Göteborg (Suècia).

Antecedents

Donar suport als joves i a les seves famílies en el tractament de les malalties cròniques durant l'adolescència és un repte molt important per a la professió mèdica.

Donar suport als joves i a les seves famílies en el tractament de les malalties cròniques durant l'adolescència i l'entrada a l'edat adulta és un repte i una tasca molt important per a la professió mèdica. En general, es considera que és més important atendre les necessitats del desenvolupament dels joves amb alguna patologia crònica per a la seva futura qualitat de vida que no pas la pròpia teràpia per tractar la malaltia⁶.

Hem de considerar què podem fer per a que aquests joves tinguin una millor qualitat de vida quan esdevinguin adults i no siguin una càrrega sinó individus actius plenament integrats a la societat. Els dos pilars bàsics a tenir en compte per a que l'adolescent crònic pugui gaudir de la millor qualitat de vida és fomentar les seves capacitats i integrar, en els seus projectes de vida, la gestió de la seva malaltia.

El nombre de joves que pateixen una malaltia crònica és del voltant del 10%.

Es preveu que aquest valor augmenti en un futur degut als avenços mèdics.

S'accepta entre la comunitat científica que el nombre de joves que pateixen una malaltia crònica de qualsevol tipus és del voltant del 10%. No obstant això, la definició del que és una malaltia crònica varia. La més acceptada per a la majoria és que una malaltia crònica té un impacte en la vida diària de la persona que la pateix i que requereix un suport mèdic continu.

Aquest percentatge s'incrementarà en el futur a causa dels avenços mèdics. Un 80% dels nens amb càncer a Europa sobreviurà fins a l'edat adulta i la majoria d'ells requeriran supervisió mèdica de per vida a causa del tractament de futures complicacions. Fins i tot les malformacions congènites

⁶ J-C Suris, Michaud P-A, Viner R. The adolescent with a chronic condition. Part I: developmental issues. Arch Dis Child 2004,; 89:938-42 i Michaud P-A, Suris J-C, Viner R. The adolescent with a chronic condition. Arch Dis Child Part II: healthcare provision. 2004,; 89:943.49

L'ús de les cèl·lules mare així com els trasplantaments d'òrgans ofereixen anys de vida a molts nens amb malalties que abans eren incurables.

més greus del cor són ara operades amb èxit, però això també implica una atenció mèdica durant tota la vida. Les persones amb fibrosi quística que sobreviuen fins a l'edat adulta necessitaran un trasplantament de pulmons i cor i requeriran tractament per a la diabetis mellitus que també pateixen, a més de la teràpia pediàtrica que ja han anat rebent; però tot i així viuran molt més temps, i fins i tot formaran les seves pròpies famílies. Els nadons molt prematurs sobreviuen, però molts d'ells amb discapacitats neurològiques cròniques. L'èxit de les cèl·lules mare i els trasplantaments de ronyons, fetge, cor i pulmons ofereixen anys de vida a molts nens amb malalties que abans eren incurables.

Aquests nens creixeran i esdevindran adults. El nombre d'adults amb malalties cròniques diagnosticades durant el període infantil que necessitaran atenció continuada en l'edat adulta és impossible de quantificar actualment tot i que sabem que augmentarà.

Els professionals sanitaris hauran d'ajudar als joves a entendre la importància de que ells mateixos han d'autogestionar la seva malaltia.

Durant l'adolescència, el jove viu immers en una fase de formació que, a través de l'exploració i l'experimentació, li ha de permetre arribar algun dia a poder gestionar la seva pròpia vida. El desenvolupament de la seva identitat vindrà determinada per l'estil de vida que porti. En aquest sentit, l'adolescent que pateix una malaltia crònica, al triar un cert tipus de gestió respecte la seva malaltia, també repercutirà en el seu futur d'una manera o altra. Un dels grans reptes als quals s'enfronten els pediatres és ajudar als joves a descobrir que:

- la qualitat en l'atenció respecte la seva malaltia serà important per a la seva salut per a la resta de la seva vida
- l'autogestió òptima millorarà la seva qualitat de vida
- fer-se càrrec ells mateixos de la seva pròpia gestió val la pena i, fins i tot, pot ser divertit

Actualment hi ha motius per observar el procés de l'adolescència des d'una altra perspectiva. Avenços recents en tècniques d'imatge cerebral han demostrat que el cervell de l'adolescent no funciona com un cervell adult fins a mitjans dels 20 anys d'edat aproximadament⁷. En concret, les regions prefrontals maduren més tard. Aquestes són les àrees que donen suport a

⁷ Dahl RE, Spear LP (eds) Adolescent brain development. Vulnerabilities and opportunities. New York Academy of Sciences, 2004; 1021:472 p

Avenços recents en tècniques d'imatge cerebral han demostrat que el cervell de l'adolescent no funciona com un cervell adult fins als 25 anys d'edat aproximadament.

les funcions executives i que fan possible la planificació del temps i la inhibició dels impulsos emocionals inapropiats. Per tant, fins als 25 anys, el cervell de la majoria dels joves no pot funcionar com el dels adults. Aquesta maduració és biològica, no importa l'esforç que hi dediquem. L'ensenyament, en aquest cas, no pot ajudar. Els centres d'atenció mèdica d'adults s'hauran doncs d'adaptar a aquesta situació quan els derivin els pacients.

Per raons evolutives, es produeix doncs un buit entre el moment en que les emocions són més altes i el seu control és més deficient.

La maduració del cervell durant l'adolescència té lloc en diversos processos paral·lels. Primer hi ha un creixement desproporcionat de l'àrea de l'hipocamp (l'àrea que controla les emocions) entre els 10 i els 15 anys. En aquest període, la intensitat de les emocions i les sensacions augmenten substancialment. Després, i a mesura que el seu creixement es va alentint, l'àrea prefrontal experimenta un creixement semblant que té lloc al voltant dels 23 anys. Aquesta és l'àrea de la funció executiva, la planificació temporal i el control de les emocions. Es produeix doncs un buit entre el moment en què les emocions són més altes i el seu control és més deficient, i això passa per raons evolutives.

Paral·lelament a aquest procés, té lloc un augment de la mielinització de les neurones i una "poda" de les sinapsis o *synaptic pruning*⁸. Al voltant dels 25 anys, les principals "autopistes" del cervell es construeixen assegurant una ràpida transferència d'informació, el que dóna lloc a un ràpid procés cognitiu. Aquest nou coneixement hauria de tenir un profund impacte en la manera com donem suport i oferim serveis mèdics als joves.

L'Organització Mundial de la Salut (OMS) defineix l'adolescència com l'etapa que transcorre entre els 10 i els 19 anys, considerant tres etapes:

- Adolescència primerenca: 10 – 13 anys
- Adolescència mitja: 13 – 17 anys
- Adolescència tardana: 17 – 23 anys

⁸ N del T: en anglès s'utilitza el concepte de *synaptic pruning* per definir un procés neurològic de regulació que facilita un canvi productiu en l'estructura neuronal mitjançant la reducció del nombre global d'excés de neurones o aquelles que es considerin "febles" per poder establir així configuracions sinàptiques més eficients. S'utilitza sovint com a sinònim per descriure la maduració de la conducta i intel·ligència cognitiva en els nens "podant" les sinapsis més febles.

4.1. El significat de l'adolescència

Els adolescents experimenten una enorme transformació biològica i psicosocial en la seva transició de la infantesa a l'edat adulta. Pateixen canvis a múltiples nivells: d'identitat, en la seva imatge corporal, en la seva capacitat reproductiva, en la seva sexualitat, en les seves necessitats emocionals, etc.

Pel que fa a les seves capacitats cognitives, es produeix un canvi al voltant de l'edat dels 10 anys que fa que evolucionin d'un "pensament concret" (amb una capacitat limitada i abstracta per comprendre tant les perspectives de temps com les conseqüències de les seves accions), a una capacitat cognitiva d'adults, capacitat que no s'assoleix fins a la meitat de la vintena d'edat per raons que ja han estat descrites.

Psicològicament es mouen cap a la independència, el que pot donar lloc a conflictes amb els seus pares en relació a demandes de més autonomia. Alhora, els pares poden seguir essent la seva principal font de confort, qui els proporciona un lloc segur per explorar la seva autonomia i capacitat argumentativa. Socialment es deixen portar per una forta necessitat d'integrar-se i ser acceptats fora de la família, sobretot pels seus companys. Explorar diferents estils de vida forma part del desenvolupament de la seva identitat i inclou l'experimentació de diferents àmbits, normalment en companyia dels seus companys.

L'OMS, amb l'ajuda d'experts internacionals en la matèria, ha publicat una guia sobre el desenvolupament bio-psicosocial que descriu els processos que tenen lloc en les tres fases d'edat. Es descriu el desenvolupament de cada etapa en funció de quatre dominis per tal que els professionals sanitaris que tracten aquests pacients adoptin les mesures més adients.

Aquests dominis són:

1. Cos: desenvolupament puberal (característiques genitals secundàries) i creixement
2. Domini cognitiu i psicosocial

3. Àmbit social (interaccions amb persones importants)

4. Sexualitat

La taula següent és una adaptació de la guia del desenvolupament bio-psicosocial de l'OMS que dona informació rellevant per a les tres etapes de l'adolescència i els 4 dominis abans descrits⁹. Com en qualsevol esquema, hi ha diferències individuals, però sempre és útil començar en l'edat cronològica del pacient i comprovar si aquest està en la fase de desenvolupament esperada.

Taula 3. Guia del desenvolupament d'orientació de l'OMS, adaptat de Kristina Berg Kelly (2010).

	ADOLESCÈNCIA PRIMERENCA 10 – 13 ANYS	ADOLESCÈNCIA MITJA 13 – 17 ANYS	ADOLESCÈNCIA TARDANA 17 – 23 ANYS
BIOLOGIA	▪ Maduració puberal. ▪ Desenvolupament de les característiques sexuals secundàries al final d'aquest període.	▪ Canvi continu cap a un cos d'adult. ▪ Canvis en la composició corporal i metabolisme.	▪ Imatge de cos d'adult. ▪ Composició corporal adulta.
PSICOLOGIA	▪ Pensament abstracte cognitiu desenvolupat amb una limitada capacitat d'anàlisi. ▪ Omnipotència i invulnerabilitat. ▪ Perspectives de futur limitades.	▪ Qui sóc jo? Pic màxim del desenvolupament de la identitat. ▪ Implicació romàntica.	▪ Desenvolupament cognitiu com els adults. El futur es converteix en real. ▪ La planificació a llarg termini és possible. ▪ Són autocrítics.
ÀMBIT SOCIAL	▪ Rebel·lió contra els pares, principalment per renys i discussions. ▪ Etapa per fantasiejar i somiar.	▪ L'acceptació dels seus companys és la seva principal preocupació. ▪ Estic bé? Joc de rols i fase d'exploració per encaixar. ▪ Cites i trobaments sexuals.	▪ Les relacions íntimes cobren importància. ▪ La planificació vocacional es torna realista. ▪ Preocupació pels resultats a llarg termini per les malalties cròniques.
SEXUALITAT	▪ Interès i experimentació amb el propi cos.	▪ Implicació romàntica. ▪ Coqueteig i jocs sexuals.	▪ Desenvolupament de relacions amoroses estables.

Font: Orientation programme on adolescent health for health-care providers – Organització Mundial de la Salut. Adaptat de Kristina Berg Kelly (2010).

⁹ Orientation programme on adolescent health for health-care providers . World Health Organization; Commonwealth Medical Association Trust and UNICEF. 2006. 471p

Els adolescents tenen una gran necessitat de desenvolupar-se per descobrir qui són. Somiar i fantasiar, parlar amb adults i companys de confiança, imitar-los, explorar i experimentar, etc. són les eines bàsiques dels joves per saber qui són i on encaixen.

Els joves amb malalties cròniques tenen les mateixes necessitats d'exploració que els demés, però estan sotmesos a més pressions.

Els joves amb malalties cròniques tenen les mateixes necessitats d'exploració que els altres, però els estudis han demostrat que molts d'ells són més vulnerables i se senten sotmesos a més pressions per què s'ajustin a les normes dels seus companys. Diversos estudis revelen que els adolescents amb malalties cròniques experimenten lleugerament més conductes de risc per a la salut que els joves sans¹⁰.

Tenir un coneixement bàsic del desenvolupament de l'adolescent en l'àmbit bio-psicosocial és molt útil per als pares, però també per als professionals sanitaris. Permet als professionals interactuar amb els joves d'una manera més adequada.

Els adolescents entren en aquesta etapa havent estat protegits i cuidats per les seves famílies. Tenen una necessitat psicològica d'explorar la seva identitat i aconseguir autonomia. Una forma pragmàtica i útil de veure el comportament dels adolescents és acceptar aquesta fase de la vida com un període de formació abans d'arribar a la vida adulta.

Al final d'aquest període s'espera d'ells que siguin capaços de gestionar les seves pròpies vides en tots els àmbits, que esdevinguin persones independents socioeconòmicament i emocionalment, capaços de gestionar les relacions íntimes i la seva sexualitat i, en definitiva, que hagin establert els marcs bàsics per arribar a l'edat adulta. Això requereix formació, i de la mateixa manera que el desenvolupament de noves habilitats en qualsevol àrea, requereix assumir que els joves cometen errors i tenen fracassos. Sense formació però, les necessitats d'aquest desenvolupament no es complirien.

¹⁰ Suris JC. Chronic conditions and adolescence. *Journal of Pediatric Endocrinology and Metabolism* 2003;16:247-251

Sawyer SM, Drew S, Yeo MS, Britto MT. Adolescents with a chronic condition: challenges living , challenges treating. *Lancet* 2007; 369:1481-89

Aquestes necessitats de desenvolupament es tradueixen en tasques concretes en 5 àrees. Al final de l'adolescència, l'adolescent hauria (o almenys, hauria d'haver ideat una estratègia per aconseguir-ho):

1. Ser capaç de tenir cura de sí mateix, no només pel que fa a la gestió de la malaltia, sinó també en altres aspectes de la vida diària.
2. Haver establert una nova relació amb els pares basada en el respecte mutu. Aquest punt és particularment important i sovint no es té en compte. De fet, aquest període ajuda a créixer mentalment als joves i hauria de ser també un període de creixement mental per als pares.
3. Haver cuidat i alimentat algun tipus de relació amb persones alienes al nucli familiar com un gran amic o una parella sentimental.
4. Haver explorat la seva identitat i haver assolit alguna conclusió sobre ell mateix, incloent-hi plans rellevants per al seu futur tenint en compte els aspectes de formació i treball.
5. Haver incorporat plenament la seva sexualitat en la seva identitat.

El desenvolupament dels adolescents està íntimament relacionat amb el context detallat més amunt. La perspectiva ecològica del desenvolupament humà de Bronfenbrenner és més rellevant per als adolescents ja que la seva atenció es centra en els factors contextuals de gran importància per al comportament dels joves¹¹. El seu punt de vista considera quatre nivells d'interacció contextual:

1. En el **microsistema** s'estableixen estretes relacions dins de la família, entre amics i a l'escola. Les actituds i els valors dels joves estan molt influenciats pel seu microsistema.
2. En el **mesosistema** s'estableixen interaccions entre microsistemes al voltant de la persona jove. L'impacte del mesosistema depèn de si els valors són compartits o entren en conflicte. Probablement els equips d'atenció mèdica interactuen en aquest nivell.

¹¹ Muuss RE. Theories of Adolescence. Sixth edition, New York, VAGA, 1996: p 312-361

3. L'**exosistema** és la comunitat local en la que les decisions indirectes afecten a la persona jove. Un exemple és l'existència de programes informatius sobre el tabaquisme a les escoles.
4. El **macrosistema** està format per les polítiques i lleis, tant nacionals com internacionals: per exemple, les que regulen l'accés a l'atenció sanitària i les lleis que regulen la venda d'alcohol i tabac a menors d'edat.

Sembla que les emocions tenen una forta influència en els joves. Les actituds dels pares, dels amics i d'altres persones importants que expressen els seus punts de vista sobre el valor de l'atenció mèdica òptima, el tabaquisme, l'assistència a l'escola, etc. donen molta forma al comportament dels adolescents¹².

Actualment la majoria de professionals sanitaris no utilitza les eines necessàries per comunicar-se eficaçment amb els adolescents crònics.

La raó per la qual els equips de pediatria potser no influeixen en els joves pot ser deguda al tipus de formació que hem rebut els professionals sanitaris de respectar la seva integritat; això, potser, és el que fa que els nostres missatges semblin massa freds de cara als joves i que aquests puguin pensar que no els hi estem dedicant prou atenció. Això també significa que la implicació d'un microsistema d'atenció, incloent no només als pares sinó també als amics i a les parelles sentimentals és útil durant l'adolescència.

4.1.1. L'impacte de l'autogestió de la malaltia crònica en l'adolescent

Créixer amb una malaltia crònica afecta a l'individu en diversos aspectes importants. Les necessitats de desenvolupament, en particular durant l'adolescència mitjana, quan els companys són el més important, afecten a la seva capacitat de gestionar la seva malaltia. La majoria dels adolescents, a aquesta edat, donen prioritat a la socialització.

¹² Regber S, Berg-Kelly K. Missed opportunities – adolescents with a chronic condition (insulin dependent diabetes mellitus) describe their cigarette smoking trajectories and consider health risks. Acta Paediatr 2007; 96:1770-76

Les necessitats de desenvolupament en l'adolescent afecten a la capacitat de gestionar la seva malaltia crònica.

Des d'una visió global, tenir en compte quines són les necessitats de desenvolupament del jove és important per promoure la seva òptima socialització. Aquesta és important perquè ajuda als joves a estar més segurs de sí mateixos, a sentir-se a gust amb les interaccions socials i a descobrir a quin lloc pertanyen.

Diversos estudis han demostrat que els joves adults amb malalties cròniques sovint segueixen un estil de vida per sota de la seva capacitat intel·lectual, física i de relació amb altres companys. Es creu que això és degut a una escassa formació social.

La socialització pot interferir fàcilment en la gestió de les malalties. Cal adonar-se que per a una persona jove que està en una fase d'aprenentatge, de socialització amb nous companys o d'exploració de la sexualitat, és fàcil oblidar o renunciar als aspectes més importants de l'atenció mèdica que requereix la seva malaltia. Poden, de manera voluntària, desitjar una autogestió menys exigent. Per contra, el professional sanitari potser no acabi d'entendre el comportament del jove respecte la gestió de la seva malaltia (no dóna tanta importància a la necessitat dels joves de socialitzar-se per exemple) i pensi més en termes de costos i beneficis.

4.1.2. Impacte de les malalties cròniques en el desenvolupament de l'adolescent

Les malalties cròniques per sí mateixes, poden per diferents raons, allunyar als adolescents del que significa "explorar la vida". Aquest fet és evident per exemple, en el cas dels joves que van en cadires de rodes o que pateixen malalties amb possibles imprevistables com les malalties oncològiques o reumàtiques, que poden fer que es vegin aïllats dels seus amics i perdre el seu estatus.

La bellesa corporal és un altre aspecte: el cos és important com a eina per presentar-se davant dels companys i obtenir un cert estatus. La imatge corporal és un clar exemple dels obstacles que han de patir els joves amb alguna malaltia crònica (exemple: artritis reumatoide) per assolir una qualitat de vida òptima.

Generalment però, la majoria dels joves amb malalties cròniques tenen menys dificultats. Per a ells és més una qüestió de dedicar temps i interès al tractament, i el temps pot ser molt valuós per a ells.

4.2. Serveis sanitaris adaptats als joves

4.2.1. Característiques del personal, instal·lacions i accés adequats

Les consultes dels professionals sanitaris que atenen als adolescents han de tenir en compte el tipus de disseny d'interiors: aquests han de ser agradables i indicar que són benvinguts. La sala d'espera també ha d'estar condicionada a aquests pacients. Per exemple, es podria condicionar un espai amb ordinadors i connexió a Internet.

Per a un adolescent hospitalitzat, un dels millors suports que pot rebre són les visites d'amics i companys sentimentals, per tant s'haurien d'incentivar aquest tipus de visites.

Per a un adolescent hospitalitzat, un dels millors suports que pot rebre són les visites d'amics i companys sentimentals, per tant s'haurien d'incentivar aquest tipus de visites. S'hauria també de donar l'opció de flexibilitzar l'horari de visites i proporcionar un llit suplementari per a aquells que vulguin passar la nit acompanyant al pacient ingressat. El govern britànic ha elaborat un web molt útil sobre serveis de salut anomenat "Benvingut" (de l'anglès "*You are welcome*"). [La forma més senzilla per accedir a aquest web és teclejant en el cercador: "*You are welcome - Quality criteria*", ja que el lloc web canvia contínuament].

El professional sanitari podria aprendre de la literatura que hi ha sobre els estils d'educació amb èxit i podria adoptar l'estil autoritari (veure més endavant) per interactuar amb els joves. La opció a tenir en compte però és la d'establir un diàleg respectuós i acurat que atengui els desafiaments propis de cada grup d'edat per arribar a un acord entre les dues parts.

Durant l'adolescència del pacient, s'hauria d'esperar que tingués un paper més actiu en el seu tractament. Això es fa evident si el professional sanitari insisteix des del principi, per exemple a l'edat de 12 anys, a dedicar una mica de temps al pacient i a proporcionar-li confidencialitat (veure més endavant el tema de la confidencialitat).

L'adolescent crònic hauria d'assumir la responsabilitat de gestionar la seva malaltia de manera gradual.

No obstant això, els pares són el principal punt de suport per als joves pel què fa al seu futur més immediat i qualsevol decisió que es prengui entre el

pacient i el professional sanitari hauria de ser discutida i acceptada pels pares tenint sempre en compte la confidencialitat. De forma gradual, el jove hauria d'anar assumint la seva autogestió, pas a pas.

4.2.2. Habilitats de comunicació¹³

En general, els professionals sanitaris que interactuen amb adolescents crònics no tenen cap tipus de formació de com atendre'ls ni de com comunicar-se amb ells.

Aprendre habilitats de comunicació amb els adolescents crònics requereix temps. En realitat, les trobades amb aquests pacients és l'únic moment en què el professional mèdic no interactua amb adults, i per això la majoria de professionals no tenen cap tipus de formació respecte com comunicar-se amb ells. Alguns punts a destacar al respecte són:

- El primer que cal recordar és aprendre a no fer preguntes del tipus Sí/No. És preferible fer preguntes obertes per què el jove s'esforci a parlar.
- La segona cosa que cal fer és establir un marc de diàleg pel que fa al temps assignat per a la seva visita i als seus objectius. Cal assegurar un marge de temps extra per si és necessari, ja que això fa que el jove estigui més relaxat.
- El tercer punt a tenir en compte és parlar sobre la confidencialitat. El professional sanitari ha de mantenir en secret la informació que li proporcioni el pacient tret que es tracti d'un acte criminal o d'una informació que l'adolescent ha autoritzat al professional a explicar-ho als familiars o a altres persones. La confidencialitat és un pilar bàsic en la resolució de problemes i l'assoliment d'una bona trobada entre el professional i l'adolescent. La confidencialitat està també en l'esperit de la Convenció de les Nacions Unides per als Drets dels Infants, que la majoria de països han subscrit.
- Finalment, permetre a la persona jove que parli per ella mateixa i que expliqui el que li passa és un bon mètode per descobrir aspectes rellevants. És important sempre preguntar directament

¹³ www.euteach.com – go to module Communication skills and module Confidentiality

pels problemes i fer-ho en termes positius. "Parla'm sobre la teva malaltia" és una bona manera de començar. Es recomana també demanar-los-hi que expliquin com els hi va la vida, en quins aspectes han tingut èxit en la gestió de la seva malaltia des de l'última vegada que es van veure amb el professional sanitari, quins són els temes de debat o problemes que els agradaria tractar, etc.

Existeixen una sèrie d'eines per poder comunicar-se amb èxit amb els adolescents crònics.

Existeixen "eines" disponibles per comunicar-se de manera exitosa amb adolescents amb una malaltia crònica. Per exemple, un conjunt d'aquestes eines és disposar d'un bon historial i trobar informació d'antecedents rellevants per buscar una solució al problema. En el cas que el professional se senti estancat a l'hora d'ajudar el pacient amb les seves necessitats, hi ha un altre conjunt d'eines com per exemple:

- La tècnica HEADS¹⁴ és útil per a la detecció de problemes psicosocials que poden interferir en l'autogestió¹⁵.
- Per als joves tranquils i de poques paraules, la revisió en detall de totes les seves activitats durant les últimes 24 hores pot ser molt útil i sovint serveix per què ells mateixos obrin la seva ment.
- Al planificar intervencions terapèutiques, el millor és afavorir que el jove proposi idees i suggeriments sobre com tirar endavant. El professional pot valorar positivament aquests suggeriments i implementar-los. Molts petits canvis poden afavorir una gran diferència a llarg termini i així promoure l'èxit en el jove. Si res ho impedeix, és recomanable fer una llista de possibles aspectes a canviar i debatre cadascun d'ells per què la seva implementació podria ser beneficiosa o no i en quins aspectes guanyarien en qualitat de vida.
- És important acabar sempre la sessió amb una acta especificant el que s'ha acordat i decidit i establint quin serà el paper dels pares en la provisió de la cura cap al jove i com es farà el seguiment.

¹⁴ N del T: de l'acrònim en anglès de *Home, Education, Activities during spare time and Sexual activities*.

¹⁵ Goldenring JM Rosen DS. Getting into adolescents heads: An essential update. *Contemporary Pediatrics*, 2004;21:64

Respecte els joves que són poc cooperatius o sempre fracassen en la implementació de fins i tot els canvis més petits, caldria sospitar d'un possible problema de salut mental, com l'ús de drogues, un retard mental lleu, trastorn de dèficit d'atenció i hiperactivitat (TDAH), depressió o situacions d'abús familiar. Cal destacar que els problemes mentals són força prevalents i limiten la capacitat de cooperació d'aquests pacients.

4.2.3. Cuidar d'un adolescent amb una malaltia crònica

Un ensenyament adequat als adolescents és bàsic per què esdevinguin adults dins d'un marc de benestar. L'autora d'aquest capítol ha desenvolupat un diagrama simple basat en estudis americans¹⁶. Els estils d'ensenyament en aquest simple diagrama depenen de l'habilitat dels pares per tenir empatia i per què es prenguin com un repte la cura dels seus fills d'una manera apropiada.

¹⁶ Steinberg L. The family at adolescence: Transition and transformation. *Journal of Adolescent Health* 2000;27:170-178

Taula 4. Estils de criança segons L. Steinberg, adaptat de Kristina Berg Kelly (2010).

	EXIGENT	NO EXIGENT
EMPÀTIC	<u>Autoritari</u> ▪ És motivador i exposa fets ▪ La seva exigència és apropiada per l'edat del jove ▪ El diàleg és respectuós	<u>Indulgent i permissiu</u> ▪ Per a aquest tipus de pares, és massa dolorós exigir qualsevol cosa a un jove
NO EMPÀTIC, FRED	<u>Rígid</u> ▪ Es comporta com un sergent de l'exèrcit ▪ És intransigent, exigent i castiga	<u>Indiferent i negligent</u> ▪ S'hauria d'investigar a aquest tipus de pares des del punt de vista psiquiàtric ▪ S'hauria també de considerar la possibilitat de suport social o la tutela dels joves

Font: The family at adolescence: Transition and transformation. Journal of Adolescent Health. L. Steinberg. Adaptat de Kristina Berg Kelly (2010).

- Els **pares autoritaris** exigeixen als seus fills allò que se'ls hi pot demanar tenint en compte la seva edat i les seves necessitats, respecten el seu nivell de maduresa i els hi expliquen amb cura les raons per les quals els hi prohibeixen certs tipus de conductes. Pares i fills acorden conjuntament estratègies de comportament utilitzant sempre un diàleg respectuós.
- Els **pares rígids** donen ordres, anteposen les seves pròpies ambicions primer i no tenen en compte les necessitats o els sentiments dels seus fills. Penseu en un sergent militar i ho sabreu!
- Els **pares indulgents i permissius** són els més empàtics, es preocupen més pels seus fills, s'identifiquen amb les necessitats dels infants i els disgusta ferir-los si senten que han tafanejat en les seves rutines i això els hi ha provocat conflictes amb ells.

- Els **pares despreocupats** senten certa indiferència cap als seus fills. Probablement pateixin algun tipus de problema mental al no dedicar esforços en ajudar als seus fills. Aquest tipus de perfil hauria de ser notificat a la treballadora social o a les autoritats.

És important poder "diagnosticar" el tipus de criança que segueixen els pares cap als seus fills per poder assignar el tipus de recursos més adients.

Els pares autoritaris no necessiten molt de suport però sí informació mèdica. Les famílies rígides i poc exigents poden requerir algun tipus de suport per criar els seus fills individualment o en grup. Per als pares negligents, en canvi, el millor enfocament per identificar el problema de base és mitjançant l'assistència social. En conseqüència, el fet de poder "diagnosticar" l'estil de criança permet assignar els recursos més adients als pares que els necessiten més.

Els pares necessiten molt de suport a l'hora de criar i educar els seus fills, especialment els que pateixen malalties cròniques. El període de l'adolescència mitjana és un període especialment crític per als pares d'aquests adolescents, ja que és quan la socialització amb altres companys és més important que escoltar als seus propis pares. És per això que molts pares que se senten insatisfets poden rebre el suport d'altres pares en la mateixa situació, ja sigui a nivell individual o en grup.

Els pares també han d'aprendre a confiar en els seus fills adolescents, tot i que s'equivoquin en la gestió de la seva malaltia.

Els pares també han d'aprendre a confiar en els seus fills adolescents, tot i que s'equivoquin en la gestió de la seva malaltia. Al cap i a la fi, l'adolescència és un període de formació! És obvi que els pares s'angoixen en cedir control als seus fills adolescents perquè creuen que es poden equivocar. No obstant això, s'ha de fer; encara que d'una manera ordenada atenent el nivell de maduresa de l'adolescent. Si als joves no se'ls dona l'oportunitat d'autogestionar la seva pròpia malaltia ni de cometre errors, no seran capaços de millorar i per tant no seran capaços de fer-ho correctament.

4.3. Suggestiments per a la derivació de l'adolescent dels serveis mèdics de pediatria als serveis d'adults

La derivació és el moment en el que l'adolescent és derivat d'un equip mèdic de pediatria a un d'adults. És un procés que implica una transmissió educacional i gradual dels pares i els metges als pacients de la responsabilitat de la gestió de la seva malaltia.

El procés de derivació de les persones joves amb malalties cròniques des de l'atenció pediàtrica fins a l'atenció adulta s'ha estat discutint durant anys¹⁷. Generalment, s'han repetit les mateixes estratègies i tots els esforços s'han focalitzat en els equips de pediatria. Es considera important començar un procés aviat, en què els pares estiguin involucrats, i hauria de ser un esforç multidisciplinari.

La derivació de l'adolescent entre l'equip pediàtric i l'equip mèdic d'adults ha d'implicar a ambdós equips.

Una conclusió del coneixement actual sobre el desenvolupament cerebral és que la derivació ha d'implicar tant a l'equip de pediatria com a l'equip mèdic d'adults. Probablement, el procés hauria de començar al voltant dels 12 anys i continuar fins als 23 anys aproximadament.

A la pràctica, els equips pediàtrics i d'adults que tracten una mateixa malaltia haurien de planificar la derivació conjuntament¹⁸. Hi ha d'haver un acord per determinar quines són les tasques mínimes respecte la gestió de la malaltia que s'han d'ensenyar a tots els adolescents, per exemple a l'edat dels 18, abans de la derivació.

Un dels aspectes bàsics a tenir en compte abans que el pacient crònic passi a l'equip d'adults és conèixer amb detall el dia a dia que suposa la gestió de la malaltia del pacient, tenir consciència d'on, quan i com poden accedir als serveis d'emergència després de la derivació.

¹⁷ Okumura MJ. Growing up and getting old(er) with childhood-onset chronic diseases: paving the ways to better chronic illness care worldwide. J Adolesc Health, Editorial, 2009; 45:541-542

¹⁸ Berg-Kelly K. A different view. Transition: bridge over troubled water. Acta paaediatrica in press 2010

Una de les coses que necessiten els joves quan arriben als 20 anys és entendre millor les característiques de les seves malalties.

Els serveis d'atenció sanitària d'adults hauran de saber com respondre davant les necessitats d'aquests nous pacients. Segons la meva experiència, una de les coses que necessiten els joves quan arriben als 20 anys és entendre millor les característiques de la seva malaltia. També necessiten integrar tots aquests coneixements en els seus projectes de vida a llarg termini. Inicialment, requeriran més visites que la mitjana dels pacients adults.

També necessiten establir un vincle amb alguna persona dels serveis d'adults per poder guanyar confiança, ja que molts aspectes del desenvolupament han de ser discutits diverses vegades, com la carrera professional, la família, la salut infantil, una vida sexual satisfactòria i la possibilitat de viure una vida independent. Els serveis adreçats a adults tenen més experiència, coneixement i contactes que els pediatres en general en aquestes àrees i per tant poden ser de gran utilitat per als joves. Els grups de suport per a pacients són complementaris.

"L'adolescència és una època en la vida que comporta molts riscos i perills, però també és una època que presenta grans oportunitats per al manteniment de la salut i el benestar"

De la portada de The Lancet, març de 2007, Adolescent Health.

4.4. Bibliografia

J-C Suris, Michaud P-A, Viner R. The adolescent with a chronic condition. Part I: developmental issues. Arch Dis Child 2004; 89:938-42.

Michaud P-A, Suris J-C, Viner R. The adolescent with a chronic condition. Arch Dis Child Part II: healthcare provision. 2004; 89:943-49.

Dahl RE, Spear LP (eds) Adolescent brain development. Vulnerabilities and opportunities. New York Academy of Sciences, 2004; 1021:472 p.

Orientation programme on adolescent health for health-care providers. World Health Organization; Commonwealth Medical Association Trust and UNICEF. 2006. 471p.

Suris JC. Chronic conditions and adolescence. Journal of Pediatric Endocrinology and Metabolism 2003; 16:247-251.

Sawyer SM, Drew S, Yeo MS, Britto MT. Adolescents with a chronic condition: challenges living, challenges treating. Lancet 2007; 369:1481-89.

Muuss RE. Theories of Adolescence. Sixth edition, New York, VAGA, 1996: p 312-361.

Regber S, Berg-Kelly K. Missed opportunities – adolescents with a chronic condition (insulin dependent diabetes mellitus) describe their cigarette smoking trajectories and consider health risks. Acta Paediatr 2007; 96:1770-76.

www.euteach.com – go to module Communication skills and module Confidentiality.

Goldenring JM, Rosen DS. Getting into adolescents heads: An essential update. Contemporary Pediatrics, 2004; 21:64.

Steinberg L. The family at adolescence: Transition and transformation. *Journal of Adolescent Health* 2000; 27:170-178.

Okumura MJ. Growing up and getting old (er) with childhood-onset chronic diseases: paving the ways to better chronic illness care worldwide. *J Adolesc Health*, Editorial, 2009; 45:541-542.

Berg-Kelly K. A different view. Transition: bridge over troubled water. *Acta paediatrica* in press 2010.

5. Canvis tecnològics i Media en l'adolescència

Genís Roca. Soci-director de RocaSalvatella (Barcelona).

"Internet no estarà a l'escola. Serà l'escola"

Robert Metcalfe, enginyer (1946 -)

5.1. Sobre el moment que vivim

Som la primera generació a la història en que de manera massiva la transferència de tecnologia es fa de fills a pares, i no pas al revés.

Som la primera generació a la història de la humanitat en que de manera massiva la transferència de tecnologia es fa de fills a pares, i no pas al revés. Conflueixen al menys dues novetats determinants: d'una banda una major esperança de vida que fa que els pares ja no es morin als 30 o 40 anys d'edat (com passava a principis del segle XX) sinó als 80 o 90, amb la qual cosa, per primera vegada és habitual que el fill convisqui amb el declivi dels pares.

D'altra banda la corba exponencial de l'evolució tecnològica fa que apareguin canvis radicals en períodes de temps molt curts. Als nostres avis els costa seguir el ritme de la telefonia mòbil, als nostres pares els costa entendre les consoles de videojoc, i a nosaltres ens costarà entendre potser la realitat augmentada o allò que ens porti el futur més immediat. Sigui el que sigui, seran els nostres fills els qui ens ajudaran a entendre-ho, igual que nosaltres ajudem als nostres progenitors a programar el vídeo o a configurar el to de trucada del mòbil.

El mercat laboral valora cada cop més un conjunt d'habilitats i recursos que en moltes ocasions el fill no pot aconseguir si es basa només en el pare. El pare li pot ensenyar un ofici, i li pot facilitar contactes, però difícilment li ensenyarà a manegar grans quantitats d'informació i múltiples fonts d'informació, o tecnologies disruptives de darrera generació. I el que és pitjor, la resta de sistemes socials per formar als nostres fills tampoc poden ser massa eficients en aquest sentit. No està clar que aquests recursos (tecnologia punta, xarxes socials d'informació, etc) es resolguin correctament des de l'escola o la universitat. En aquest context, els fills reben un missatge inherent: la competitivitat, l'empleabilitat, la supervivència en darrera instància, depenen de tècniques i habilitats que són

més fàcils d'aprendre entre iguals, entre parells, que amb pares i/o professors.

Sorgeix una generació dins d'aquest moviment social (Web 2.0) en el que basa el seu coneixement i el seu aprenentatge en la col·laboració.

Aquí hi ha un dels eixos (no l'únic) en el que es basa aquest moviment social col·laboratiu que s'ha etiquetat com a Web 2.0. Sorgeix una generació que basa el seu coneixement i el seu aprenentatge en la col·laboració. Qui comparteix i distribueix informació es converteix en un node valorat per a la xarxa. És útil. Qui bloqueja la informació no és útil i la xarxa el rebutja. Si la xarxa et rebutja quedes fora del circuit d'informació i de coneixement i perds valor, competitivitat, empleabilitat... probabilitat de sobreviure. En aquesta generació-xarxa només el "fill de papà" que ja té la vida resolta es pot permetre el luxe de no ser col·laboratiu.

Qui comparteix i distribueix informació es converteix en un node valorat per a la xarxa.

Qui bloqueja la informació no és útil i la xarxa el rebutja.

En paràmetres dels especialistes en prehistòria, una tecnologia és rellevant en la mesura que altera la manera com la gent es guanya la vida. La tecnologia lítica va permetre millorar les tècniques de cacera i manipulació i va permetre millorar les possibilitats de supervivència dels seus usuaris. La tecnologia neolítica va consistir en la domesticació de certes espècies, tant vegetals com animals. Qui va aprendre a gestionar un cultiu o un ramat va millorar les seves possibilitats d'alimentar-se i de sobreviure. I així successivament amb el ferro, el vapor, l'electricitat, la informàtica i ara la xarxa. Totes aquestes tecnologies han alterat la manera com els humans (o alguns d'ells) aconseguixen sobreviure.

Però si fins ara els nostres pares ens podien ensenyar a criar ovelles, a plantar civada, a forjar el ferro o a teixir el lli... ja no son igual d'útils quan es tracta de desenvolupar-se en aquesta societat de la informació, de relacionar-nos amb persones de diferents països i idiomes mitjançant la telemàtica, i tampoc quan es tracta de canviar d'ofici (no d'empresa, sinó de professió) cada cinc anys, i tampoc quan es tracta de gestionar la incertesa com un actiu i no com un problema, o quan es tracta de viure online les 24 hores del dia. Els pares ens transmeten valors, que no és poc, però per a la resta, tant pares com professors, cada cop ens poden ajudar menys, i només ens podem basar en els companys. D'aquí al *peer-to-peer* i a un nou model social: o col·labores o mors.

Els pares ens transmeten valors, que no és poc, però cada cop ens poden ajudar menys, i només ens podem basar en els companys.

D'aquí al *peer-to-peer* i a un nou model social: o col·labores o mors.

5.2. Sobre pertinença i comunitat

El sentiment de pertinença es construeix d'una manera més sòlida allà on tenim un major nombre de relacions i interaccions.

Per això molt joves desenvolupen forts sentiments de pertinença a Internet.

El sociòleg Manuel Castells ha arribat a la conclusió¹⁹ que actualment l'idioma, la nació o la religió tenen un lloc molt subordinat en la consciència de la identitat de la població en general. El sentiment de pertinença es construeix d'una manera més sòlida allà on tenim un major nombre de relacions i interaccions, i és per això que ens sentim més implicats a nivell de ciutat que de regió, comarca o país. I és per això, també, que molts dels nostres joves han desenvolupat forts sentiments de comunitat i de pertinença a Internet, on no hi ha necessàriament un marc físic i concret de referència.

El context urbà ha estat i és un espai educatiu i socialitzador. És l'espai de l'escola, dels amics, dels veïns, del joc, de l'oci, del treball, de l'associacionisme, dels interessos particulars i dels socials, dels personals, dels culturals i dels professionals. I per a molts Internet ja és el mateix: un espai on les persones es relacionen, aprenen i es desenvolupen. Un espai de conversa i d'intercanvi d'experiències. En aquest nou segle que acabem de començar els valors de comunitat i els sentiments de pertinença es construeixen per igual tant en espais físics com en espais virtuals.

Actualment els valors de comunitat i de pertinença es construeixen per igual tant en espais físics com en virtuals.

Si comunitat és un grup humà que aconsegueix construir identitat, compromís, participació, interessos comuns, voluntat d'influir, sentiment de pertinença, relacions i senyals externs d'identitat... ja podem afirmar que aquests ecosistemes també s'estan desenvolupant a la xarxa, en uns espais que no tenen res de virtuals, doncs són prou reals com per influir de manera decidida en l'educació i la socialització dels seus membres. Igual que les ciutats.

Els alcaldes ja saben que els ciutadans desenvolupen amb tota normalitat sentiments de pertinença a més d'un municipi al llarg de la seva vida. Cada cop és més difícil contestar la pregunta "D'on ets?" ja que un pot sentir-se pertanyent a la ciutat on va néixer, a la ciutat on treballa, a la ciutat on dorm... i si la màxima expressió de carta de ciutadania és poder votar per a triar els dirigents de la teva ciutat, cada cop es fa més incòmode i més incongruent tenir dret a vot només a una població.

¹⁹ <http://www.uoc.edu/in3/pic/esp/>

Ara ja hi ha gent que creix, estudia, s'enamora, treballa i es diverteix a Internet.

La condició ara per pertànyer a algun lloc és participar-hi.

Les ciutats són comunitats amb molts membres sense dret legal a la participació només per la limitació del sistema censal basat en la domiciliació física. Això queda superat a Internet, on un mateix pot construir senyals d'identitat i sentiments de pertinença no vinculats a coordenades físiques. Ara ja hi ha gent que creix a Internet, estudia a Internet, s'enamora a Internet, treballa a Internet, es diverteix a Internet... la condició per a pertànyer a un lloc és participar-hi.

Apareixen nous ciutadans reals amb múltiples identitats, pertanyents a múltiples comunitats, i que conjuguen sense cap problema allò presencial amb allò virtual. Són ciutadans del món i de la xarxa, i ja n'hi ha que es senten més còmodes, més realitzats, més útils, més reconeguts i més desenvolupats a la xarxa que als carrers de la seva ciutat. Ciutat i xarxa són ja un binomi indivisible per al desenvolupament personal, social i professional de molts ciutadans. Els espais on s'eduquen i es socialitzen les persones ja no poden ser només físics, de la mateixa manera que mai podran ser només digitals. Cal tenir referències físiques de la mateixa manera que cal estar connectats sense fronteres.

L'alcalde de Santo Domingo, a la República Dominicana, no pot obviar que té centenars de milers dels seus ciutadans vivint a Nova York. Ciutadans que físicament estan a la costa est dels Estats Units, però que culturalment, socialment i telemàticament estan permanentment connectats i implicats amb la seva ciutat d'origen al Carib. I aquest és un aspecte que l'alcalde de Nova York tampoc oblida: que té centenars de milers de ciutadans que pertanyen a d'altres comunitats. Internet està jugant un paper determinant en la creació, manteniment i desenvolupament de les comunitats socials, i el fenomen de la comunicació digital està fent possible que moltes persones mantinguin la pertinença a múltiples comunitats, i per tant a múltiples entorns (virtuals o no) de socialització i educació.

5.3. Temps líquids

La Web 2.0 no és altra cosa que un reflex de la nova societat.

El que passa a Internet, la Web 2.0, és un dels símptomes que confirma que hi ha un canvi estructural. La societat xarxa, l'individualisme, la globalització, són factors que afecten i alteren lleis, valors, mercats i conceptes com poder o identitat. Ja res serà igual. I per entendre bé aquest nou model que s'està configurant cal llegir Zygmunt Bauman²⁰ (Polònia, 1925).

- "La 'societat' es veu i es tracta com una 'xarxa', enlloc de com una 'estructura': es percep i es tracta com una matriu de connexions i desconnexions aleatòries i d'un nombre essencialment infinit de permutacions possibles. Els vincles humans són cada cop més fràgils i s'accepten com a provisionals. L'exposició dels individus als capricis del mercat laboral i de béns premia les actituds competitives, a la vegada que degrada la col·laboració i el treball en equip al nivell d'estratègies temporals que cal abandonar o eliminar un cop que s'han exhaurit els seus beneficis."
- "Ara la responsabilitat la tenen els individus, de qui s'espera que siguin 'electors lliures' i que suportin les conseqüències de les seves eleccions, malgrat que els riscos implícits en cada tria poden ser causats per forces que superen la comprensió i la capacitat individual per actuar. Ara la virtut més útil no és la 'conformitat' amb les normes, sinó la 'flexibilitat': la rapidesa per canviar tàctiques i estils en un tres i no res, per abandonar compromisos i lleialtats sense penediment, i per anar al darrere de les oportunitats segons la disponibilitat del moment, enlloc de seguir les pròpies referències consolidades."
- "Estem en ple procés de separació, de divorci, entre el poder i la política. I aquesta és la parella en la que s'ha basat fins ara l'Estat modern."

Tots aquests conceptes descriuen part del que està passant en l'actual context social, i per tant, descriuen també el que està passant en aquesta Internet social, en aquesta Web 2.0 que no és altra cosa que un reflex de la

²⁰ Zygmunt Bauman, *Tiempos Líquidos*, ed. Tusquets, 2007

nova societat, que tal i com diu Bauman es caracteritza per un curtplacisme i una manca de compromís i d'estructuració que la debilita.

- "Fins ara el 'progrés' era una promesa de felicitat universal i duradora, la manifestació extrema de l'optimisme radical. Però ara, el 'progrés' representa l'amenaça d'un canvi implacable i inexorable, que lluny de prometre pau i repòs, anuncia una crisi i una tensió contínues que faran impossible tenir cap moment de descans. El progrés s'ha convertit en quelcom semblant a un persistent joc de les cadires en el que un segon de distracció pot comportar una derrota inapel·lable. En lloc de grans expectatives i dolços somnis, el 'progrés' evoca un insomni ple de malson en els que un somnia que 'es queda endarrere', perd el tren o cau per la finestreta d'un vehicle que va a tota velocitat i que no deixa d'accelerar."
- "Al menys a la part 'desenvolupada' del planeta s'han donat, o s'estan donant ara, un seguit de novetats no sense conseqüències i estretament interrelacionades, que creen un escenari nou i sense precedents per a les eleccions individuals, i que presenten un seguit de reptes mai vistos."

La ciència ens ha facilitat els dispositius que han fet possible una nova societat. Ara cal el pensament, la filosofia, per aprendre a viure-hi i a relacionar-nos. A ser socials, a ser humans.

5.4. Sobre els adolescents

Sembla que va ser Marc Prensky qui va inventar el terme de *nadius digitals* en contraposició al d'*immigrants digitals*, i que ho va fer en un article publicat el 2001: *Digital natives, digital immigrants*²¹.

Els adolescents formen part del que es coneix com a *nadius digitals*; ja van néixer quan existia la tecnologia digital.

Prensky va escriure més sobre el tema, aportant detalls sobre els atributs que definirien els dos grups. Per exemple, en els nadius digitals l'ortografia es converteix en un codi impenetrable; són capaços de teclejar SMS amb una sola ma i a una velocitat més que raonable; poden arribar a mantenir 10 converses diferents de manera simultània amb missatgeria instantània, mentre que els immigrants necessiten acabar una conversa abans de començar-ne una altra.

Fins i tot utilitzen diferent els blogs: mentre els immigrants els utilitzen per compartir coneixements, els nadius els utilitzen per compartir emocions. I és que la relació amb la informació és diferent: els immigrants encara volen guardar en secret la informació (*el coneixement és poder*) mentre que als nadius els encanta compartir i distribuir al màxim possible la informació que reben i ho fan el més ràpidament possible (*compartir el coneixement és poder*).

Els *nadius digitals* es desenvolupen de manera diferent en múltiples àrees: es comuniquen, comparteixen, intercanvien, aprenen i creixen de forma diferent.

A *The Emerging Online Life of the Digital Native: What they do differently because of technology, and how they do it* (de 2004) Prensky identifica diferents àrees en les que els nadius digitals es desenvolupen de manera diferent:

- **Comuniquen** diferent. Els sorprèn que algú necessiti el paper, no els agrada el mail perquè és asíncron, reconeixen els seus interlocutors per nicknames i no els importa quin és el nom real, inventen un llenguatge paral·lel, utilitzen emoticones per expressar sensacions...
- **Comparteixen** diferent. I si bé és cert que el mail permet compartir, ells van més enllà i exploren àvidament els formats audiovisuals i han donat peu al fenomen de les webcams.

²¹ <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky - Digital Natives, Digital Immigrants - Part1.pdf>

- **Compren i venen** diferent. Tot ho compren i ho venen a la xarxa, i l'espai comú per a fer-ho es eBay. La xarxa és el mercat, i quan actuen com a freelance es desenvolupen preferentment amb habilitats explotables a la xarxa.
- **Intercanvien** diferent. Intercanviar és casi sempre la millor opció. És l'explosió del *peer-to-peer* (P2P).
- **Creuen** diferent. Una de las característiques que defineixen als nadius: els agrada crear, desitgen crear. Els agrada fer webs, animacions en flash, retoc de fotos, edicions de vídeo, mashups... i crear els seus avatars i modelar fins i tot la seva identitat a la xarxa.
- **Es reuneixen** diferent. Quedar amb algú ja no implica fer-ho forçosament en una trobada presencial. Tenen múltiples recursos per coincidir sense estar al mateix lloc.
- **Col·leccionen** diferent. No col·leccionen segells ni taps, sinó objectes digitals (cançons, pel·lícules, fotografies...) tot allò que sigui emmagatzemable amb bits abans que amb àtoms.
- **Coordinen** diferent. Són capaços de coordinar-se online, implicant-hi a centenars de persones.
- **Avaluen** diferent. En un entorn on et relaciones amb gent a la que pots arribar a no conèixer mai de manera presencial, els nadius desenvolupen l'habilitat d'avaluar la reputació, la confiança i la credibilitat que mereix l'altre interlocutor, i tenen múltiples variables per fer-ho, algunes realment subtils i difícils de parametritzar.
- **Juguen** diferent. Una partida ja no dura dues hores i es du a terme damunt una taula amb la teva parella de joc. Pot durar 100 hores en les que et mous per tot el món fent equip amb desconeguts.
- **Aprenen** diferent. Basant-se en la xarxa abans que en els pares.
- **Busquen** diferent. Quan no saben el telèfon d'algú el busquen a Google. I quan busquen informació d'algun tema busquen tant documents fiables com persones fiables.
- **Reporten** diferent. La informació no dóna el poder. El que dóna el poder és la capacitat de compartir la informació.
- **Programen** diferent. Són els precursors del codi obert i el programari lliure.
- **Socialitzen** diferent. També es socialitzen a la xarxa, quelcom que la majoria d'immigrants no fan.
- **Creixen** diferent. Doncs ho fan explorant i saltant-se les normes.

Però si bé és cert que hi ha un conjunt de característiques que evidencien que no som iguals, també ho és que els nostres fills més que “nadius digitals” sovint semblen “orfes digitals”, doncs creixen explorant la xarxa sense els seus pares.

Els joves són més hàbils amb la tecnologia, però això no garanteix que tinguin més assimilat el fet digital, doncs això depèn més de quin ús se li dona per resoldre problemes.

Certament els joves són més hàbils: els dónes tecnologia i l’entenen. Però ser més hàbils amb la tecnologia no garanteix que tinguin més assimilat el fet digital, doncs això no depèn de l’edat sinó de com d’habitual és fer servir allò digital per resoldre problemes. El terme “nadiu digital” s’associa a un determinat tram d’edat, i seria més correcte parlar d’“hàbils digitals” que implica usos i capacitats, però no edats.

5.5. Sobre l'educació

Abans, anar al col·legi era una oportunitat d'accedir a una font de coneixement.

Avui la font de coneixement és una pantalla que està a casa.

Hi ha una topada entre l'alumne, hàbil digital, i el mestre. Abans el paradigma d'autoritat es basava en el respecte que mereixia l'experiència: "tinc vint anys d'ofici, així que un respecte". Aquest traspàs d'experiència feia que hi hagués un respecte. Però en l'actual context de tecnologies disruptives que apareixen en terminis molt curts de temps, l'experiència ja no és un grau, i per tant cau un dels paràmetres en que es basava el respecte intergeneracional.

Abans, anar al col·legi era una oportunitat d'accedir a una font de coneixement. Avui la font de coneixement és una pantalla que està a casa. I ja no només Internet, sinó que moltes de les coses que es poden voler saber i aprendre abans ens les explicarà un company que no pas les fonts tradicionals de coneixement basades en l'experiència.

Segons un estudi, la majoria d'escoles prohibeixen les xarxes socials tot i acceptar que poder arribar a ser útils.

Un estudi fet als Estats Units sobre com les xarxes socials estan afectant l'ensenyament²² - per al qual es varen entrevistar 1.277 estudiants d'entre 9 i 17 anys, 1.039 pares, i 250 escoles - ens explica que els alumnes fan servir cada cop més Internet i les xarxes socials, tant per divertir-se com per fer els deures, però les escoles segueixen prohibint-les malgrat acceptar que poden arribar a ser útils. I probablement aquesta paradoxa és conseqüència dels diferents usos que fan alumnes i professors de la tecnologia. Un altre treball²³ ens resumeix en un quadre algunes de les principals diferències entre alumnes i professors en aquests temps de transició digital que estem vivint:

²² Research and Guidelines on Online Social and Educational Netowrking (PDF, 12 pàgs., 467 Kb)
<http://www.nsba.org/site/docs/41400/41340.pdf>

²³ Ian Jukes & Anita Dosaj, *Understanding Digital Kids* (PDF 248 Kb 27pàgs.)
<http://www.wright.edu/~marguerite.veres/786syl/growingupdigit.pdf>

Taula 5. Principals diferències entre estudiants i professors respecte la transició digital.

ESTUDIANTS	PROFESSORS
▪ S'estimen més rebre informació àgil de múltiples fonts multimèdia	▪ S'estimen més un subministrament lent i controlat d'informació, d'un nombre limitat de fonts
▪ S'estimen més processos en paral·lel i a la multitasca	▪ S'estimen més un únic procés i fer una sola tasca cada cop
▪ Prefereixen processar imatges, sons i vídeos abans que textos	▪ Prefereixen processar textos abans que imatges, sons o vídeos
▪ Prefereixen l'accés aleatori a la informació mitjançant hiperenllaços	▪ Prefereixen accedir a la informació de manera lineal, lògica i seqüencial
▪ Prefereixen interactuar en xarxa i de manera simultània amb moltes altres persones	▪ Prefereixen que els estudiants treballin de manera individual
▪ Prefereixen aprendre "<i>just in time</i>"	▪ Prefereixen ensenyar "<i>just in case</i>" l'examen
▪ Prefereixen satisfaccions i recompenses immediates	▪ Prefereixen satisfaccions i recompenses diferides
▪ S'estimen més aprendre allò que és immediatament rellevant, aplicable i divertit	▪ S'estimen més seguir el pla d'estudis i les proves estàndard

Font: Understanding Digital Kids (DKs) Teaching & Learning in the New Digital Landscape, Ian Jukes and Anita Dosaj

Estem vivint una revolució, doncs aquest és el terme que emprenen els historiadors per descriure els canvis d'època.

Estem vivint la Revolució Digital.

La tecnologia aporta noves maneres de col·laborar i compartir. Noves maneres d'aprendre i d'ensenyar. Noves maneres de crear i publicar. I tot plegat dona peu a noves maneres de participar i pertànyer. Noves maneres de desenvolupar-se i socialitzar-se. Canvis socials estructurals.

Estem vivint una revolució, doncs aquest és el terme que emprenen els historiadors per descriure els canvis d'època. La Revolució Neolítica, la Revolució Industrial... i ara estem vivint la Revolució Digital, que com passa amb totes les revolucions, donarà peu a un nou model social, econòmic i cultural. Evolucionem, i això sempre ha estat positiu.

6. Estils de vida i valors a propugnar en l'adolescència d'avui

Javier Elzo. Catedràtic especialitzat en sociologia i graduat de la Universitat de Deusto i investigador social (Bilbao).

En el present capítol proposem desenvolupar tres apartats atenent el titulat de les mateixes. Començarem per presentar alguns dels elements estructurals en els quals estan creixent els adolescents espanyols d'avui a fi d'oferir, a la segona part, una succinta descripció a manera ideal típic weberiana, d'algunes de les seves característiques que el conformen.

Tancarem el text amb una proposta de valors que entenem ha de propugnar la societat d'avui als seus adolescents per avançar en una societat del futur més justa i convival.

6.1. Alguns elements estructurals del nou segle que estan conformant als adolescents d'avui

D'una banda cal destacar que actualment el nombre de joves adolescents és inferior al de fa unes dècades. Això és degut a la finalització del baby boom del 1975, en què la tendència va canviar i la natalitat va començar a disminuir. Aquest descens en el nombre de naixements va continuar la seva corba descendent fins a l'entrada dels immigrants al final de la dècada del segle passat. Tot i així, el volum total segueix sent inferior i a més, molts d'aquests adolescents són fills únics.

Són diversos els elements estructurals que condicionen l'estil de vida actual dels joves, com la crisi econòmica, les noves tecnologies, la sexualitat, etc.

D'altra banda hem de fer referència als elements estructurals en els quals estan immersos els joves, ja que són els que condicionen la seva vida diària, els seus pensaments, els seus sentiments i amb els que adquireixen els seus valors. A continuació es detallaran alguns dels elements estructurals que creiem condicionen el seu estil de vida actual: noves tecnologies, rols de gènere, noves estructures familiars, la crisi econòmica, la sexualitat, l'abús de substàncies, la política, etc.

Un dels principals canvis que hem pogut apreciar en aquesta primera dècada del segle XXI i que ha impactat plenament en les nostres vides és la revolució tecnològica que hem experimentat en tan poc temps, sobretot en el sector de les TIC (tecnologies de la comunicació i la informació). Podem doncs considerar els adolescents com nadius digitals: utilitzen la tecnologia per infinitat de coses, sobretot per comunicar-se a través de xats, mòbils, Messenger, Facebook, Tuenti, Internet en general,...). Per regla general, abans la televisió era l'espai d'entreteniment dels joves, ara Internet és l'agent de socialització. Pensem que, en cinc anys, o la televisió s'integra en les noves tecnologies, o perdrà la batalla dels joves, com ja ha perdut la premsa escrita.

La crisi financera global que estem vivint està repercutint en els adolescents de manera considerable.

Un altre dels elements estructurals que està tenint, sens dubte, una repercussió considerable, no només en els adolescents sinó a tota la societat en general, és la crisi financera global que estem vivint. Aquest context està situant l'atur juvenil en un estat que ja creiem superat, encara que d'altra banda, el fet que hi hagi menys joves permetrà suavitzar el seu efecte. Els que tenen una feina, sovint aquesta és temporal, de baixa qualitat i molt mal

pagada, sobretot a l'inici. Tenint en compte l'elevada proporció de joves que advoquen per un treball funcional, la meritocràcia s'imposarà en la selecció de les empreses privades.

Els adolescents d'avui conformen la generació que més sola està creixent, produint-se així una autoformació a través del grup d'amics i els medis de comunicació.

D'altra banda, afortunadament cada dia hi ha més dones en el món laboral, encara que la seva distribució en unes i altres tasques em temo que està donant pas a una altra dualitat laboral, qüestió que només apunto, ja que no puc ocupar-me en aquestes línies d'aquesta qüestió. El que ens interessa significar és que en sortir la dona de casa, -la mare, en concret-, una figura clau de la nostra família tradicional, està desapareixent davant dels nostres ulls la mestressa de casa.

Com, per altra banda, el pare no ha entrat a casa, almenys en la proporció en què ha sortit la mare i els avis ja no habiten en els nous nuclis familiars (ni altres membres de la família, com oncles o ties, etc.), constatem que els nens i els adolescents d'avui conformen la generació que més sola està creixent, produint així una autoformació a través bàsicament del grup d'amics i els diferents mitjans de comunicació, amb Internet cada vegada més al cap, insistim, com mai cap joventut ha crescut. No oblidem que la majoria tampoc té germans.

L'enfocament dels rols de nois i noies entre els adolescents també ha experimentat certs canvis en aquesta última dècada. En primer lloc podem afirmar que hi ha un cert igualitarisme ja assumit pels adolescents, però entre els nois, les referències "feministes" no són del tot acceptades i entre alguns -potser els més febles?- provoquen rebuigs i poden ser font d'agressió. Alhora, hi ha moltes noies que estan adoptant comportaments dels nois i no precisament els millors. Per exemple en els consums d'alcohol i en certes pràctiques sexuals autodegradants.

No obstant això, les lectures dels nois i noies són, en l'actualitat, tan diferents o més que cinc anys enrere, marcant-se la identitat de gènere malgrat l'igualitarisme legal i verbalment propugnat.

Els adolescents d'avui són els primers que, en proporcions estadísticament rellevants (quasi un 50%) viuen la separació o divorci dels seus pares.

Com ja hem vist en el segon capítol d'aquest informe, les famílies, a passos de gegant, estan cada vegada més fragilitzades i són cada vegada més inestables. Els adolescents d'avui són els primers que, en proporcions estadísticament rellevants, -prop d'un de cada dos l'any 2006- viuen la

separació o divorci dels seus pares. És lògic pensar que aquests joves legitimin ideològicament aquesta tendència, encara que ho pateixin vitalment.

Malgrat els esforços dels dos últims anys, l'habitatge continua sent molt car i l'emancipació econòmica molt tardana, rondant l'edat dels fills quan s'emancipen, als 30 anys.

Un altre fenomen que hem presenciat com a nou i amb un gran impacte és l'arribada de persones d'altres llocs del planeta. Espanya és ja un país d'immigrants, encara que amb nivells d'implantació i també d'origen geogràfic diferents en unes i altres Comunitats Autònomes. Als centres escolars hi ha cada vegada més diversitat geogràfica, ètnica i racial, la qual cosa conforma una escola i una educació que es diferencien molt de la que van tenir els seus propis pares. La situació a les escoles, tot i la riquesa de conviure amb persones d'altres cultures, planteja noves dificultats que seria il·lús obviar.

S'observa un apuntament del model festiu del consum d'alcohol entre els joves al qual va associat amb el de les drogues jurídicament il·legals.

El consum de drogues no és un element estructural ni de bon tros recent, encara que actualment vivim un període de trivialització del cànnabis, que *de facto* és una droga legal, donada l'extrema facilitat amb què l'obtenen els adolescents i l'alta proporció dels que, com a mínim, l'han experimentat ja en l'adolescència. En el moment actual observem un apuntament del model festiu del consum d'alcohol al qual va associat, amb massa freqüència, el de les drogues jurídicament il·legals, però socialment omnipresents, de les que el cànnabis té un protagonisme més gran i també altres productes com la cocaïna, i l'heroïna.

Durant els anys 2006-2007 es van registrar els màxims històrics de consum de pràcticament totes les drogues i alcohol. Diversos estudis de 2007 i 2008 semblaven coincidir en que s'estava produint un lleuger descens en els consums però el penúltim treball en el qual hem participat, "Valors Socials i Drogues del 2010", mostra per contra un repunt en els consums de drogues.

A més hem viscut un canvi del paradigma finalista en el tema de l'alcohol i les drogues. De posar l'accent en el no consum s'ha accentuat el consum més segur o, potser més exactament, menys lesiu una vegada consumit. Hem viscut una difuminació de la política de prevenció fins i tot en els

discursos, per deixar pas a l'auge de la política de reducció del dany. Política tan absolutament necessària com radicalment insuficient.

Recomanem inculcar una educació basada en valors morals, en el desenvolupament de les fortaleeses personals i en la capacitat per enfrontar-se als problemes i prendre decisions.

Respecte de l'alcohol, en el nostre últim treball de novembre de 2010 "Hablemos de alcohol: por un nuevo paradigma en el beber adolescente", patrocinat per la Fundació Alcohol i Societat, advoquem per la prevenció basada en l'educació del caràcter, en el desenvolupament de les fortaleeses personals i en la capacitat per enfrontar-se amb els problemes i prendre decisions, com la que resulta més eficaç en l'àmbit individual. La qual cosa inclou una educació en valors morals. També pensem que cal mirar la realitat de cara i preguntar quina utilitat real té la pretensió que no puguin beure fins als 18 anys quan totes les enquestes diuen que la immensa majoria ho fan bastant abans d'aquesta edat. Queda molt, moltíssim camí per recórrer en aquest camp.

Respecte del tabac, tingui's en compte que davant l'actual "creuada" antitabàquica (que no campanya, que seria més que benvinguda donada la mortalitat associada al consum del tabac) trobem que la societat justifica en major grau la pena de mort, el maltractament a un detingut i el consum de cànnabis, per donar tres exemples, que fumar tabac en els espais públics tancats, amb la significativa excepció dels centres penitenciaris i els de tractament intern a les persones amb problemes psiquiàtrics.

La violència juvenil segueix sent majoritàriament masculina, encara que la femenina té cada vegada més consistència estadística.

És important dedicar un espai a la violència juvenil, la qual segueix sent majoritàriament masculina, encara que la violència adolescent femenina té cada vegada més consistència estadística. D'altra banda, el fenomen del *bullying* ha irromput en les aules escolars fins al punt que ha deixat en un segon pla altres qüestions entorn a l'aprenentatge. A més, una proporció considerable d'escolars assenyalen tenir por a l'escola i demanen més disciplina.

La societat s'està acomodant, a favor de la seguretat (autèntic fetitxe de la primera dècada del nou mil·lenni), en retallades de la llibertat i, sobretot, en un augment de controls en determinats mitjans de transport (no només avions), sense oblidar la multiplicació de càmeres de vídeo-vigilància, càmeres on la seva col·locació en zones conflictives i sota control judicial, va originar en la dècada passada un ampli debat en el món judicial i polític, avui ja en l'oblit.

L'evolució en aquest punt, per sorpresa i preocupació de qui subscriu, està passant de forma inadvertida per a la majoria poblacional i, òbviament afecta a les noves generacions, més porugues, més proxèmiques i menys tolerants amb aquell que és diferent.

Aquest últim apunt ens porta a la segona part d'aquest estudi: Quins perfils podem dissenyar dels adolescents d'avui?

6.2. Perfils bàsics en els adolescents d'avui

Els adolescents d'aquesta primera dècada del segle XXI mai havien tingut tan a l'abast moltes de les facilitats que abans no hi havia a més de proteccions socials.

Els adolescents d'aquesta primera dècada del segle XXI mai havien tingut tan a l'abast moltes de les facilitats que abans no hi havia a més de proteccions socials: mai hi havia hagut tants pedagogs, instituts, congressos o ajudes per als adolescents com ara. Al mateix temps, mai s'havien sentit tan sols, sobretot pel que fa a la qualitat del temps que se'ls dedica. No solament les sobres del temps productiu.

Encara que els joves prefereixen la concreció del dia a dia, les grans preguntes se les segueixen qüestionant:

Qui sóc jo, d'on vinc, a on vaig, quin sentit té la meva vida?, etc...

En termes generals es centren en tot allò que els és pròxim, actual, proper, quotidià, etc., la història com passat no els interessa més que anecdòticament, i el futur, que el volen allunyar al màxim, l'observen amb més por respecte a allò personal que en allò professional. Així mateix, davant del «gran discurs», a l'explicació global, prefereixen el «petit relat», la concreció del dia a dia, la resposta a les seves qüestions habituals. No obstant això, les grans preguntes, no explicitades, no formulades temàticament, són aquí, en el més profund i en la perifèria d'ells mateixos: "qui sóc jo, d'on vinc, a on vaig, quin sentit té la meva vida, per què fer el bé, si el món s'acaba aquí, si hi ha un més enllà...".

Els adolescents i els joves es diuen lliures, però estan lligats a la família, a l'escola, al grup d'amics, a la moda, als artefactes informàtics, enganxats al mòbil, amb l'obligació de divertir... Davant la necessitat vivencial d'estar sempre ocupats, incitats, demanats, «en marxa», senten por de la soledat, l'avorriment, del silenci. De les seves preguntes...

Són més tolerants que, pròpiament parlant, solidaris. L'acceleració de la vida, la seva incertesa cap al futur, l'imperi d'allò que és efímer, la socialització feble i dispersa (com un xirimiri basc) fan que la solidaritat, quan es dóna, sigui puntual, com a molt temporal, amb data de caducitat.

Estan atrapats entre una publicitat omnipresent que fa d'ells una de les seves dianes preferides i la condició adolescent, (experimentar tot, sense responsabilitat, obrir-se a la vida, autonomitzar dels seus pares, voler-ho tot sense dilacions...), els aboca al consumerisme frustrant i embogidor, l'únic límit està en els diners disponibles.

La nit dels caps de setmana, ponts, "aqüeductes" i vacances (espècie de cap de setmana) és el seu espai propi, falsament no normatiu, que ho perceben en oposició al del temps normatiu diürn de la resta de la setmana, com llarg espai intermedi entre dos caps de setmana. A l'espai «cap de setmana», l'única norma l'imposa l'«amable» pressió horitzontal dels companys, el cos i la butxaca.

El preservatiu és una altra icona de la joventut actual. És un símbol del plaer i de la seguretat (contra la sida i els embarassos no desitjats), "llevapors" imprescindible davant la trobada de fortuna, es dóna de cara amb el seu anhel d'amor gratuït, fidel i confiat, del lliurament sense barreres. El preservatiu és una icona de seguretat, en absolut de fidelitat (gran valor juvenil), per tant, tampoc de felicitat.

En el seu univers simbòlic més elemental trobem icones com els mòbils, determinades peces de vestir, l'aparença física, l'assistència a concerts i la devoció per aquesta o aquella forma musical, per determinats viatges, etc. Totes aquestes icones són com elements d'identificació, pertinença grupal i de condició social. També alguns esportistes (quasi exclusivament en els nois), cantants i models (més en les noies) apareixen com a referents simbòlics en el seu nivell més elemental. Però seria un error quedar-se en aquest nivell elemental. Tot de manera soterrada, implícita i per res tematitzada, en un nivell més profund trobem altres icones en els joves. El colom de la pau és un d'ells. La naturalesa ho és per a molts. L'honradesa per a la gran majoria. Reflecteixen la demanda d'actituds bàsiques com l'amor gratuït, la capacitat d'escolta, la lleialtat, l'espiritualitat...

Un tret central dels adolescents és el de la seva implicació distanciada respecte els problemes i les causes que defensen.

En fi, un altre tret central d'aquests adolescents i joves és el de la seva implicació distanciada respecte dels problemes i les causes que defensen. Fins i tot en temes davant dels quals són capdavaners, com l'ecologisme i el respecte per la natura, per assenyalar un cas paradigmàtic, no es pot dir que, excepte en grups molt restringits, un camp de batalla, una utopia sostinguda en el dia a dia, en l'acció lliurement decidida a l'hora d'ocupar les preocupacions i el temps disponible. D'aquí la importància de l'ús del temps lliure els caps de setmana.

En els actuals joves hi ha un hiat, una falla entre els valors finalistes i els valors instrumentals. Els actuals joves inverteixen afectivament i

En general, podem afirmar que els joves presenten dèficit de valors quant a l'esforç, l'autoresponsabilitat, el compromís, la participació, l'abnegació i la feina ben feta.

racionalment en els valors finalistes (pacifisme, tolerància, ecologia, exigència de lleialtat, etc.), alhora que presenten, però, grans falles en els valors instrumentals sense els quals tot això corre el risc de quedar en un discurs bonic. Em refereixo als dèficits que presenten en valors com ara l'esforç, l'autoresponsabilitat, el compromís, la participació, l'abnegació (que molts no saben ni el que és), la feina ben feta, etc.

6.3. Quins valors propugnar pel futur?

Portem proposant aquests darrers temps aquests valors com els essencials a propugnar en els adolescents d'avui mirant el seu futur i el de la societat: la competència personal, l'anomenada intel·ligència "sentient" (veure més endavant), no els diners com a valor sinó el valor dels diners, la tolerància, la necessària intolerància i la solidaritat en un món pluralista, l'espiritualitat, la importància dels valors instrumentals, la gestió de la sexualitat i la utopia per un món millor.

Atès l'espai que disposem i que alguns d'aquests valors són ja tractats en altres capítols d'aquest quadern, ens limitem a ressenyar el més fonamental d'alguns dels valors indicats.

6.3.1. La competència personal

La competència personal és un dels principals llegats que els adults deixaran a les noves generacions.

És un dels principals llegats, si no el principal, que els adults deixaran a les noves generacions: que siguin autònoms, que sàpiguen obrir-se camí a la vida, que puguin volar amb les seves pròpies ales, que no depenguin dels altres més enllà d'allò lògic i necessari en una societat interdependent. Ser competent és la condició *sine qua non* per ser autònom.

Ser competent vol dir bàsicament dues coses: aconseguir una estructura psicològica harmònica, d'una banda, i tenir les capacitats intel·lectuals per entendre i orientar-se en el món per l'altra. Pel primer, almenys fins a l'actual estat de la civilització occidental, no s'ha trobat millor sistema de néixer i créixer en una família ben assentada en la qual l'educació dels seus fills sigui, almenys, tan important com la promoció i èxit social dels pares.

Tot el que es faci per fomentar la criança de les noves generacions en nuclis familiars sòlids i ben avinguts és intervenir en el futur d'una societat.

Tot el que es faci per fomentar la criança de les noves generacions en nuclis familiars sòlids i ben avinguts és invertir en el futur d'una societat. Cal creure-s'ho i posar-ho en pràctica. Estem lluny d'això.

Per al segon, tot passa per l'educació. Si sempre la competència en l'àmbit personal i en el professional ha estat necessària, ara ho és encara més. En aquest ordre de coses, en els temps actuals ser competent exigeix,

certament, controlar les eines informàtiques i lingüístiques apropiades, a més dels coneixements específics exigibles al camp en el qual es va exercir professionalment.

6.3.2. La intel·ligència "sentient"

El principi de que en nom de la llibertat d'expressió cada qual pugui dir el que vulgui, inclús d'allò que no sap, sense adonar-se de per què diu el que diu, és letal per a una societat.

Cal introduir la racionalitat en la presa de decisions. Cal apostar per l'emotivitat raonada (i raonable) o, millor, com ja va dir Xavier Zubiri, "la intel·ligència sentient" una intel·ligència integradora de la raó abstracta i dels sentits i sentiments que, conjuntament, conformen la riquesa de la persona humana, de tal manera que sigui capaç de raonar el que diu i sent. Quina necessitat hi ha en la nostra societat d'aquesta racionalitat davant l'espectacle de tant insult, tanta grolleria, tanta desqualificació cap a persones que són vilipendiades, moltes vegades per emetre punts de vista diferents als propis, més encara si porten l'etiqueta d'aquest o aquell partit polític, sindicat o confessió religiosa.

El principi de que en nom de la llibertat d'expressió cadascú pugui dir el que vulgui, fins i tot d'allò que no sap, sense donar compte de per què diu el que diu, és letal per a una societat. Converteix la deliberació en espectacle i, massa sovint, arracona el principi ètic de la dignitat de les persones amb rellevància social.

D'altra banda, la introducció de les noves tecnologies d'intercomunicació, les bondats de les quals són indiscutibles per al foment de la intercomunicació i de la participació social està presentant ja en determinats supòsits, una deriva inquietant. Qui garanteix la veracitat de la informació a Internet? Quin valor s'ha de concedir als continguts dels blogs no signats? A què es deu que la immensa majoria dels blogs i comentaris no signats a les notícies i articles de la premsa digital (del que sigui) siguin negatius quan no insultants? Aquest punt, en el cas dels adolescents, és encara més greu donat el greu risc (ja estadísticament comprovat) d'establir relacions amb persones que, amb finalitats mal intencionades, suplanten la seva personalitat.

6.3.3. Oberts a la innovació positiva

La innovació ha de servir com a estímul per promoure una societat més competent i amb major benestar personal i així avançar cap a un món millor.

L'esperit innovador és clau en un món globalitzat en el qual vivim una profunda i accelerada mutació històrica. La innovació és bàsicament una actitud d'obertura per no trobar impediments en allò de sempre. Però el seu objectiu ha de ser el de promoure una societat més competent i amb major benestar personal i així avançar cap a un món millor, més just, més solidari i més responsable. Per això no val canviar per canviar. No tot canvi és un valor, el que vol dir que no tota innovació, serà automàticament positiva. Pot haver-hi, fins i tot, innovacions regressives, que ens portin a situacions pitjors a les anteriors al canvi. La innovació és un mitjà, no un fi en sí mateix. Innovar per innovar és tan inútil com mantenir-se estancat en el de sempre.

La innovació ha de formar part de l'univers de la utopia, a distingir clarament del de la quimera. La utopia forma part de l'àmbit d'allò plausible, d'allò racionalment plausible tenint en compte els condicionaments reals en els que hem de viure. La quimera s'assembla més a un conte de fades en què la societat, o alguns membres de la societat, somien amb algun paradís inexistent i inabastable. La utopia, a més d'uns objectius a assolir, una il·lusió a assolir, uns ideals pels quals lluitar, pressuposa la presa de consciència del camí a recórrer, de l'esforç a invertir, de les inèrcies a superar, dels conciutadans a convèncer. La utopia exigeix racionalitat en els judicis i competència en els promotors. La innovació ha de mirar a la utopia, mai a la quimera, camí directe al desastre. Aquí s'ha de situar la innovació si no volem fer-ne un fetitxe.

Aquest camp és particularment important en els adolescents quan són objecte, amb el renom del jove com creatiu i innovador, de sol·licitacions quimèriques, tal esportista en els nois, aquest model en elles, ídols en determinats cantants, en tots.

6.3.4. La formació permanent

La societat del futur, sovint definida com la societat del coneixement, necessita fer un pas fonamental. Necessitem posar les bases per a la formació permanent, la formació de les persones al llarg de tota la vida, com ens recordava l'any 2000 un Memoràndum de la Unió Europea, en què s'insisteix en la importància de la formació contínua encara que es lamenta que sigui una de les assignatures pendents del sistema educatiu europeu. I continua sent-ho, deu anys després.

Del Memoràndum traslladem dos missatges clau: "aconseguir que tots els ciutadans d'Europa, al llarg de tota la seva vida, puguin accedir fàcilment a una informació i un assessorament de qualitat sobre les oportunitats d'aprenentatge" i "oferir aquestes oportunitats d'aprenentatge permanent tan properes a les persones interessades com sigui possible, en les seves pròpies comunitats i, quan escaigui, amb el suport de les tecnologies de la comunicació".

Fomentar el valor de la "formació permanent" en la societat actual, i en els ciutadans que la componen, és invertir en el futur.

Fomentar el valor "formació permanent", en la societat actual, i en els ciutadans que la componen, és invertir en el futur. A més, amb la seguretat que aquest "valor" mai es depreciarà en la "borsa de la vida". Mai s'insistirà prou en aquest punt com ja hem indicat en el primer dels valors aquí retinguts.

6.3.5. Seguretat sí, llibertat més encara

Cal no oblidar, més aviat subratllar amb força, que en la societat occidental, en l'actualitat vivim un seriós deteriorament de les llibertats i del respecte als Drets Humans, a causa de la "seguretat", un altre terme fetitxe que, en tàndem amb el Déu Mammon²⁴, governen el nostre pròsper i apocat món occidental. Porto aquí de l'Informe de l'any 2009 de la Lliga dels Drets Humans, organisme francès que es defineix com laic, generalista i independent, titulat "Una societat de vigilància" un aspecte de les seves conclusions que, sens dubte, són aplicables a la nostra societat.

²⁴ Utilitzat en el Nou Testament per descriure l'abundància o avarícia material.

"Hem de prendre consciència que no ens trobem només davant d'un retrocés de les llibertats individuals i col·lectives. Vivim una inversió de valors. Hi ha un canvi en el concepte de seguretat republicana: mentre que els homes de 1789 la definien per la capacitat i els drets dels ciutadans a resistir al poder de l'Estat, la concepció actual, que la substitueix poc a poc, és totalment la inversa, doncs és la seguretat de l'Estat el que es converteix en el patró de les nostres llibertats". (Pàgina 100).

Cert, però més greu encara, és la constatació que davant aquesta realitat, no solament no hi ha reacció social sinó que, fins i tot, en àmplies capes socials hi ha una acceptació d'aquest augment desmesurat del control de les persones en detriment i degradació de la seva llibertat. En nom de la seguretat, s'argumenta. Però no us oblideu que les dictadures, amb les seves policies i prohibicions són, per a les majories silencioses, els països més segurs. Penseu en l'URSS, en el franquisme, en el règim nazi, el de Saddam Hussein. I avui a Cuba. En algun lloc m'he preguntat si, en aquest segle XXI, no anem cap a un model tecnològic de dictadura. Necessitem Estats forts, si, però en societats fortes. Adorno ja deia que els fills violents naixien de societats prepotents.

6.3.6. El redescobriment de l'esperit

El pensador Rob Riemen, en el seu extraordinari assaig "Noblesa de l'Esperit" (Arcàdia, Barcelona 2006) va deixar escrit que "no hi pot haver civilització sense la consciència que l'ésser humà té una doble naturalesa. Posseeix una dimensió física i terrenal, però es distingeix dels animals per atresorar, alhora, una vessant espiritual: coneix el món de les idees. És una criatura que sap de la veritat, la bondat i la bellesa, que sap de l'essència de la llibertat i de la justícia, l'amor i de la misericòrdia. El fonament de qualsevol classe de civilització s'ha de buscar en la idea que l'ésser humà no deu la seva dignitat i la seva veritable identitat al que és -carn i ossos- sinó al que ha de ser: el portador d'aquestes qualitats vitals eternes. Aquests valors encarnen el millor de la nostra existència: la imatge de la dignitat humana" (Pàgina 89).

Sota la demanda d'espiritualitat està l'afirmació que els homes i dones som més que simple corporeïtat, que la història humana no es limita a les coses, a la possessió de coses, i que les idees i projectes formen part essencial del patrimoni humà.

Ja hem dit més amunt que les grans preguntes, encara no explicitades ni formulades temàticament, estan en els adolescents i en els joves. Busquen, conscient o inconscientment, alguna cosa o algú que els doni sentit i raó de ser de les seves vides. En una societat que ja ha deixat enrere la secularització per endinsar-se en noves sacralitats, aquestes ocupen cada vegada més espai en l'univers adolescent, sacralitats que, massa sovint, no tenen respostes a les seves preguntes.

Quan escric sobre aquests temes m'agrada recordar una anècdota que transmet Rob Reimer. Explica Reimer com Camus, Sartre, Koestler i Malraux (al domicili d'aquest últim) reflexionen sobre què faran després de la guerra (de la segona guerra mundial). Camus, que s'havia mantingut callat durant la conversa, per fi, pregunta: "No creuen que tots som responsables d'aquesta falta de valors? I si confesséssim públicament que ens hem equivocat, que existeixen valors morals, i que d'ara endavant farem el necessari per fondre'ls i il·lustrar-los?" (Riemen O. c. pàgina 103).

Estem plenament en una crisi que és molt més que una crisi financera. Potser amb Camus hauríem de preguntar-nos: ens estarem equivocant de valors? Ja sabem quins valors necessitem propugnar en els nostres fills i néts que puguin construir un futur més just i convival?

6.4. A tall de conclusió: és meravellós ser jove?

Seria un error entendre que els joves no es plantegen els grans temes de la vida, i és un error veure'ls com uns joves que només pensen en divertir-se i en passar-ho bé.

Seria un error entendre que els joves i els adolescents no es plantegen els grans temes de la vida, i és un error veure'ls com uns joves que només pensen en divertir-se i en passar-s'ho bé.

Un estudi que vam dur a terme el 2003 amb joves d'entre 13 i 24 anys d'edat, on se'ls va proposar la qüestió de si "et planteges sovint els grans problemes (qüestions) de la vida: el fracàs, la felicitat, el dolor, la violència, el sentit de la vida, el mal...?", aquest va ser el resultat obtingut: el 30% deien que eren temes que els preocupaven i que, sovint, pensaven en ells; el 45% va respondre que algunes vegades pensaven en això, encara que amb escassa freqüència, i el 24% restant que no es preocupava d'aquests temes mai o gairebé mai.

Es podria dir que estem davant el símil de l'ampolla mig plena o mig buida. Però, mirat amb deteniment el símil és fals: no hi ha una única ampolla que reflecteixi correctament a la joventut sinó diverses ampolles amb continguts i mides diferents: no hi ha cap tipus de joventut que pugui ser reflectida en una única ampolla. Hi ha joves que exigeixen, per a la comprensió, ser reflectits en diferents ampolles, de mides diferents, alguna amb vi, una altra amb aiguardent, sense que faltin les que continguin aigua, vinagre o estiguin dramàticament buides. D'aquí la imperiosa necessitat de realitzar tipologies de joves.

Segons un estudi, l'11% dels joves espanyols es consideren desadaptats, encara que pel contrari, el 32% es consideren integrats.

En un altre estudi de 2006, vam distingir cinc tipus de joves atenent als seus valors. Crec que amb la seva denominació ens estalviem la seva descripció que allargaria en excés aquestes pàgines²⁵. En números rodons tindríem a un 20% "Avantatgista, Disfrutador ", que només pensa en la festa i en la diversió, l'11%, autèntic problema de la societat espanyola, "Incívic i Desadaptat", un terç de la població juvenil espanyola perfectament "Integrat i Normatiu", un escàs però notable singular 15% que busca una altra societat als que hem etiquetat com "Alternatiu" i finalment més del 20% de joves que destaquen per no destacar en res, que passen desapercebuts a

²⁵ Par més detall pot consultar el text original en Megías Eusebio, Elzo Javier (co-directors), Rodríguez Elena, Megías Ignacio, Navarro José, "Jóvenes, valores, drogas", Edita FAD, Madrid 2006.

l'aula escolar, En el lloc de treball, en els àmbits d'esbarjo i diversió. Per això els hem etiquetats com a "Retrets". La següent taula ho reflecteix bé:

Taula 6. Tipus de joves atenent als seus valors (2010).

DENOMINACIONS	N	%
▪ Avantatgista/ Disfrutador	▪ 237	▪ 19,75%
▪ Incívic / Desadaptat	▪ 131	▪ 10,91%
▪ Integrat/ Normatiu	▪ 392	▪ 32,67%
▪ Alternatiu	▪ 183	▪ 15,25%
▪ Retret	▪ 257	▪ 21,42%
▪ TOTAL	▪ 1200	▪ 100%

Font: Javier Elzo, Universitat de Deusto (2010).

Els cinc clústers de la nostra tipologia cal classificar-los atenent a dos ordres de magnituds o eixos interpretatius. D'una banda, segons el major o menor grau d'inserció en la societat dels joves que componen cada un dels clúster. També cal diferenciar segons el seu major o menor nivell, si no de compromís sí, almenys, d'implicació social en joves als quals cal etiquetar d'actius o de passius. De la conjunció d'ambdós eixos interpretatius arribaríem a aquest resum global:

- Un 33% dels joves estan ben integrats en la societat encara que no massa compromisos en el quefer públic. Són els que hem denominat "Integrats i Normatius" del Cluster nº3.
- Més del 40% estarien també bastant integrats en la societat i manifestament poc implicats en el quefer públic. En la seva fórmula light en ambdues característiques, tindríem als joves "Retrets" del Cluster nº5 i als "Avantatgistes i disfrutadors" del nº1, qui manifestament "passen" del que sigui la seva diversió.

- El 15% dels joves, els que conformen el col·lectiu dels "Alternatius" són molt crítics amb la societat en la que viuen encara que postulen, activament, un altre model de societat.
- L'11% dels "Incívics" manifesten també la seva disconformitat amb la societat actual però, només, de forma negativa, inclús violenta, tancant-se en el seu propi i, a la vegada, insolidari món. Conformen, sens dubte, el col·lectiu que més recolzament requereix de la nostra societat.

Tancant aquestes línies, i atesa la tònica habitual de només veure valors negatius en la joventut, (que també els tenen, no els posem en un pedestal sens més) ressaltem aquí, breu i concisament alguns dels seus valors positius. D'entrada cal remarcar que els joves d'avui no volen una altra revolució que la de tots els dies, la que els faci sentir-se millor a la seva pell, més assentats, més feliços. Són presentistes, certament, com la societat tota. Però d'aquí no es conclogui que siguin egoistes, per utilitzar per comoditat d'expressió un terme moralista que sovint se'ls aplica, massa ràpida i injustament.

En efecte aquests joves no accepten la injustícia, són solidaris, puntualment solidaris és cert, però tota la societat ho és i, de fet són ells (alguns, és clar) els que no dubten a "perdre" un o dos anys de la seva vida per anar-se'n, per exemple, a Amèrica Llatina en un programa de cooperació al desenvolupament, o treballar per implementar el 0,7% a Espanya i buscar alternatives per a una altra societat.

Són els joves els que en major grau accepten a aquell que és diferent.

Són els joves els que en major grau accepten al que és diferent, sigui sota la forma de singularitat sexual, (com amb els homosexuals) sigui com a conseqüència d'haver contret alguna malaltia problemàtica, (com la SIDA), sigui amb els immigrants, la gent d'una altra raça etc. És veritat que hi ha un risc evident d'augment d'actituds xenòfobes en la societat espanyola. També en la seva joventut, però cal afegir, a continuació, que són els joves els més receptius, quan no els propulsors de moltes polítiques de mestissatge social i cultural.

Encara més, no crec que m'equivoqui si dic que el gran dilema de conjuguar el manteniment de la història i de la tradició, de la singularitat regional o

nacional pròpies amb la globalitat i uniformitat es resolrà, en gran mesura, en la pràctica consuetudinària dels joves, en l'intercanvi universitari, en els desplaçaments laborals, en els viatges, en els xats i fòrums d'Internet, en una pràctica cada dia més gran de trobades, llaços, intercanvis etc., encara que no vull emportar-me massa entusiasme i he de reconèixer el risc creixent que augmenti el "model arxipèlag", col·lectius que només es relacionen entre sí per raó de tota mena d'afinitats emocionals, ideològiques etc.

Els joves propugnen amb major èmfasi les "virtuts públiques" que les "virtuts privades". Així la permissivitat cívica és cada vegada menor (amb l'excepció de les molèsties que originen els caps de setmana) a l'igual que són més tolerants amb la majoria de les virtuts privades, com l'avortament, el suïcidi (amb un creixement alarmant), l'eutanàsia (que porta anys sent més legitimada que l'avortament) i el divorci, però ho són cada vegada menys amb les "aventures fora del matrimoni", dada que sempre he interpretat com la d'una implícita demanda de fidelitat, de nord i fins i tot de seguretat. Aquesta actitud està creixent notablement davant l'augment de divorcis i separacions que els joves si bé els legitimen ideològicament, els viuen com drames quan els afecten personalment.

La generació d'adolescents actual és la que més medis i recursos culturals i formatius té a l'abast.

Estem davant la generació juvenil que més mitjans materials i recursos culturals i formatius té de tota la història. També la generació que en major grau depèn de sí mateixa per construir el seu univers de valors, els seus projectes de vida, la seva vida mateixa. Però els grans projectes, les grans ideologies, l'àmbit de la política el valoren només per a que els ajudi a entendre i viure el següent, el proper, el local, la quotidianitat. Aposten fortament per fins nobles però els falta l'exercici de la disciplina, ja ho hem dit.

Més encara, entre els joves i adolescents de l'anomenada postmodernitat, en l'àmbit occidental, la socialització es realitza més bé des de l'experimentació grupal (compartir i assajar conductes i valors) amb altres adolescents i joves i no tant des de la reproducció d'allò transmès per altres instàncies històriques de socialització com la família, l'escola, les esglésies, els partits polítics i, fins i tot, els mitjans de comunicació social. En aquest aspecte la forta presència de les noves tecnologies d'intercomunicació augmenta la autonomització juvenil fins a extrems insospitats fa no més d'una dècada.

Encara que també en aquest terreny cal no oblidar que la persona és anterior al medi i que entre els millors estudiants, Internet no vindria tant a substituir els mitjans tradicionals de socialització educativa quant a reforçar allò ja existent.

Els factors clàssics de socialització semblen haver perdut la seva capacitat de socialització. Caldria dir que els joves actuals adopten una actitud de recepció distant dels que d'ells en provenien, el que fa que, més que reproductors encara crítics de normes, valors, cosmovisions, etc., els joves deconstrueixen i reconstrueixen, des de les seves experiències – principalment, encara que no exclusivament, grupals, això si cada dia més a través d'Internet – , el que els agents de socialització els transmeten, produint així construccions nòmiques personals que, des de la perspectiva dels adults, poden ser vistes com incoherents, fragmentàries, heterodoxes, etc., però que, no obstant això, per als mateixos joves tenen la virtualitat de ser pròpies, per estar construïdes per ells mateixos i, no poques vegades, encara que no sempre, amb una coherència interna difícil de percebre des de fora.

Podem qualificar al jove d'avui com a un jove "individualista", sense donar a aquest terme una connotació d'egoisme o autisme social, sinó més aviat la d'autoconstrucció de l'ésser jove.

En aquest procés, precari moltes vegades, els joves construeixen els seus propis esquemes i models de comprensió de la realitat social en què viuen i amb la qual es fan. És com un gegantí trencaclosques format per fitxes de diverses característiques, (imperatives, suggerents, provocatives...) provinents de diferents instàncies (familiars, escolars mediàtiques, del grup de companys i cada dia més, insistim en això, via Internet...) amb les que armen, generalment sense model referencial, els seus propis constructes adaptats a les diferents realitats que conformen la seva vida (recreativa, d'estudis, de treball, familiar, amorosa...), constructes que fan validar pel sedàs de l'experimentació i de la seva utilitat personal. Des d'aquesta perspectiva vinc assetjant des de fa anys la qualificació d'"individualista" que s'atribueix al jove d'avui, sense donar necessàriament (ni sobretot únicament) a aquesta apel·lació la connotació d'egoisme o autisme social, sinó més aviat la d'autoconstrucció de l'ésser jove.

En fi, no cal oblidar que els joves d'avui valoren molt la lleialtat, la transparència, l'absència de duplicitat, la fidelitat. Rebutgen la mentida, l'enxufisme, les prebendes, les corrupteles i corrupcions. D'aquí en gran part el seu desinterès de la cosa pública, particularment del món polític del que

En general, es pot afirmar que valoren la lleialtat, la transparència, l'absència de duplicitat, la fidelitat i rebutgen la mentida, l'enxufisme, les prebendes, les corrupteles i corrupcions.

només perceben el que els traslladen els mitjans de comunicació. Però les preguntes de sempre hi són, les tenen en la seva ment i en les seves preocupacions: qui sóc jo, perquè sóc aquí, perquè he de fer el bé i no el mal, etc., etc. I en aquest terreny la pilota està a la teulada dels adults, teulada que aquests adults cada dia el veuen més inabastable obligant als joves a construir els seus propis trencaclosques (esquemes mentals) ells sols. Mai ha estat tan difícil com ara ser jove.

6.5. Bibliografia

Nota bibliogràfica

El treball de camp, així com les anàlisis corresponents que sostenen les pàgines a dalt redactades, poden trobar-se, bàsicament, en els recents estudis que hem publicat i que aquí referenciem. També ressenyem alguns estudis sociològics d'última hora per alguns punts concrets que completen el que en els nostres treballs no estava prou tractat o ho feia des de perspectives complementàries a les nostres.

BERNETE F., "Usos de las TIC, Relaciones sociales y cambios en la socialización de las y los jóvenes". Revista de Estudios de Juventud, nº 88. Ed. INJUVE, marzo 2010.

DGPNSD (2009): "Informe de la Encuesta Estatal sobre el Uso de Drogas en Estudiantes de Enseñanzas Secundarias" (ESTUDES), 2008, Ministerio de Sanidad y Política Social. Delegación del Gobierno para el Plan Nacional sobre Drogas.

Dossier de la revista "Books" Marzo-Abril 2010: Democracia e Internet

CHOQUET, M. (2007): "Les jeunes Européens et l'alcool", en HUERRE, P. y MARTY, F., Alcool et adolescence, París, Albin Michel.

CHRISTAKIS N. A., FOWLER J. H., "Conectados". Madrid 2010

ELZO J. "L'educació del futur i els valors". Debats d'Educació. Edita. Fundació Jaume Bofill, Barcelona 2005, 56 pàgines.

ELZO J. "Los jóvenes y la felicidad". Ediciones PPC. Madrid 2006, 221 pàgines.

ELZO J. "La voz de los adolescentes". Ediciones PPC. Madrid 2008, 253 pàgines.

ELZO J. LAESPADA M.T. (co-directores), Arostegui E., Elzo J., García del Moral, N., González de Audikana M., La espada M.T., Mugeta U., Sarabia I., Sanz M., Vega A., (redactores), "Drogas y Escuela VII. Las drogas en

escolares de Euskadi veinticinco años después". Edit. Universidad de Deusto. Bilbao 2008, 599 páginas.

ELZO J. "Secularización y secularismo" En CULTURE e FEDE, Pontificium Consilium de Cultura, Civitas Vaticana, Volumen XV- 3, 2008, páginas 236-241.

ELZO J., ¿Son los jóvenes españoles diferentes?. Comparación de algunos valores de los jóvenes españoles con los de los jóvenes europeos?. en "Youth and Mediterranean Challenges/Jóvenes y desafíos mediterraneos". Quaderns de la Mediterrània nº 11. (páginas 239-244). Icaria Editorial. Barcelona 2009.

ELZO J. (director), Aitziber Barrutia, Monica Ibáñez, Mª Teresa Laespada, Jon Leonardo, "La transmisión de valores a menores". Edita Ararteko, Gobierno Vasco. Vitoria Gasteiz 2009, 453 Páginas.

ELZO J. (coordinador), M^a. Teresa Laespada, Ana Martínez Pampliega, "Models educatius familiars a Catalunya". Informes Breus, 18, Educació. Ed. Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 2009, , 71 pag.

ELZO J., "Por un nuevo contrato social. El papel del Estado en la conciliación de la vida familiar y laboral en una sociedad individualista" (Páginas 13-36) en Javier Urra, Coordinador, "Mas cerca del hogar". LID Editorial, Madrid 2009.

ELZO J., "Jóvenes en la sociedad del bienestar" (páginas 31-58) en Adolfo Ruiz Miguel (ed). "Jóvenes y compromiso ciudadano". Edita Fundación Pablo Iglesias. Madrid 2009, 210 páginas.

ELZO J, "El Problema de la disciplina escolar no está en la escuela". En Cuadernos de Pedagogía Nº 396, 2010, Monográfico Páginas 16 a 21.

ELZO J, SILVESTRE M., (dirs), Iratxe Arístegui, Miguel Ayerbe, Edurne Bartolomé, Javier Elzo, Francisco Garmendia, José Luis Narvaiza, Raquel Royo, María Luisa Setién, María Silvestre, Manuel Mª Urrutia, "Un individualismo placentero y protegido". Cuarta Encuesta Europea de valores

en su aplicación a España. Edit. Universidad de Deusto. 411 páginas, Bilbao 2010.

ELZO J. (coord.). Laespada M.T., Choquet M., Elzo J., Megías E., Marina J. A., Fernández-Cruz A., Marco J., Musitu G., Pons J., Gómez, J. D., Campuzano A., Sedano J., Altarriba i Mercader F. X., "Hablemos de alcohol. Por un nuevo paradigma en el beber adolescente". Fundación Alcohol y Sociedad. Edit. Entimema. Madrid 2010.

FERNANDEZ ARRIBAS J., y NOBLEZAS M, Cómo informar sobre infancia y violencia, Centro Reina Sofía, Valencia, 2007.

GIL CLARY, E. y RHODES, J. E. (2006): Mobilizing Adults for Positive Youth Development. Strategies for Closing the Gap between Beliefs and Behaviors, Springer, Nueva York.

IGRA, V. e IRWIN, C. (1996): "Theories of adolescent risk-taking behavior", en DiClemente, R. J.; Hansen, W. B. y Ponton, L. E. (eds.), Handbook of adolescent health risk behavior, Nueva York, Plenum Press.

LÓPEZ BLASCO A., GIL RODRIGUEZ G., Almudena MORENO A., COMAS D., Mª FUNES J., PARELLA S., "Informe Juventud España 2008. Edición Injuve Madrid.

MARINA J. A. (2009): El aprendizaje de la sabiduría, Ariel, Barcelona.

MEGIAS E., (director), Javier Elzo, Ignacio Megías, Susana Méndez, Francisco José Navarro, Elena Rodríguez. "Hijos y Padres: comunicación y conflictos"Edita FAD, Madrid 2002. 344 páginas.

MEGÍAS, E. (dir.); BALLESTEROS, J. C.; CONDE, F.; ELZO, J.; LAESPADA, T.; MEGÍAS, I. y RODRÍGUEZ, E. (2007): Adolescentes ante el alcohol: La mirada de padres y madres, Obra Social Fundación La Caixa, Barcelona.

MEGÍAS, E. y ELZO, J. (coords.); RODRÍGUEZ, E.; MEGÍAS, I. y NAVARRO, J. (2006): Jóvenes, valores, drogas, FAD, Madrid.

MUSITU, G.; BUELGA, S.; LILA, M. y CAVA, M. J. (2001): Familia y adolescencia, Madrid, Síntesis.

MUSITU, G.; ESTÉVEZ, E.; JIMÉNEZ, T. I. (2009): Funcionamiento familiar, convivencia y ajuste en hijos adolescentes, Premio de Investigación de la Fundación Acción Familiar, Madrid.

PNSD (2007): "Alcohol. Informe nº 2 de la Comisión Clínica", Centro de Publicaciones del Ministerio de Sanidad y Consumo, Madrid.

SILBEREISEN, R. K. y LERNER, R. (2007): Approaches to Positive Youth Development, Sage.

TABERNEIRO, ARANDA, SÁNCHEZ-NAVARRO "Juventud y tecnologías digitales: espacios de ocio, participación y aprendizaje". Revista de Estudios de Juventud. N º 88, Ed. INJUVE, marzo, 2010.

7. La sexualitat en l'adolescent a Espanya comparada amb altres Estats europeus

Dr. Josep Maria Lailla. Catedràtic d'Obstetrícia i Ginecologia de la Universitat de Barcelona, Cap de Servei d'Obstetrícia i Ginecologia de l'Hospital Sant Joan de Déu (Barcelona).

7.1. Introducció

Sens dubte estem assistint a un canvi notable dels hàbits sexuals en tota la societat però es fa més evident entre la joventut.

El desenvolupament de la sexualitat s'ha considerat sempre com una etapa important en el desenvolupament de la maduració de la personalitat d'una persona. Aquest desenvolupament individual de la sexualitat va lligada a factors anatòmics, biològics, psicològics, socials i culturals. Estudiant la història i els canvis que han existit en el concepte de sexualitat, podem apreciar que el sexe s'ha viscut en els diferents temps socials depenent de molts factors extrínsecs a la pròpia persona com els corrents d'opinió o tendències de l'època, el país o cultura on es desenvolupa l'individu i les creences morals i religioses.

El desenvolupament del sexe i la sexualitat s'ha vist en gran manera dirigit sota conceptes i normes religioses que han evolucionat molt poc en el temps, per això la influència de la formació social i cultural de la societat han estat els principals determinants i els que han definit i posat els límits del comportament sexual.

Sens dubte estem assistint a un canvi notable dels hàbits sexuals en tota la societat però que es fa més evident entre la joventut, però entenem que aquests canvis no s'estan fent en una direcció adequada. En els últims anys, han aparegut informes com el del United States Public Health Services, manifestant que el comportament sexual responsable entre els adolescents només es produeix en un de cada deu joves, davant la qual cosa l'OMS ha assenyalat com una prioritat per al segle XXI la revisió dels serveis de salut en cada nació amb el clar objectiu de fer-los propers als joves.

Probablement la disminució de l'edat de la menarquia en les nenes, la diferenciació més precoç dels rols sexuals que es produeix en la societat

La falta d'una educació sexual en la pròpia família, així com la manca de valors ètics i morals influeixen en la societat actual.

actual, la manca d'una educació sexual en la pròpia família, així com la manca de valors ètics i morals i una influència excessiva d'informació no filtrada dels mitjans de comunicació d'escàs nivell, juntament amb un excés de permissivitat influeixen en la situació actual.

Diversos estudis revelen que la pressió de l'anomenat "grup d'iguals", és a dir amics i companys, així com la menor percepció de les circumstàncies de risc, característica pròpia de l'adolescència, i el consum no controlat de begudes alcohòliques i drogues, facilita les pràctiques sexuals que en moltes ocasions facilita, com demostra l'estudi de la Kaiser Family Foundation, unes relacions sexuals que ni són buscades, ni desitjades per l'adolescent, i que a més són considerades com a relacions de risc.

El 29% dels adolescents han mantingut relacions sexuals pressionats per l'entorn i un 24% accepta que havia fet alguna cosa que realment no volia fer.

Aquest mateix estudi conclou que el 29% dels adolescents han mantingut relacions sexuals pressionats per l'entorn. El 24% accepta que havia fet alguna cosa que realment no volia fer i un 33% reconeix que la seva sexualitat ha anat massa de pressa i no d'acord amb el seu desenvolupament i maduresa personal.

Una característica pròpia de l'adolescència és la monogàmia seriada, és a dir, el canvi de parella després d'un temps més o menys prolongat i generalment intens pel que fa a activitat sexual. El grup Daphne recentment ha publicat que en la joventut espanyola el nombre de relacions sexuals per mes entre els 15 i els 19 anys és de 9 vegades les noies, per 8 els nois, semblant a les xifres que publiquen els països europeus que consideren entre 7 i 10 vegades el més habitual.

Segons un estudi, el nombre de relacions sexuals per mes entre els joves espanyols d'entre 15 i 19 anys és de 9 vegades les noies i de 8 els nois.

En aquest informe també es posa de manifest que el temps mitjà de durada d'aquestes parelles es mostra estable en els últims anys, considerant que al voltant d'un 66% de les noies conserva la seva parella més de sis mesos, enfront del 45% dels nois.

7.2. Etapes de l'adolescència

Des del punt de vista biològic i social, l'adolescència es divideix en tres fases:

- La fase inicial, que comprendria des dels primers canvis morfològics i de personalitat i el límit de la qual el fixaríem en el nostre medi, en els 14 anys i que es caracteritza essencialment pel desenvolupament corporal i l'inici fisiològic dels canvis hormonaals. És una època d'inseguretat i de curiositat sexual.
- La fase d'adolescència mitja, que es prolonga fins als 16 anys i correspon a l'època romàntica de la vida, de la fase dels ídols, de l'inici de relacions amb el sexe oposat i de l'apetència sexual per un mateix.
- Per últim, la fase final de l'adolescència, fins als 18 anys, es caracteritza per l'inici de l'activitat sexual, en forma de monogàmia seriada, de curta duració i en moltes ocasions sense arribar a completar una relació sexual i molt menys una relació afectiva.

Aquests conceptes cronobiològics clàssics haurem de modificar-los i adaptar-los a cada època, principalment tenint en compte l'edat d'inici de les relacions sexuals completes, existint una tendència universal a adelantar aquesta data.

Així, a Espanya coneixem la situació actual a partir d'estudis amplis i transversals, és a dir, representatius de tota la societat, corresponents a diferents nivells culturals i socials i procedents tant d'ambients urbans com rurals.

Taula 7. Edat d'inici de relacions sexuals completes a Espanya.

ESTUDI	EDAT D'INICI PROMIG
▪ Estudi Daphne (2005)	▪ 16,9 anys
▪ Institut de la Joventut (2006)	▪ 17,9 anys, amb un 41% entre els 14 i els 17 anys
▪ Enquesta de Salut als adolescents de Catalunya (2006)	▪ 15,8 anys en les noies i 15,5 en els nois

Font: Josep Mª Lailla, Hospital Sant Joan de Déu (2010).

Segons diferents estudis, l'edat promig d'inici de les relacions sexuals és entre els 15,5 i els 17,9 anys.

Aquestes xifres corresponen a edats promig, la qual cosa vol dir que l'edat baixa del marge de variabilitat podem situar-lo en els 12 - 13 anys. L'estudi detallat de les dades de què disposem en l'actualitat posa de manifest que en els darrers 50 anys, la mitjana d'edat de la primera relació sexual s'ha avançat a Espanya 5,6 anys i que el percentatge de dones que ha tingut la seva primera relació sexual completa abans dels 16, s'ha multiplicat per 12 i representa el 16,7% de la població juvenil.

A Europa passa una cosa semblant, i fins i tot podem dir que Espanya es troba en aquest aspecte dins dels països més "conservadors", així en estudis i informes semblants, podem concloure que el país amb un inici de relacions més tardà és Croàcia, només amb un 14,1% d'adolescents que inicien la seva activitat sexual entre els 15 - 16 anys, i el més "avançat" Anglaterra en què el percentatge s'eleva a un 37,6%.

7.3. Riscos d'una sexualitat mal orientada

La recerca de la identitat en l'adolescent no es pot entendre sense la dimensió de la sexualitat.

La sexualitat té un destacat significat per a la vida de la persona, en primer lloc com a influència positiva en el desenvolupament integral de l'adolescent. La recerca de la identitat no es pot entendre sense aquesta dimensió, ni el desenvolupament de l'autoestima adequada i principalment de l'autocontrol cap a certes conductes.

La sexualitat d'una persona té un valor essencial en el concepte de definir el gènere d'aquell individu, com a home o dona. Hi ha una opinió unànime que aquesta orientació del gènere ve donada ja des d'abans de l'adolescència i la societat actual pretén fixar-lo des de molt aviat, fins i tot moltes vegades, afortunadament cada vegada menys, enfrontant ambdós gèneres. Hem viscut èpoques d'educacions diferents per complir objectius diferents en la vida, joguines, pràctiques esportives i fins i tot activitats d'oci oposades per als nens i nenes que s'ha evidenciat que no és el millor mètode formatiu, no hem de confondre la identitat del gènere amb la orientació sexual.

Sovint l'adolescent pateix un gran conflicte personal al pensar que el seu entorn més proper no entendrà la seva orientació sexual.

L'orientació sexual és la forma individual de com cada un se sent física i emocionalment davant del seu propi gènere o l'altre gènere (hem d'evitar dir gènere contrari, ja que és evident que en el moment actual hi ha una complementarietat dels rols socials, entre l'home i la dona). Kinsey, ja en els anys de 1950, defensava que tot individu té en el seu origen una orientació hetero i homosexual i que experiències posteriors, així com estímuls socials i familiars, l'orienten predominantment cap a un costat o un altre. Aquesta teoria, que no té proves científiques, encara que molt estesa principalment pel reconeixement intel·lectual del seu autor, és difícil de donar suport en tota la seva amplitud, ja que tots tenim experiències de diversos membres d'una mateixa família que han rebut la mateixa educació i impressions socials però posteriorment assumeixen diferents orientacions sexuals.

En moltes ocasions, el gran conflicte personal de l'adolescent és el poder transmetre la seva lluita interna entre el que és (gènere) i el que vol ser (orientació), entenent que el seu entorn més proper i la societat en general no entendrà la seva problemàtica. Tot això comporta en moltes ocasions a una situació de marginació social d'aquest adolescent que no s'implica en la

En moltes ocasions, el fet d'anunciar la seva orientació sexual o el fet de falsejar-la, comporta per l'adolescent un trastorn de la personalitat.

societat per no haver de definir la seva orientació o en altres ocasions falseja aquesta orientació per considerar incapaç de defensar el seu posicionament. En ambdues ocasions comporta un trastorn de personalitat que en la majoria d'ocasions marcarà a aquest jove durant part important de la seva vida.

Però la sexualitat mal orientada té també efectes negatius lligats a altres factors diríem més mèdics, com són: l'embaràs no desitjat, les malalties de transmissió sexual i la violència sexual. Recentment el CDC (Central Diseases Control), va publicar que una de cada quatre adolescents americanes ha tingut o té una malaltia de transmissió sexual.

7.4. Embaràs no desitjat

La mala utilització dels medis anticonceptius i una mala educació sexual comporten un gran nombre d'embarassos no desitjats.

Sense cap dubte, el principal problema derivat d'una sexualitat immadura és l'embaràs no desitjat, conseqüència d'una mala educació sexual i d'una no utilització o utilització incorrecta de mitjans anticonceptius. L'informe de l'Institut Guttmacher, considera que el tenir pràctiques sexuals abans dels 20 anys s'ha de considerar com un hàbit normal, fins i tot en països on la maternitat en edats joves no està ben vista, i el que s'ha de potenciar és l'educació sexual i els centres d'orientació sexual per als joves.

La taxa d'embarassos en adolescents és màxima al Níger i al Congo (200 embarassos per cada 1.000 dones per sota dels 19 anys), se solen correlacionar aquestes xifres amb el subdesenvolupament d'aquests països i amb les majors taxes de pobresa i incultura, però en la majoria de casos en aquests països l'embaràs es produeix dins del matrimoni (87% de les adolescents embarassades al Níger) i no impliquen un estigma social.

Països desenvolupats com EE.UU o el Regne Unit tenen una elevada taxa d'embarassos en les joves (50 per 1.000 adolescents).

Crida l'atenció que països considerats desenvolupats tenen una elevada taxa d'embarassos en les joves com els Estats Units i el Regne Unit (50 embarassos per 1000 adolescents), mentre que altres que podríem considerar del mateix nivell socioeconòmic i cultural, com el Japó, els tenen molt baixos (1 per 1000). En aquests països desenvolupats, aquest tipus d'embaràs representa un estigma personal i social i per tant la interrupció del mateix embaràs constitueix una de les més freqüents solucions.

A Europa existeix una disminució de la taxa global d'embarassos en les adolescents, i un augment progressiu de l'edat en que la dona es proposa tenir el primer fill.

A Europa en general hi ha una disminució de la taxa global d'embarassos en les adolescents, i un augment progressiu de l'edat en què la dona es proposa tenir el primer fill. L'excepció correspon al Regne Unit, com hem dit anteriorment, però en estudis més minuciosos com el publicat l'any 2007, posa en evidència que el 50% d'aquests embarassos es produïa en el 30% de la població considerada en els límits de la pobresa del país i que correspon, la major part, a població immigrant.

Així mateix, un estudi de la UNICEF ha posat de manifest que a Itàlia, la taxa d'embarassos en adolescents a la zona centre i nord, amb un nivell econòmic superior, és d'un 3 per mil, mentre que a la zona sud, amb un nivell socioeconòmic inferior és d'un 10 per mil.

Un estudi de la UNICEF evidencia que la millora de l'educació sexual i la major facilitat en l'accés a centre d'orientació sexual ha fet disminuir els embarassos no desitjats.

El mateix estudi de la UNICEF (2001), considera que existeixen dues raons fonamentals per justificar aquesta disminució mantinguda i progressiva d'embarassos en la joventut europea:

- La millora de l'educació sexual en la majoria de països, però no en tots, com a Espanya, que encara es considera insuficient. Es considera que en els països on la família i l'escola s'han implicat conjuntament en el tema són els que millors resultats han obtingut.
- La facilitat i assequibilitat en l'accés a Centres d'orientació i planificació sexual i als mètodes anticonceptius, correctament explicats.

A Holanda existeixen sistemes de prevenció en els que la formació forma part dels plans educatius de l'escola.

També hi participen família i els medis de comunicació.

Els sistemes de prevenció que s'han proposat a Holanda des de fa uns anys serveix de model a la majoria de països europeus. La formació forma part dels plans d'educació obligatoris a l'escola i s'inclouen mecanismes per inculcar valors, actituds, habilitats de comunicació i negociació, per resistir la pressió de l'entorn, i mantenir la seva pròpia personalitat dins del grup d'iguals. Al mateix temps s'explica la sexualitat des de tots els aspectes, incloent-hi els afectius, biològics i de reproducció. En aquests programes participen de manera activa i positiva la família, i també els mitjans de comunicació.

La importància de la família en la formació dels joves és transcendent i encara ho és més en aquest tema, es coneix des de l'estudi de Anda i col·laboradors, que aquells adolescents formats en famílies desestructurades, per absència del pare o de la mare o per presenciar maltractaments entre el seu pares, era més freqüent que les noies quedessin embarassades o que els nois deixessin embarassades a les seves parelles. La menor taxa d'activitat sexual s'ha trobat en famílies en què el pare i la mare han participat conjuntament en la formació dels joves.

Ezequiel Perez Camp, President de la Societat Espanyola de Contracepció afirma "només en els països que han inclòs en el seu sistema d'ensenyament l'educació sexual, han aconseguit reduir el nombre d'embarassos no desitjats". L'estudi de Santelli (2007) confirma que la utilització única d'anticonceptius en la prevenció d'embarassos no desitjats redueix el 86% dels mateixos, i l'educació sexual aïllada només aconsegueix una disminució

del 16% dels mateixos. La conclusió és clara, s'ha d'ensenyar als adolescents a orientar de forma correcta les seves pràctiques sexuals i se'ls ha de facilitar els mitjans per evitar els efectes negatius d'aquestes.

La conclusió és clara, s'ha d'ensenyar als adolescents a orientar de forma correcta les seves practiques sexuals i se'ls hi ha de facilitar els medis per evitar els efectes negatius d'aquestes.

Tot i això, recentment un treball realitzat per Clinical Systems Improvements que recull l'experiència de diverses organitzacions de Salut dels Estats Units de caràcter independent i objectiu, manifesta que hi ha un nivell d'evidència III per les recomanacions massives als adolescents en qüestions d'educació sexual, el que desacredita aquests plans de formació a nivell poblacional i que per tant s'han de fer dirigits a grups de risc.

Al contrari del que en moltes ocasions es pensa, la recomanació de l'abstinència sexual continua sent una alternativa vàlida, però quan es planteja des d'un punt de vista no moralista, sinó amb un enfocament sanitari més, dirigit a retardar l'inici de les relacions sexuals com a factor de protecció, disminuint el nombre total d'intercanvis sexuals, és important fer coincidir aquesta recomanació amb l'etapa de major maduració afectiva.

Segons un estudi, només un 30% dels pediatres interroguen sobre l'activitat sexual dels adolescents, mentre que els ginecòlegs ho fan en un 34%.

En moltes ocasions és el propi personal sanitari el que està poc sensibilitzat. En un estudi d'Ewing del 1999 es demostra que fins i tot els metges pregunten poc sobre la sexualitat d'un jove. Així els pediatres interroguen sobre l'activitat sexual a un 30% dels adolescents, mentre que els ginecòlegs ho fem només en un 34%.

Aquesta diferència augmenta quan la pregunta es refereix a l'edat d'inici de les relacions sexuals, (18% vs 47%), probablement perquè en el terreny de la ginecologia l'inici primerenc de les relacions sexuals es considera un factor de risc per a la patologia maligna del coll uterí. Creiem que aquest estudi, en l'actualitat, donaria xifres més superiors ja que la sensibilitat davant d'aquests problemes en la classe mèdica ha augmentat.

Recentment estudis realitzats als Estats Units com el de la Population Reference Bureau, pertanyent al National Health Service, ressalta un altre fet a considerar, com és el de que dos terços dels embarassos en les adolescents corresponien a pares amb edat superior als 20 anys, és a dir les relacions de noies amb homes de més edat, comporten una major probabilitat d'embaràs, però també ressalten que en aquests casos són els que tenen un índex d'interrupció de l'embaràs més baix.

El 80% dels embarassos en les adolescents són no desitjats, i més de la meitat es produeixen en dones que no utilitzen cap mètode anticonceptiu.

És conegut que el 80% dels embarassos en les adolescents són no desitjats, i més de la meitat es produeixen en dones que no utilitzen cap mètode contraceptiu i la major part de les restants els han utilitzat de forma incorrecta. És sabut que l'índex d'errors, valorat segons l'Índex de Pealt (nombre d'embarassos per any en 100 dones que utilitzen un determinat mètode anticonceptiu), és molt més elevat en les adolescents que en les dones adultes.

Així, els anticonceptius orals que són considerats el mètode més segur amb un Índex de Pealt de l'1 al 2%, en les joves és del 5 al 18%, semblant en tots els països; la raó hem de buscar-la en que aproximadament la meitat d'elles no l'utilitza correctament, la majoria perquè ni tan sols han consultat un personal sanitari.

A Europa, el país que comunica una menor utilització de mètodes anticonceptius, tipus preservatiu entre els joves és Suècia amb un 53%, mentre que Grècia amb un 89% és el país que presenta una major protecció en aquest aspecte. Però al contrari succeeix amb els anovulatoris per via oral, on la pròpia Grècia i Croàcia només refereixen la seva utilització en un 3%, mentre que els Països Baixos, (Bèlgica i Holanda) són els que tenen un major percentatge arribant al 48%.

Els majors nivells de protecció estan en els països del Nord i Oest d'Europa.

Sembla existir com un mapa geogràfic d'utilització de forma correcta de mètodes anticonceptius, el que s'anomena "índex de joventut correctament protegida". Els majors nivells de protecció estan en els països del Nord i Oest d'Europa, corresponent als països de l'Europa central i oriental, les cotes més baixes, fins i tot considerant a estudiants universitaris, entenen que són els que tenen un major nivell d'informació i cultura. Macedònia és l'excepció entre aquests països.

A Espanya, segons una informació de la Federació Espanyola de Societats de Sexologia, un total de 387.000 joves s'exposen a l'any a un embaràs no desitjat. El 13,2% dels joves reconeix no haver utilitzat cap mètode anticonceptiu en l'últim contacte sexual i només el 66% utilitza de manera habitual un mètode d'aquest tipus.

A Espanya, segons una informació de la Federació Espanyola de Societats de Sexologia, 387.000 joves s'exposen a l'any a un embaràs no desitjat.

S'ha de facilitar pels servis socials sanitaris de cada país, el fàcil accés a centres d'orientació sexual, que facilitin anticoncepció en tots els seus nivells: és a dir precoital (anticonceptius), coitals (preservatius) i postcoitals (píndola del dia següent o postcoital).

7.5. Malalties de transmissió sexual

A Estats Units cada any 9 milions d'adolescents contrauen algun tipus de MTS.

Una cosa semblant passa amb les malalties de transmissió sexual entre les que considerem la síndrome d'immunodeficiència adquirida (SIDA), com una de les més importants per la seva transcendència. Als Estats Units es considera que cada any, 19 milions de persones patiran una malaltia de transmissió sexual (MTS), de les quals 9 milions són adolescents. De 40.000 a 80.000 persones cada any s'infecten pel VIH (Human Immunodeficiency Virus), de les quals la meitat tenen menys de 25 anys.

En un recent informe publicat el novembre de 2009 per l'ONU (ONUSIDA), s'afirma que el sexe entre homes constitueix el principal mètode de transmissió del VIH tant a Amèrica del Nord com a Europa i que a més va en augment; així, la xifra d'infeccions en homes homosexuals que l'any 2004 era d'un 28,8%, l'any 2008, havia aconseguit el 40,8%, mentre havia baixat entre els grups d'heterosexuals i drogoaddictes. En aquest estudi no es fa referència a grups definits per edat.

A Espanya, la transmissió sexual del VIH, homo i heterosexual és menor en l'home (4,26%) que en la dona (28,12%).

Les dades corresponents a Espanya i publicats per l'Institut Nacional d'Estadística, que informa només dels casos declarats i considerant diferents grups d'edat i en els quals fa referència a joves per sota de 19 anys, manifesta que la transmissió sexual, homo i heterosexual és menor en l'home (4,26%) que en la dona (28,12%). No és un estudi comparatiu amb el de l'ONU, però entenc que sí que podem treure ensenyaments, com és el que l'home inicialment té una major taxa d'infeccions per drogoaddicció i posteriorment per sexe (específicament per homosexualitat), mentre que la dona es protegeix menys enfront de la infecció sexual en la joventut.

Es coneix que a Espanya, a l'igual que en la majoria dels països europeus, el coneixement de que un jove és portador d'anticossos VIH es realitza tardanament per falta d'informació i desconeixement, entre els adolescents, de l'alt risc d'infecció en segons quin tipus de relacions sense protecció. La taxa de transmissió del virus HIV a partir d'adolescents que no coneixen el seu seropositivitat és 3,5 vegades superior, al dels joves que ja han estat diagnosticats.

La malaltia de transmissió sexual més freqüent en el nostre entorn és la del Papilomavirus humà (HPV).

La malaltia de transmissió sexual més freqüent en el nostre entorn és la del Papilomavirus humà (HPV), que entre altres conseqüències actua com a promotor en la gènesi del càncer del coll uterí, i en menor proporció de vulva, penis i anus i és causant de moltes lesions, que tot i ser benignes a l'inici, tenen un potencial de conversió a la malignitat elevat, com els condilomes o les neoplàsies intraepitelials.

Es reconeix que a Europa el 80% d'aquestes infeccions tenen lloc abans dels 20 anys. Afortunadament coneixem prou bé el mecanisme d'actuació d'aquest virus i la manera de detectar i actuar davant d'una dona o home infectat i segons els últims estudis realitzats podem afirmar que un percentatge elevat d'aquestes infeccions no acaben desencadenant un càncer, però tot i això el risc existeix. L'aportació recent de vacunes contra l'HPV, sens dubte millora la protecció d'aquestes joves, però se les ha d'informar amb rotunditat que aquesta defensa no és completa, per tant s'han d'adoptar altres mesures de seguretat per evitar la infecció.

Altres infeccions de transmissió sexual com la gonorrea, l'herpes o la sífilis han disminuït la seva taxa de prevalença.

Les infeccions de transmissió sexual del tipus de la gonorrea, chlamydia, herpes simple, hepatits B, sífilis, tricomonas i altres han disminuït la seva taxa de prevalença, principalment perquè la seva clínica és més coneguda i precoç, i els tractaments actuals són més eficaços i selectius, per això la seva transcendència ha disminuït en els últims anys.

7.6. Conclusions

Resulta impossible establir comparacions d'objectius i mètodes per extreure conclusions que puguin ser universals i reproduïbles respecte a com abordar la sexualitat en l'adolescent.

Resulta molt difícil concloure en temes tan complexos i dispersos com són els relatius a la sexualitat en l'adolescència. Existeixen en la literatura mèdica molts informes, articles i estudis que parlen del tema i procedeixen de diferents països, amb cultures diferents i plantejaments ètics i socials desiguals, per tant resulta impossible establir comparacions d'objectius i mètodes per extreure conclusions que puguin ser universals i reproduïbles.

Malgrat això sí que hi ha una base en tots ells que considero es podrien resumir en quatre punts:

- Intentar demorar l'inici de les relacions sexuals fins a una edat amb la maduresa suficient en la que aquesta sexualitat tingui un contingut afectiu i no influenciable per l'entorn.
- Estimular l'abstinència sexual com a base per evitar els efectes d'una sexualitat amb risc, però fer-ho des d'un punt de vista de salut, no des d'una perspectiva religiosa davant la qual hi ha un rebuig inicial per un percentatge no menyspreable de la joventut.
- Promoure i facilitar l'ús del preservatiu essencialment per protegir les relacions sexuals davant l'embaràs no desitjat i les malalties de transmissió sexual.
- Finalment, i al meu entendre, la part més important és la relativa a la formació o educació sexual que s'ha d'iniciar des de la infància i fer de manera conjunta entre la família (el principal formador) i l'escola. Aquesta educació s'ha de fer amb uns principis positius, creant uns objectius assequibles i comprensibles pels adolescents. És molt important que hi hagi una col·laboració de tota la societat i principalment dels mitjans de comunicació.

L'educació sexual s'ha d'iniciar des de la infància i realitzar-se de forma conjunta entre la família (el principal formador) i l'escola.

7.7. Bibliografia

Lectures recomanades que han servit per a l'elaboració d'aquest article:

Brown RD. Adolescent sexuality at the dawn of the 21st century. *Adolesc Met* 2000; 11:19.

Kibo D. Sexuality and sex education at home and school. *Adolesc Met* 1999; 10:195.

Health people 2010. National health Promotion and Diseases prevention Objectives. U.S Government Printing Office. Washington, DC 2000.

Adolescent Friendly Health Services: An Agenda for Change. The World Health Organization. 2009.

The Guidelines for Comprehensive Sexuality Education: Sexuality Information and Education Council of the United States. 2004.

Eisenberg ME., Bernat DH., Bearinger LH., Resnick MD. Support for comprehensive sexuality education: perspectives from parents of school-age youth. *J Adolesc health* 2008; 42:352.

Population Council Unexplored Elements of Adolescence in the Developing World Population Briefs. April 2007.

UNICEF A People teenage birth rate, July 2006.

United Nations Social and Economic Commission for Asia and the Pacific. Adolescents in Changing Times: Issues and Perspectives for Adolescent reproductive health in the ESCAP Region. 2006.

Kaiser family Foundation. US teen sexual Activity. 2007.

National Surveys of Family Growth. 2008.

Family Research Council. Artículo Gracie Hsu. 2009.

Sociedad Española de Contracepción. Editor Lete I. Curso de habilidades en anticoncepción para médicos de Atención primaria y planificación familiar. Madrid 1999.

The Guttmacher Institut. Sex and Relationships. Agosto 2006.

American Social Health Association. www.iwannaknow.org

Centers for Disease Control and Prevention. www.cdc.gov

Information and Education Council of the United States www.siecus.org

Fontenberry JD., Schick V., Herbenick D, Sanders SA. Sexual behaviors and condom use at last vaginal intercourse: A national sample of adolescents ages 14 to 17 years. The Journal of Sexual Medicine. 2010, 7; 305 – 314.

Herbenick D., Reece M., Schick V., Sanders SA. Sexual behavior in the United States: Results from a national probability sample of men and women ages 14 – 94. J Sex Med 2010; 7 (suppl 5); 255 – 265.

Finer LB., Unintended Pregnancy Among US Adolescents: Accounting for Sexual Activity. Journal of Adolescent Health 2010, 47; 312-314.

Darroch JE., Singh S. Why is teenage pregnancy declining? The roles of abstinence, sexual activity and contraceptive use. Guttmacher Institute Occasional Report nº 1 New York 1999.

Strasburger VC. Sexuality, Contracepción and the Media. Pediatrics 2010; 126, 576 – 582.

Kaiser Family Foundation: Sex smarts. Birth Control and Protection . 2004.

Santelli J., Ott MA., Lyon M., Rogers J. Abstinence and abstinence-only education. A review of US policies and programs. J Adolesc Health. 2006, 38 (1) 72 – 81.

www.faroshsjd.net

Conèixer per actuar

Hospital Sant Joan de Déu
Passeig Sant Joan de Déu, 2
08950 Esplugues de Llobregat
Barcelona

www.hsjdbcn.org

